

วารสาร

มนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ มจร วิทยาเขตอีสาน

Journal of Humanities and Social Sciences
Mahamakut Buddhist University Isan Campus

ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม พ.ศ. 2569

Vol. 7 No 2 (May - August 2026)

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มมร วิทยาเขตอีสาน

Journal of Humanities and Social Sciences Mahamakut Buddhist University Isan Campus

ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เดือนพฤษภาคม - สิงหาคม พ.ศ. 2569

เจ้าของ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

วัตถุประสงค์

เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการและงานวิจัย สร้างความรู้และองค์ความรู้ในสาขามนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ พุทธศาสนา ปรัชญา และการศึกษา เป็นเวทีแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ที่ครอบคลุมและมีคุณค่าต่อการพัฒนาทางด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ต่อไป

กำหนดการเผยแพร่

การตีพิมพ์ปีละ 3 ฉบับ ออกราย 4 เดือน คือ เล่ม 1 มกราคม - เมษายน / เล่ม 2 พฤษภาคม - สิงหาคม / เล่ม 3 กันยายน - ธันวาคม

ที่ปรึกษา

พระสุธีวรธรรม, ผศ.ดร.

รองอธิการบดี วิทยาเขตอีสาน

พระพุทธิวิธธรรม, ผศ.ดร.

ผู้อำนวยการศูนย์บริการวิชาการ

พระมหาศุภชัย สุภกิจโจ, รศ.ดร.

ผู้อำนวยการวิทยาลัยศาสนศาสตร์อีสาน

พระครูสิริสารเมธี

ผู้อำนวยการสำนักงานในวิทยาเขตอีสาน

ดร.เอกชาติรี สุขเสน

ผู้ช่วยอธิการบดี วิทยาเขตอีสาน

บรรณาธิการ

ดร.สุรศักดิ์ อุดมืองเพีย

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน

กองบรรณาธิการ

ศ.ดร.ประยงค์ แสนบุราณ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ.ดร.ไพโรจน์ บัวสุข

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รศ.ดร.พุทธรักษ์ ปราบนอก

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รศ.ดร.รัตนะ ปัญญาภา

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

รศ.ดร.พรอัมรินทร์ พรหมเกิด	มหาวิทยาลัยขอนแก่น
รศ.ดร.สัญญา เคนาภูมิ	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
รศ.ดร.เสาวลักษณ์ โกศลกิตติอัมพร	มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ผศ.ดร.สมปอง สุวรรณภูมา	มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ
ผศ.เฉลิมเกียรติ ภาระเวช	มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
ผศ.ดร.ปัญญา คล้ายเดช	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พันตำรวจโทชำนาญ คนไฉ	ศูนย์ฝึกอบรมตำรวจภูธร ภาค 4
ผศ.ดร.อาทิตย์ ผ่านพูล	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.สิทธิพร เกษจ้อย	มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.ศิลาวัฒน์ ชัยวงศ์	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ผศ.ดร.พงศ์สวัสดิ์ ราชจันทร์	มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
ผศ.ดร.ปรีดี ทุมเมฆ	มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี

สำนักงานกองบรรณาธิการ

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน 9/37 หมู่ที่12 ตำบลในเมือง อำเภอเมือง
ขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40000 โทรศัพท์ 0-4324-2386 โทรสาร 0-4324-2386

กำหนดเผยแพร่ ปีละ 3 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม - เมษายน ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม ฉบับที่ 3 กันยายน - ธันวาคม

ISSN: 2730-1869 (Print), ISSN: 2730-2288 (Online)

พิมพ์เผยแพร่เมื่อวันที่ 26 สิงหาคม 2569

บทบรรณาธิการ

วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มมร วิทยาเขตอีสาน ฉบับนี้เป็นฉบับที่ 2 ประจำปี พุทธศักราช 2569 วารสารก้าวเข้าสู่ปีที่ 7 ที่ได้ให้ความสำคัญกับคุณภาพของบทความวิจัยและบทความทางวิชาการที่จะนำมาลงตีพิมพ์ในแต่ละฉบับซึ่งจะต้องผ่านการตรวจสอบทางวิชาการจากผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer Reviewers) เรื่องละ 3 ท่าน ซึ่งผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านเป็นผู้มีความรู้ความสามารถเฉพาะด้านในสาขาวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ การศึกษา ภาษา วรรณกรรม นอกจากนี้ ท่านเหล่านี้ยังได้สละเวลาอันมีค่าเพื่อช่วยอ่านและพิจารณาต้นฉบับ พร้อมทั้งให้คำแนะนำที่มีประโยชน์ต่อการดำเนินการจัดทำวารสารเป็นอย่างดี กองบรรณาธิการขอกราบขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

วารสารฉบับนี้ประกอบด้วยบทความ จำนวน 6 เรื่อง ครอบคลุมประเด็นทางมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ได้แก่ การส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มวัยเกษียณ ซึ่งสะท้อนการสร้างการเรียนรู้ การพึ่งพาตนเอง และการถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชน การศึกษาความคุ้มค่าของการกำหนดอายุเกษียณราชการครู ที่เสนอการสร้างสมดุลระหว่างการรักษาความรู้และประสบการณ์ของครูอาวุโส การงบประมาณ และโอกาสของบุคลากรรุ่นใหม่

นอกจากนี้ ยังมีบทความด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐและประชาชนเพื่อพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนอย่างยั่งยืน และการพัฒนาเครือข่ายหลายภาคส่วนเพื่อขับเคลื่อนเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รวมถึงการประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลิ้นเพื่อพัฒนากระบวนการจัดสอบของสถาบันอุดมศึกษาให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยที่กำลังเปลี่ยนผ่านไปสู่การท่องเที่ยวที่เน้นประสบการณ์ การเรียนรู้ และการพัฒนาจิตวิญญาณ ควบคู่กับการสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม

กองบรรณาธิการวารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มมร วิทยาเขตอีสาน ยินดีต้อนรับนักวิชาการ นักวิจัย และนักศึกษาที่ประสงค์นำเสนอผลงานทางวิชาการ ไม่ว่าจะเป็นบทความวิจัย บทความวิชาการ หรือบทความทวิภาคีหนังสือ ซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ พระพุทธศาสนา ปรัชญา การศึกษา และสาขาอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง โดยสามารถส่งต้นฉบับผ่านระบบออนไลน์ของวารสารได้ที่ <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jhsmbuisc>

ท้ายที่สุดนี้ กองบรรณาธิการขอขอบพระคุณผู้อ่านทุกท่านที่ได้ให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเพื่อการปรับปรุงการดำเนินงานของวารสารมาโดยตลอด กองบรรณาธิการจะให้ความสำคัญและมุ่งมั่นพัฒนาคุณภาพของวารสารให้ดียิ่งขึ้น เพื่อเป็นพื้นที่เผยแพร่และแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ทางวิชาการที่มีคุณค่าต่อสังคมต่อไป

ดร.สุรศักดิ์ อุดมเมืองเพีย

บรรณาธิการ

สารบัญ

เรื่อง

หน้า

- การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่ม
วัยเกษียณรักษาสภาพ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 1

PARTICIPATION TO PROMOTE HYDROPONIC VEGETABLE CULTIVATION FOR IMPROVE QUALITY
OF HEALTHY RETIREMENT GROUP PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA

บังอร บุญปัน, ปัทมาภรณ์ สุขสมโสด

BANGON BOONPAN, PATTAMAPHON SOOKSOMSOD

- มุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อความคุ้มค่าของการกำหนดอายุเกษียณราชการ
ของข้าราชการครู 10

STAKEHOLDER PERSPECTIVES ON THE COST-EFFECTIVENESS OF SETTING A RETIREMENT
AGE FOR CIVIL SERVANT TEACHERS

มณฑกาญ ดือด, ณรงค์ เกียรติคุณวงศ์

MONTRAGRAN DEEOD, NARONG KIETTIKUNWONG

- การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนภาครัฐ
และภาคประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ 23

THE ESTABLISHMENT OF COLLABORATIVE NETWORKS FOR SUSTAINABLE COMMUNITY
ECONOMIC DEVELOPMENT BETWEEN THE PUBLIC SECTOR AND LOCAL PEOPLE IN
PHON THONG SUBDISTRICT, MUEANG CHAIYAPHUM DISTRICT, CHAIYAPHUM PROVINCE

ธรรมรัตน์ โรมแพน, จักรี ศรีจารุเมธิญาณ

THAMMARAT ROMEPAN, CHAKKREE SRICHARUMEDHIYAN

- รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบ
ระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 41

A COLLABORATIVE NETWORK MODEL FOR PROMOTING THE BIOECONOMY WITHIN
THE FRAMEWORK OF THE NORTHEAST ECONOMIC CORRIDOR

เสกสรรค์ จันตรา, นิภาพรณ เจนสันติกุล

SEKSAN JANTRA, NIPAPAN JENSANTIKUL

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
การวิเคราะห์สภาพปัญหาและพัฒนากระบวนการจัดสอบประจำภาค คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ANALYSIS OF ISSUES AND DEVELOPMENT OF THE SEMESTER EXAMINATION PROCESS, FACULTY OF SCIENCE, KHON KAEN UNIVERSITY ฐิติมา พรหมจักร, ธีรนุช หาญโสภา THITIMA PHROMMACHAK, TEERANOOT HANSOPA	55
การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคม และอุตสาหกรรมท่องเที่ยว RELIGIOUS TOURISM IN THAILAND: SOCIAL TRANSFORMATION AND CHANGES IN THE TOURISM INDUSTRY ชนิษฐา ใจเป็ง CHANISTHA JAIPENG	68

การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของ
กลุ่มวัยเกษียณรักษสุขภาพ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

PARTICIPATION TO PROMOTE HYDROPONIC VEGETABLE CULTIVATION FOR
IMPROVE QUALITY OF HEALTHY RETIREMENT GROUP

PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA

บังอร บุญปัน¹, ปัทมาภรณ์ สุขสมโส^{2*}

BANGON BOONPAN¹, PATTAMAPHON SOOKSOMSOD^{2*}

^{1,2}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา

^{1,2}FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCE, PHRA NAKHON SI AYUTTHAYA RAJABHAT UNIVERSITY

*Corresponding Author E-mail: patthamaphon@aru.ac.th

บทความวิจัย (Research Article)

RECEIVED 23 FEBRUARY 2026, REVISED 16 APRIL 2026, ACCEPTED 21 MAY 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ให้กับกลุ่มผู้สูงอายุ และ 2) เพื่อประเมินความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ของกลุ่มผู้สูงอายุในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมีกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด 145 คน เป็นกลุ่มผู้สูงอายุจากโรงเรียนผู้สูงอายุ 3 แห่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้แก่ ผู้สูงอายุจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าต่อ อำเภอมหาราช จำนวน 40 คน ผู้สูงอายุจากเทศบาลตำบลบ่อโพธิ์ อำเภอนครหลวง จำนวน 45 คน และผู้สูงอายุจากเทศบาลเมืองบ้านกรวด อำเภอบางปะอิน จำนวน 60 คน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ แบบสอบถาม และวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 75.17 เป็นเพศหญิง ระดับการศึกษาร้อยละ 46.21 มีการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ด้านอาชีพ ร้อยละ 35.17 เป็นแม่บ้าน และมีช่วงอายุระหว่าง 60-69 ปี ร้อยละ 49.66 ในส่วนการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์อยู่ในระดับมากที่สุด มีค่าเฉลี่ย 4.77 และระดับความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ พบว่า มีค่าเฉลี่ย 4.62 อยู่ในระดับพึงพอใจสูงมาก ส่วนข้อเสนอแนะอื่นๆ เพิ่มเติมจากผู้สูงอายุที่เข้าร่วมโครงการ พบว่า ผู้สูงอายุมีความสนใจในโครงการนี้มาก เป็นความรู้ที่สามารถนำไปต่อยอดปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ที่บ้านของตนเอง และสามารถปลูกขายได้ อีกทั้งหน่วยงานท้องถิ่นที่ร่วมในงานวิจัยยังเป็นศูนย์เรียนรู้การปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ที่สามารถถ่ายทอดความรู้สู่ชุมชนได้

คำสำคัญ : การมีส่วนร่วม, การปลูกผักไฮโดรโปนิคส์, กลุ่มวัยเกษียณ

ABSTRACT

This study aimed 1) to promote hydroponic vegetable cultivation among the elderly and 2) to assess their satisfaction with hydroponic vegetable cultivation in Phra Nakhon Si Ayutthaya province. The sample consisted of 145 older adults from elderly schools in three areas of the province: 40 participants from Tha Tor Subdistrict Administrative Organization, Maha Rat District; 45 participants from Bo Phong Subdistrict Municipality, Nakhon Luang District; and 60 participants from Ban Krot Municipality, Bang Pa In District. Data was collected by conducting interview, questionnaire and was analyzed by using descriptive Statistics. The findings revealed that 75.17% of participants were female. Regarding education, 46.21% had completed secondary education, while 35.17% were housewives. Nearly half of the participants (49.66%) were aged between 60 and 69 years. The average satisfaction score for promote hydroponic vegetable cultivation was very high ($X = 4.77$). and the average satisfaction score participation in the hydroponic vegetable cultivation was very high ($X = 4.62$). Additional participants' feedback demonstrated significant interest in applying the acquired knowledge to home cultivation and potential income generation. Furthermore, local organizations involved in the project have functioned as learning centers for hydroponic vegetable cultivation, facilitating the dissemination of knowledge and skills throughout the wider community.

Keywords: Participation, hydroponic vegetable cultivation, retirement group

บทนำ

การเปลี่ยนแปลงสังคมไทยที่เข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ ทำให้หลายภาคส่วนให้ความสำคัญในการเตรียมความพร้อมให้ผู้สูงอายุสามารถดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตนเองได้ มีความเชื่อมั่นในความสามารถที่จะกระทำการใดๆ ให้สำเร็จได้ด้วยตนเองไม่เป็นภาระของผู้อื่น เสริมสร้างการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข ซึ่งในปัจจุบันมีการจัดตั้งโรงเรียนผู้สูงอายุในแต่ละชุมชนเพื่อเป็นพื้นที่สำหรับผู้สูงอายุได้รวมกลุ่มเรียนรู้ และฝึกทักษะต่างๆ ตามความต้องการที่หลากหลายและซับซ้อน สอดคล้องกับมาตรการขับเคลื่อนสังคมสูงวัยคนไทยอายุยืน 4 มิติ ทั้งในมิติเศรษฐกิจ มิติสภาพแวดล้อม มิติสุขภาพ และมิติสังคม (กรมกิจการผู้สูงอายุ, 2563) ซึ่งมีเป้าหมายให้ผู้สูงอายุมีหลักประกันในการดำรงชีวิตทุกมิติสามารถพึ่งพาตนเองได้อย่างอิสระ และยาวนาน

ในปัจจุบันการบริโภคผักเป็นกระแสนิยมในกลุ่มผู้บริโภคที่สนใจในการดูแลสุขภาพ และเป็นหนึ่งในทางเลือกของผู้บริโภคเพื่อการดูแลสุขภาพ เริ่มมีการนำผักไฮโดรโปนิคส์เข้าในประเทศไทยเมื่อ 10 กว่าปีที่แล้ว โดยผู้ประกอบการจีนได้แนะนำให้ผู้ประกอบการคนไทยปลูกผักเพื่อการค้าที่เรียกว่าผักลอยฟ้า เพื่อแก้ปัญหาการปลูกผักในดินที่ใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชและวัชพืช ทำให้เกิดสารพิษตกค้างและเป็นอันตรายต่อการบริโภคและตัวเกษตรกร การปลูกผักในดินต้องใช้น้ำมาก ต้องปรับสภาพดินและใช้ปุ๋ยเคมีสูตรต่างๆ ตามอายุผัก ส่วนไฮโดรโปนิคส์เป็นระบบการปลูกผักในสารละลายธาตุอาหารในรูปแบบออสโมทิก ไม่ใช้ดิน ไม่ใช้สารกำจัดศัตรูพืช ใช้น้ำน้อย จึงเป็นการแก้ปัญหาดังกล่าว (คงเดช พะสีนาม และคณะ, 2562) ไฮโดรโปนิคส์ (hydroponics) มาจากภาษากรีก

คำว่า “Hydro” แปลว่าน้ำ รวมกับคำว่า “Ponos” ที่แปลว่างาน เมื่อนำมารวมกันจึงหมายถึงการทำงานของน้ำ หรือสารละลายธาตุอาหารผ่านรากพืช ซึ่งสื่อถึงการปลูกพืชแบบเหมาะกับการปลูกในพื้นที่ที่สภาพดินหรือสภาพแวดล้อมไม่เหมาะสมต่อการปลูก ใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกน้อยและสามารถทำการผลิตได้อย่างสม่ำเสมอตลอดจนควบคุมสภาพแวดล้อมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องได้ง่าย (โครงการการพัฒนาต้นแบบการผลิตผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อส่งเสริมการบริโภคที่ปลอดภัย, 2563) การปลูกผักในลักษณะนี้นิยมปลูกพืชผักกินใบ เพราะใช้ระยะเวลาสั้นในการเก็บเกี่ยว และสามารถปลูกได้ไม่ว่าพื้นที่จะมากหรือน้อย ผักที่ปลูกได้ดีและนิยมปลูก ได้แก่ ผักไทย เช่น คะน้า กวางตุ้ง กะหล่ำดอก ผักกาดหัว ผักกาดขาว ผักบุ้งจีน ผักกาดขาว ขึ้นฉ่าย ผักชี และสายพันธุ์ต่างประเทศ เช่น กรีนโอ๊ค เรดโอ๊ค บัตเตอร์เฮด สลัดคอส ฟิลเลย์ ไอซ์เบิร์ก เป็นต้น (ศิริรัตน์ สารแสง และคณะ, 2562) ซึ่งประโยชน์ของการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์นั้นใช้น้ำน้อย เพราะใช้ภาชนะหรือระบบวนน้ำแบบปิดเพื่อหมุนเวียนน้ำ สามารถควบคุมการใช้ธาตุอาหารของพืช การใช้น้ำ และโรคในดินได้ง่ายกว่าการปลูกพืชในดิน ปลอดภัยจากสารพิษ ไม่มีสิ่งปนเปื้อน ไม่มีวัชพืชมารบกวน พืชเจริญเติบโตให้ผลผลิตเร็ว มีคุณค่าทางโภชนาการสูง รวมทั้งช่วยรักษาหน้าดิน ไม่ต้องชะล้างหน้าดิน จึงเป็นผลดีต่อสิ่งแวดล้อม สามารถปลูกบริโภคในครัวเรือนหรือปลูกเพื่อจำหน่ายได้

ในการลงสำรวจข้อมูลในพื้นที่วิจัยร่วมกับโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ดูแลของมหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยาซึ่งมีขอบเขตเป้าหมายอยู่ 3 พื้นที่โดยใช้แบบสัมภาษณ์ พบว่าพื้นที่ดังกล่าวมีความต้องการกิจกรรมการปลูกผักปลอดสารพิษ เพราะผักนั้นสามารถปลูกได้ กินได้ และขายได้ แต่ถ้าเป็นการปลูกผักสวนครัวทั่วไป ครัวเรือนส่วนใหญ่ก็ปลูก จึงลงความเห็นกันว่าควรจะปลูกผักไฮโดรโปนิคส์เพิ่มจากผักสวนครัวที่มีอยู่แล้ว สอดคล้องกับกับผู้วิจัยที่ต้องการถ่ายทอดความรู้ และส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ เพื่อสร้างการมีส่วนร่วมให้ผู้สูงอายุมีกิจกรรมยามว่างที่เป็นประโยชน์ ปลูกผักกินได้ ปลอดสารพิษ และผู้สูงอายุกลุ่มนี้สามารถถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ชุมชน และผู้ที่สนใจทั่วไปได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ให้กับกลุ่มผู้สูงอายุในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา
2. เพื่อประเมินความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ของกลุ่มผู้สูงอายุในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่ พื้นที่วิจัยเป็นโรงเรียนผู้สูงอายุในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น 3 แห่งในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา คือ 1) องค์การบริหารส่วนตำบลท่าตอ ตำบลท่าตอ อำเภอมหาราช 2) เทศบาลตำบลบ่อโพง ตำบลบ่อโพง อำเภอนครหลวง และ 3) เทศบาลเมืองบ้านกรวด ตำบลบ้านกรวด อำเภอบางปะอิน

ขอบเขตของเวลา ในการดำเนินการวิจัย อยู่ในช่วงเดือนตุลาคม 2568 ถึงเดือนมกราคม 2569

ขอบเขตของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ กลุ่มผู้สูงอายุจากโรงเรียนผู้สูงอายุในพื้นที่ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา ประกอบด้วย ผู้สูงอายุจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าต่อ จำนวน 40 คน ผู้สูงอายุจากเทศบาลตำบลบ่อโพง จำนวน 45 คน และผู้สูงอายุจากเทศบาลเมืองบ้านกรด จำนวน 60 คน รวมทั้งหมด 145 คน ซึ่งจำนวนผู้สูงอายุในงานวิจัยได้มาจากแบบสัมภาษณ์ความต้องการเข้าร่วมงานวิจัย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย คือ แบบสอบถามผู้เข้าร่วมกิจกรรม ซึ่งแบบสอบถามในครั้งนี้นี้สามารถแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ส่วนที่ 2 แบบสอบถามการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์

ส่วนที่ 3 แบบสอบถามเกี่ยวกับความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์

ส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่นๆ

3. การรวบรวมข้อมูล

1) การประชุมระดมความคิดเห็น การสอบถามความพร้อม และความต้องการของกลุ่มผู้สูงอายุในพื้นที่วิจัย รวมถึงจำนวนผู้เข้าร่วมโครงการ

2) ลงพื้นที่สำรวจสภาพทั่วไปของพื้นที่วิจัย เพื่อศึกษาความพร้อมของพื้นที่

3) การลงภาคสนามเพื่อดำเนินกิจกรรมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ การติดตามผล และการเก็บข้อมูลจากแบบสอบถามของผู้สูงอายุจากโรงเรียนผู้สูงอายุ ระหว่างเดือนตุลาคม 2568 ถึงเดือนมกราคม 2569

4. วิธีการศึกษา

1) ขั้นตอนเตรียมการ ประสานพื้นที่ โดยผู้วิจัยดำเนินการสำรวจพื้นที่ และศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำรวจความต้องการของผู้สูงอายุ ศักยภาพ รวมถึงระยะเวลาในการติดตามโครงการวิจัย

2) ขั้นตอนลงมือวิจัย การวิจัยในครั้งนี้ใช้การมีส่วนร่วมระหว่างผู้วิจัยกับกลุ่มผู้สูงอายุ การลงมือปฏิบัติ โดยผู้วิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในงานวิจัย ดังนี้

2.1 ขั้นตอนศึกษาปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุในพื้นที่วิจัย 3 แห่ง ระบุถึงความต้องการของผู้สูงอายุที่อยากมีกิจกรรมทำในเวลาว่าง และสามารถเป็นความรู้ติดตัว สามารถนำไปกลับไปทำที่บ้านตนเองได้ รวมถึงอาจเป็นการสร้างรายได้ได้อีกทางหนึ่ง โดยการใช้เครื่องมือ คือ การประชุมระดมความคิดเห็น และการสนทนากลุ่ม เพื่อให้มาซึ่งความต้องการที่แท้จริง

2.2 ขั้นตอนการลงมือปฏิบัติ คือ การปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ การเตรียมวัสดุอุปกรณ์ การเตรียมพื้นที่ และการคัดเลือกชนิดพันธุ์ที่นำมาปลูก การดูแล การใส่ปุ๋ย รวมถึงระยะเวลาในการเก็บเกี่ยวผลผลิตของผักแต่ละชนิด

3) การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปในการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติเชิงพรรณนา เพื่ออธิบายข้อมูลจากการเก็บรวบรวมข้อมูล สามารถสรุปได้ดังนี้

ส่วนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 4 ข้อ โดยได้นำมาแจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละ

ส่วนที่ 2 เป็นแบบสอบถามการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์จำนวน 8 ข้อ โดยได้นำมาแจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละ

ส่วนที่ 3 เป็นคำแบบสอบถามเกี่ยวกับความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ จำนวน 8 ข้อ โดยได้นำมาแจกแจงความถี่ และหาค่าร้อยละ

ส่วนที่ 4 เป็นคำถามปลายเปิดเกี่ยวกับข้อเสนอแนะอื่นๆ

โดยใช้การอันตรภาค (Interval scale) ตามแบบลิเคิร์ต (Likert scale) ในการพิจารณาตัดสินคะแนนเฉลี่ยที่ได้รับจากการให้ข้อมูลเป็น 5 ระดับ โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่แบ่งมาตราส่วนประมาณค่าระดับออกเป็น 5 ช่วงเท่าๆ กัน ใช้หลักการดังนี้

$$\frac{\text{คะแนนสูงสุด} - \text{คะแนนต่ำสุด}}{\text{จำนวนระดับ}} = \frac{5-1}{5} = 0.80$$

การแปลความหมายของคะแนนเฉลี่ยใช้เกณฑ์ ดังนี้

คะแนนเฉลี่ย	4.21-5.00	ความหมาย	พึงพอใจสูงมาก/ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด
คะแนนเฉลี่ย	3.41-4.20	ความหมาย	พึงพอใจสูง/ได้รับการส่งเสริมในระดับมาก
คะแนนเฉลี่ย	2.61-3.40	ความหมาย	พึงพอใจปานกลาง/ได้รับการส่งเสริมในระดับปานกลาง
คะแนนเฉลี่ย	1.81-2.60	ความหมาย	พึงพอใจน้อย/ได้รับการส่งเสริมในระดับต่ำ
คะแนนเฉลี่ย	1.00-1.80	ความหมาย	พึงพอใจน้อยมาก/ได้รับการส่งเสริมในระดับน้อยมาก

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ดังต่อไปนี้

1. ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

จากการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่าง ร้อยละ 75.17 เป็นเพศหญิงมากที่สุด และร้อยละ 24.83 เป็นเพศชาย ด้านระดับการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 46.21 มีระดับการศึกษามัธยมศึกษามากที่สุด รองลงมา ร้อยละ 43.45 การศึกษาระดับประถมศึกษา และน้อยที่สุด คือร้อยละ 10.34 มีระดับการศึกษาปริญญาตรี ด้านอาชีพ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 35.17 มีอาชีพแม่บ้านมากที่สุด รองลงมา ร้อยละ 27.59 มีอาชีพรับจ้าง ร้อยละ 13.80 มีอาชีพเป็นเกษตรกร ร้อยละ 11.72 มีอาชีพค้าขาย ร้อยละ 6.20 เป็นข้าราชการเกษียณ และน้อยที่สุด คือ ร้อยละ 5.52 มีอาชีพอื่นๆ ด้านอายุ พบว่า กลุ่มตัวอย่างร้อยละ 49.66 มีอายุระหว่าง 60-69 ปี

รองลงมา ร้อยละ 28.97 มีอายุระหว่าง 55-59 ปี ร้อยละ 15.17 มีอายุมากกว่า 70 ปีขึ้นไป และน้อยที่สุด คือ ร้อยละ 6.20 มีอายุน้อยกว่า 54 ปี ดังที่แสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำนวน 145 คน

ข้อมูลทั่วไป	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง	ค่าร้อยละ
1. เพศ		
- ชาย	36	24.83
- หญิง	109	75.17
รวม	145	100
2. ระดับการศึกษา		
- ประถมศึกษา	63	43.45
- มัธยมศึกษา	67	46.21
- ปริญญาตรี	15	10.34
รวม	145	100
3. อาชีพ		
- ช่างการเกษตร	9	6.20
- แม่บ้าน	51	35.17
- รับจ้าง	40	27.59
- ค้าขาย	17	11.72
- เกษตรกร	20	13.80
- อื่นๆ	8	5.52
รวม	145	100
4. อายุ		
- น้อยกว่า 54 ปี	9	6.20
- 55-59 ปี	42	28.97
- 60-69 ปี	72	49.66
- 70 ปีขึ้นไป	22	15.17
รวม	145	100

2. การส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์

ผลการศึกษาการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด ซึ่งมีค่าเฉลี่ย 4.77 เมื่อวิเคราะห์เป็นรายด้าน พบว่า ได้รับการส่งเสริมการจัดอบรม สัมมนา และการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการปลูกผัก การจัดทำแปลงสาธิต/โรงเรือนปลูกผัก มีเอกสาร/คู่มือ/แผ่นพับ แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการปลูกผัก มีการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานจากหน่วยงานท้องถิ่น เช่น ที่ตั้งโรงเรือน, น้ำประปา มีค่าเฉลี่ย 5.00 มีสนับสนุนเมล็ดผัก ปุ๋ย และวัสดุอื่นๆ ในการปลูกผัก มีค่าเฉลี่ย 4.92 มีการสนับสนุนแหล่งเงินทุนจากหน่วยงานและมหาวิทยาลัย มีค่าเฉลี่ย 4.74 มีการส่งเสริมผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น Line, Facebook, YouTube มีค่าเฉลี่ย 4.34 และมีการสนับสนุนด้านการตลาด เช่น แหล่งขายผักในพื้นที่ มีค่าเฉลี่ย 4.12 ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์

การส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์	ระดับการได้รับการส่งเสริม					ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
	1	2	3	4	5		
1. มีการจัดอบรม สัมมนา และการแลกเปลี่ยนความรู้ด้านการปลูกผัก	-	-	-	-	145	5.00	ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด
2. มีการจัดทำแปลงสาธิต/โรงเรือนปลูกผัก	-	-	-	-	145	5.00	ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด
3. มีเอกสาร/คู่มือ/แผ่นพับ แสดงรายละเอียดเกี่ยวกับการปลูกผัก	-	-	-	-	145	5.00	ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด
4. การส่งเสริมผ่านเทคโนโลยีสารสนเทศ เช่น Line, Facebook, youtube	-	-	35	25	85	4.35	ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด
5. มีการสนับสนุนโครงสร้างพื้นฐานจากหน่วยงานท้องถิ่น เช่น ที่ตั้งโรงเรือน, น้ำประปา	-	-	-	-	145	5.00	ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด
6. มีการสนับสนุนแหล่งเงินทุนจากหน่วยงานท้องถิ่น	-	-	11	16	118	4.74	ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด
7. สนับสนุนเมล็ดผัก ปุ๋ย และวัสดุอื่นๆ ในการปลูกผัก	-	-	-	11	134	4.92	ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด
8. สนับสนุนด้านการตลาด เช่น แหล่งขายผักในพื้นที่	-	10	32	34	69	4.12	ได้รับการส่งเสริมในระดับมาก
สรุประดับการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์						4.77	ได้รับการส่งเสริมในระดับมากที่สุด

3. คำถามเกี่ยวกับความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์

ผลการศึกษาความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์อยู่ในระดับพึงพอใจสูงมาก ซึ่งมีค่าเฉลี่ย 4.62 เมื่อวิเคราะห์เป็นรายด้าน พบว่า ความพึงพอใจต่อภาพรวมของผู้เข้าร่วมอบรม มีค่าเฉลี่ย 4.81 มีความสุขและสนุกกับเข้าร่วมโครงการนี้ มีค่าเฉลี่ย 4.80 ประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ มีค่าเฉลี่ย 4.69 มีความรู้ แนวคิด ทักษะ และประสบการณ์ใหม่ๆ มีค่าเฉลี่ย 4.60 มีความสามารถที่จะถ่ายทอดความรู้สู่บุคคลอื่นได้ มีค่าเฉลี่ย 4.58 โครงการนี้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และพัฒนาความสามารถ มีค่าเฉลี่ย 4.53 สิ่งที่ได้รับจากโครงการตรงกับความต้องการหรือไม่ มีค่าเฉลี่ย 4.48 และสามารถนำสิ่งที่ได้รับจากโครงการไปต่อยอดสร้างรายได้ มีค่าเฉลี่ย 4.43 แสดงดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3 ระดับความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์

ความพึงพอใจหลังเข้าร่วมโครงการ	ระดับความพึงพอใจ					ค่าเฉลี่ย	การแปลผล
	1	2	3	4	5		
1. ท่านได้รับความรู้ แนวคิด ทักษะ และประสบการณ์ใหม่ๆ	-	3	5	38	99	4.60	พึงพอใจสูงมาก
2. ท่านสามารถนำสิ่งที่ได้รับในการปลูกผักไฮโดรโปนิกส์ไปต่อยอดรายได้ของท่าน	1	-	15	47	82	4.43	พึงพอใจสูงมาก

3. สิ่งที่ท่านได้จากการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ตรงกับความคาดหวังของท่านหรือไม่	-	2	16	37	90	4.48	พึงพอใจสูงมาก
4. ความรู้ในการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์นี้เอื้ออำนวยต่อการเรียนรู้และพัฒนาความสามารถของท่าน	-	4	9	38	94	4.53	พึงพอใจสูงมาก
5. ท่านมีความสามารถถ่ายทอดความรู้ที่ได้สู่บุคคลอื่นได้	-	2	9	37	97	4.58	พึงพอใจสูงมาก
6. ท่านมีความสุขและสนุกกับการเข้าร่วมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ในครั้งนี้	-	-	-	29	116	4.80	พึงพอใจสูงมาก
7. ประโยชน์ที่ท่านได้จากการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ในครั้งนี้	-	-	9	26	110	4.69	พึงพอใจสูงมาก
8. ความพึงพอใจของท่านต่อภาพรวมของการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ในครั้งนี้	-	-	-	27	118	4.81	พึงพอใจสูงมาก
สรุประดับความพึงพอใจต่อการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์						4.62	พึงพอใจสูงมาก

ในส่วนที่ 4 ข้อเสนอแนะอื่นๆ ซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด ผู้สูงอายุมีความสุข อยากให้มีกิจกรรมแบบนี้
อีก ได้ประโยชน์ ได้ความรู้ ปฏิบัติได้ ทำเป็นงานอดิเรกในครอบครัว สามารถประยุกต์ภาชนะเหลือใช้นำมา
เป็นอุปกรณ์ปลูกผักได้ รวมทั้งสามารถสร้างรายได้ได้อีกทางหนึ่ง

อภิปรายผล

การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มวัยเกษียณรักสุขภาพ เป็นงานวิจัยที่ถ่ายทอดองค์ความรู้การปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ให้กับกลุ่มผู้ สูงอายุในโรงเรียนผู้สูงอายุใน 3 พื้นที่ ซึ่งผู้สูงอายุที่เข้าร่วมกิจกรรมนี้เป็นผู้ที่สนใจอยากได้ความรู้ด้านการปลูกผักประเภทนี้ สอดคล้องกับ เทศบาลพัฒนานิคม (2568) มีการจัดโครงการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อส่งเสริมสุขภาพผู้สูงอายุ มีการเรียนรู้ วิธีเพาะเมล็ด และการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อบริโภคและจำหน่าย เหมือนกับกรมอนามัย (2564) มีการสร้าง นวัตกรรมด้านการดูแลสุขภาพของผู้สูงอายุในระดับพื้นที่ เพื่อให้ผู้สูงอายุมีสุขภาพที่ดีและคุณภาพชีวิตที่ดี กิจกรรมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ด้วยท่อ PVC ซึ่งทำให้ผู้สูงอายุมีผักปลอดสารพิษไว้รับประทาน และสามารถ สร้างรายได้ให้ตนเองได้ การปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ปลูกง่าย ใช้พื้นที่น้อย ใช้น้ำน้อย ไม่ต้องกังวลเกี่ยวกับศัตรูพืช หรือสารเคมีตกค้าง ปลูกทานเองหรือขายได้ เป็นผักที่กำลังได้รับความนิยมในการบริโภค สอดคล้องกับศุภ ฤกษ์ เขาวลิตตระกุล (2560) ที่ว่าการปลูกผักด้วยวิธีไฮโดรโปนิคส์ ไว้รับประทานเองหรือปลูกไว้ขายเป็นรายได้ เสริมนี้กำลังเป็นที่นิยมปัจจุบัน เพราะใช้พื้นที่ในการปลูกน้อย เช่นเดียวกับณัฐพล อารีพงศ์ธรรม (2552) ศึกษาเกี่ยวกับการบริโภคผักไฮโดรโปนิคส์ในจังหวัดสงขลาแล้วพบว่า ผู้บริโภคให้ความสนใจเกี่ยวกับวิธีการ ผลิตโดยเลือกบริโภคผักไฮโดรโปนิคส์ เนื่องจากเชื่อว่าผักไฮโดรโปนิคส์ปลอดสารเคมี ปลอดภัย และมี ประโยชน์ต่อสุขภาพมากกว่าผักชนิดอื่น

ข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การมีส่วนร่วมในการส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มวัยเกษียณรัชสุขภาพ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำวิจัยไปใช้ประโยชน์ การปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ สามารถประยุกต์วัสดุอุปกรณ์ที่เหลือใช้มาเป็นภาชนะในการปลูก เพื่อลดต้นทุนได้ จึงสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ไปสู่ชุมชน โรงเรียน หรือพื้นที่อื่นๆ ได้

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป เพื่อส่งเสริมการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์ของผู้สูงอายุ ผู้วิจัยควรมีการศึกษาตลาด หรือแนวทางการส่งเสริมด้านการตลาด แหล่งจำหน่ายสินค้า ให้กับผู้สูงอายุ เพื่อให้เกิดที่เป็นรูปธรรมมากขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมกิจการผู้สูงอายุ. (2563). มาตรการขับเคลื่อนสังคมสูงวัยคนไทยอายุยืน 4 มิติ. สืบค้นเมื่อ 11 ธันวาคม 2568, จาก <https://www.dop.go.th/th/implementation/2/3/137>
- คงเดช พะสีนาม, ธีรมาศ กาศสนุก และณรณมล เล่าห์รอดพันธ์. (2562). การออกแบบและพัฒนาเครื่องควบคุมอุณหภูมิความชื้นสัมพัทธ์สำหรับการเพาะต้นอ่อนพืช. วารสารเกษตรนเรศวร, 16(2), 27-34.
- โครงการการพัฒนาต้นแบบการผลิตผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อส่งเสริมการบริโภคที่ปลอดภัย. (2563) คู่มือการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ.
- ณัฐพล อารีพงษ์ธรรม (2552). พฤติกรรมการบริโภคผักไฮโดรโปนิคส์ของผู้บริโภคในเขตเทศบาลนครหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการธุรกิจเกษตร. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ศิริรัตน์ สารแสง, กิตติศักดิ์ รสโสดา, กัญญารัตน์ โคตรสมบูรณ์ และอรรธศาสตร์ วิเศียรศาสตร์ (2562). พฤติกรรมผู้บริโภคและปัจจัยที่มีผลต่อการบริโภคผักไฮโดรโปนิคส์ในเขตอำเภอเมืองอุดรธานี จังหวัดอุดรธานี. วารสารเกษตรพระวรุณ, 16(1), 129-141.
- ศุภฤกษ์ เขวลิตตระกูล (2560). ระบบปลูกผักสลัดไฮโดรโปนิคส์แบบอัตโนมัติ. งานค้นคว้าอิสระหลักสูตรวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีสารสนเทศและการจัดการ. มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- สำนักอนามัยผู้สูงอายุ กรมอนามัย. (2564). คู่มือรวบรวมผลงานนวัตกรรมด้านการส่งเสริมดูแลสุขภาพผู้สูงอายุ ประจำปี 2564. สืบค้นเมื่อ 15 มกราคม 2569, จาก <https://eh.anamai.moph.go.th/>
- เทศบาลตำบลพัฒนานิคม. (2568). โครงการปลูกผักไฮโดรโปนิคส์เพื่อสุขภาพสำหรับผู้สูงอายุ ประจำปี 2568. สืบค้นเมื่อ 22 มกราคม 2569, จาก <https://www.pattananikhom.go.th/>

มุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อความคุ้มค่าของการกำหนดอายุเกษียณราชการ
ของข้าราชการครู

STAKEHOLDER PERSPECTIVES ON THE COST-EFFECTIVENESS OF SETTING A
RETIREMENT AGE FOR CIVIL SERVANT TEACHERS

มนทกานู ดือด^{1*}, ณรงค์ เกียรติคุณวงศ์²

MONTRAGRAN DEEOD^{1*}, NARONG KIETTAKUNWONG²

^{1,2}วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2}COLLEGE OF LOCAL ADMINISTRATION, KHON KAEN UNIVERSITY

*Corresponding Author E-mail: Montragran.d@kkumail.com

บทความวิจัย (Research Article)

RECEIVED 30 APRIL 2026, REVISED 15 JULY 2026, ACCEPTED 20 JULY 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) สำรวจและวิเคราะห์มุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อความคุ้มค่าเชิงระบบในการกำหนดอายุเกษียณราชการของข้าราชการครู โดยพิจารณาคุณภาพระหว่างการรักษาความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) กับภาระงบประมาณ และ 2) เสนอรูปแบบการกำหนดอายุเกษียณที่ก่อให้เกิดความคุ้มค่าและประโยชน์สูงสุดต่อการบริหารทรัพยากรบุคคลใน ระบบราชการครูอย่างยั่งยืน การวิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 9 ราย แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ผู้บริหารสถานศึกษา 3 ราย ข้าราชการครูที่ใกล้เกษียณอายุราชการ 3 ราย และข้าราชการครูบรรจุใหม่ 3 ราย ในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุดรธานี เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลด้วยวิธีการสามเส้า (Triangulation) ผลการวิจัยพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเห็นพ้องว่าความรู้ฝังลึกของครูอาวุโสเป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณค่าสูงต่อระบบการศึกษา แต่มีมุมมองแตกต่างกันเกี่ยวกับความคุ้มค่าทางการเงิน โดยผู้บริหารและครูอาวุโสให้ความสำคัญกับผลผลิตและคุณภาพการศึกษา ขณะที่ครูรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพด้านงบประมาณและโอกาสในการบริหารกำลังคน นอกจากนี้ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่วนใหญ่เสนอให้ใช้แนวทางที่ยืดหยุ่น โดยกำหนดอายุเกษียณบนพื้นฐานของการประเมินสมรรถนะรายบุคคล และปรับบทบาทครูอาวุโสเป็นที่ปรึกษาหรือพี่เลี้ยง เพื่อรักษาความรู้ฝังลึกควบคู่กับการควบคุมต้นทุน ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่า

การกำหนดอายุเกษียณไม่ควรใช้เกณฑ์อายุเพียงอย่างเดียว แต่ควรยึดหลักการประเมินสมรรถนะและบริบทของหน่วยงาน เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างคุณภาพทุนมนุษย์ ความเป็นธรรมระหว่างรุ่น และความยั่งยืนทางการคลัง ซึ่งสามารถใช้เป็นข้อมูลประกอบการกำหนดนโยบายการบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐในอนาคตได้

คำสำคัญ: นโยบายอายุเกษียณราชการ, ภาระงบประมาณ, การบริหารทรัพยากรบุคคล, สังคมสูงวัย

ABSTRACT

This research article aims to 1) explore and analyze stakeholders' perspectives on the system-level cost-effectiveness of determining the retirement age of civil servant teachers by considering the balance between tacit knowledge retention and fiscal burden; and 2) propose a retirement age model that generates cost-effectiveness and maximum benefits for sustainable human resource management in the civil service teacher system. This study employed a qualitative research methodology. Nine key informants were selected through purposive sampling and divided into three groups: three school administrators, three civil servant teachers approaching retirement age, and three newly appointed civil servant teachers from the Secondary Educational Service Area Office of Udon Thani. Data were collected through in-depth interviews, analyzed using content analysis, and validated through triangulation. The findings revealed that stakeholders agreed that the tacit knowledge of senior teachers constitutes highly valuable human capital for the education system. However, they held different views regarding financial cost-effectiveness. School administrators and senior teachers emphasized productivity and educational quality, whereas younger teachers emphasized budgetary efficiency and opportunities for workforce management. In addition, most stakeholders proposed a flexible approach in which retirement age should be determined based on individual competency assessment, with senior teachers repositioned as advisors or mentors in order to preserve tacit knowledge while controlling costs. The study indicates that retirement age determination should not rely solely on age criteria. Rather, it should be based on competency assessment and organizational context in order to create a balance among human capital quality, intergenerational equity, and fiscal sustainability. These findings can serve as evidence for future public sector human resource management policy formulation.

Keywords: Retirement age policy, Fiscal burden, Human resource management, Aging society

บทนำ

ประเทศไทยกำลังเผชิญการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างประชากรครั้งสำคัญจากการเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ (Completely Aged Society) โดยในปี พ.ศ. 2565 มีประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไปประมาณ 13 ล้านคน หรือร้อยละ 19 ของประชากรทั้งหมด และคาดว่าจะก้าวสู่สังคมสูงวัยระดับสุดยอด (Super-Aged Society) ภายในช่วงปี พ.ศ. 2574–2576 เมื่อประชากรสูงวัยมีสัดส่วนเกินร้อยละ 28 ของประชากรทั้งประเทศ อันเป็นผลจากอัตราการเกิดที่ลดลงและอายุขัยเฉลี่ยที่ยืนยาวขึ้น ส่งผลให้ประชากรวัยแรงงาน

ลดลง ขณะที่จำนวนผู้สูงอายุเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย, 2566; สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2565)

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการบริหารทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐและความยั่งยืนทางการคลัง เนื่องจากภาครัฐต้องรองรับภาระค่าใช้จ่ายด้านบำนาญ สวัสดิการ และการรักษาพยาบาลของผู้สูงอายุที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยธนาคารโลกคาดการณ์ว่าค่าใช้จ่ายด้านสวัสดิการผู้สูงอายุของไทยจะเพิ่มจากร้อยละ 6.2 ของ GDP ในปี พ.ศ. 2563 เป็นร้อยละ 11.3 ของ GDP ภายในปี พ.ศ. 2603 (World Bank, 2021; World Bank, 2023) อย่างไรก็ตาม การประเมินนโยบายด้านกำลังคนไม่ควรพิจารณาเฉพาะต้นทุนทางการคลัง แต่ควรคำนึงถึงต้นทุนจากการสูญเสียประสบการณ์และองค์ความรู้ของบุคลากรอาวุโสควบคู่กัน

ในภาคการศึกษา แม้จะมีครูเกษียณอายุจำนวนมากในแต่ละปี แต่โรงเรียนยังประสบปัญหาการขาดแคลนครูในหลายสาขาวิชา โดยเฉพาะระดับมัธยมศึกษา การเกษียณของครูจึงมิได้ส่งผลเพียงต่อจำนวนกำลังคน หากยังทำให้สูญเสียความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ที่สั่งสมจากประสบการณ์การจัดการเรียนรู้ การบริหารชั้นเรียน และการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งไม่สามารถถ่ายทอดผ่านเอกสารหรือระเบียบราชการได้ทั้งหมด (Nonaka & Takeuchi, 1995; DeLong, 2004)

ด้วยเหตุนี้ รัฐบาลไทยได้ผลักดันนโยบายขยายอายุเกษียณราชการเพื่อรักษาบุคลากรที่มีประสบการณ์และลดผลกระทบจากการขาดแคลนกำลังคน อย่างไรก็ตาม นโยบายดังกล่าวยังมีข้อถกเถียงเกี่ยวกับความคุ้มค่าทางการคลัง ประสิทธิภาพการปฏิบัติงานเมื่ออายุเพิ่มขึ้น และความเป็นธรรมระหว่างรุ่น โดยเฉพาะผลกระทบต่อโอกาสความก้าวหน้าของบุคลากรรุ่นใหม่ อีกทั้งยังมีข้อเสนอว่าการขยายอายุเกษียณอาจเพียงเลื่อนภาระงบประมาณออกไปภายใต้ระบบบำนาญเดิม (TDRI, 2559)

แม้งานวิจัยที่ผ่านมาได้ศึกษาการขยายอายุเกษียณในมิติด้านเศรษฐศาสตร์แรงงาน และการคลังสาธารณะ แต่ยังขาดการศึกษาในมิติการบริหารทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐที่เชื่อมโยงการประเมินสมรรถนะรายบุคคล การรักษาความรู้ขององค์กร และการสร้างดุลยภาพระหว่างการคงไว้ซึ่งบุคลากรอาวุโสกับการเปิดโอกาสให้บุคลากรรุ่นใหม่ งานวิจัยนี้จึงเลือกศึกษาในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุดรธานี ซึ่งมีความหลากหลายของโครงสร้างอายุครูและประสบปัญหาการขาดแคลนครูในบางสาขาวิชา เพื่อพัฒนาแนวทางการประเมินดุลยภาพในการกำหนดอายุเกษียณของข้าราชการครู อันจะเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์สำหรับการกำหนดนโยบายบริหารทรัพยากรบุคคลของภาครัฐที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อสำรวจและวิเคราะห์มุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียต่อการกำหนดอายุเกษียณราชการของข้าราชการครู โดยพิจารณาดุลยภาพระหว่างการรักษาความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge Retention) ประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรบุคคล และภาระงบประมาณของภาครัฐ เพื่อประเมินความคุ้มค่าเชิงระบบของการขยายอายุเกษียณราชการ

2. เพื่อพัฒนาแนวทางและรูปแบบการกำหนดอายุเกษียณราชการของข้าราชการครูในระดับนโยบายการบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐ โดยมุ่งสร้างดุลยภาพระหว่างการรักษาคูคลองที่มีสมรรถนะและองค์ความรู้ขององค์กร การเปิดโอกาสความก้าวหน้าแก่บุคลากรรุ่นใหม่ และความยั่งยืนด้านงบประมาณของภาครัฐ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษามุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกี่ยวกับความคุ้มค่าในการกำหนดอายุเกษียณราชการของข้าราชการครู ตลอดจนผลกระทบต่อการบริหารทรัพยากรบุคคลในสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุดรธานี การวิจัยมุ่งทำความเข้าใจปรากฏการณ์จากประสบการณ์และมุมมองของผู้ให้ข้อมูลหลักผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) โดยใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured Interview) เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้ให้ข้อมูลสามารถอธิบายความคิดเห็นและประสบการณ์ได้อย่างละเอียด ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยวิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) โดยพิจารณาจากความรู้ ความเชี่ยวชาญ ประสบการณ์ในการปฏิบัติงาน และการมีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นการบริหารทรัพยากรบุคคลของข้าราชการครูโดยตรง เพื่อให้ข้อมูลที่ได้สะท้อนข้อเท็จจริงจากผู้มีประสบการณ์ตรง ทั้งนี้ จำนวนผู้ให้ข้อมูลหลักกำหนดไว้จำนวน 9 ราย ซึ่งถือว่าเหมาะสมสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งเน้นความลึกของข้อมูลมากกว่าปริมาณ โดยผู้วิจัยจะดำเนินการเก็บข้อมูลจนกระทั่งข้อมูลมีความอิ่มตัว (Data Saturation) กล่าวคือ ไม่พบประเด็นหรือข้อมูลใหม่ที่แตกต่างจากข้อมูลเดิมอย่างมีนัยสำคัญ

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยดำเนินการถอดเทปการสัมภาษณ์อย่างละเอียด จากนั้นจัดหมวดหมู่ข้อมูล สร้างรหัสข้อมูล (Coding) วิเคราะห์ประเด็นสำคัญ และสังเคราะห์เป็นประเด็นหลักที่สะท้อนรูปแบบและความสัมพันธ์ของข้อมูลภายใต้กรอบแนวคิดของการวิจัย เพื่อสร้างความน่าเชื่อถือของผลการวิจัย ผู้วิจัยใช้การตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Triangulation) ใน 2 ด้าน ได้แก่ (1) การตรวจสอบด้านแหล่งข้อมูล (Data Source Triangulation) โดยเปรียบเทียบข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลทั้งสามกลุ่ม ได้แก่ ผู้บริหารนโยบายและแผน ผู้ปฏิบัติงานอาวุโส และผู้ปฏิบัติงานรุ่นใหม่ เพื่อพิจารณาความสอดคล้องและความแตกต่างของข้อมูล และ (2) การตรวจสอบด้านข้อมูลเอกสาร (Methodological Triangulation) โดยนำผลจากการสัมภาษณ์มาเปรียบเทียบกับเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น กฎหมาย ระเบียบนโยบายของภาครัฐ รายงานทางวิชาการ และข้อมูลเชิงสถิติ เพื่อยืนยันความถูกต้อง ความครบถ้วน และความสอดคล้องของข้อค้นพบ

โดยผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการดำเนินงานไว้ดังนี้

1. **ขอบเขตด้านเนื้อหา** ผู้วิจัยมุ่งศึกษาใน 2 มิติหลัก คือ (1) มิติความคุ้มค่าเชิงระบบ ซึ่งครอบคลุมถึงการเปรียบเทียบระหว่างภาระงบประมาณสวัสดิการภาครัฐ กับมูลค่าของความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) และประสบการณ์ของครูอาวุโส และ (2) มิติประสิทธิภาพการบริหารทรัพยากรบุคคล ซึ่งพิจารณาจากผลกระทบของการกำหนดอายุเกษียณต่อโครงสร้างอัตรากำลัง และความเป็นธรรมในการเข้าสู่ตำแหน่งของข้าราชการครูรุ่นใหม่ โดยใช้ทฤษฎีทุนมนุษย์ (Human Capital Theory) เป็นกรอบในการวิเคราะห์

2. **ขอบเขตด้านประชากรและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ** เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจึงกำหนดขอบเขตผู้ให้ข้อมูลหลัก (Key Informants) ผ่านการคัดเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบการศึกษาระดับมัธยมศึกษา จำนวน 9 ราย แบ่งเป็น 3 กลุ่มเป้าหมายหลัก ได้แก่

2.1) **กลุ่มผู้บริหารนโยบายและแผน** จำนวน 3 ราย ประกอบด้วยผู้บริหารสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และผู้อำนวยการกลุ่มงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานบุคคลและงบประมาณ

2.2) **กลุ่มผู้ปฏิบัติงานอาวุโส** จำนวน 3 ราย ข้าราชการครูที่มีอายุใกล้เกษียณราชการหรือเกษียณราชการไม่เกิน 2 ปี

2.3) **กลุ่มผู้ปฏิบัติงานรุ่นใหม่** จำนวน 3 ราย ข้าราชการครูบรรจุใหม่หรือนักศึกษาฝึกสอนที่กำลังจะเข้าสู่วิชาชีพ

3. **ขอบเขตด้านพื้นที่** การศึกษารั้ครั้งนี้เป็นการเลือกพื้นที่การศึกษาวิจัยแบบเจาะจง (Purposive) ในพื้นที่จังหวัดอุดรธานี เนื่องจากเป็นพื้นที่ขนาดใหญ่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือที่มีประชากรทั้งสิ้น 1,867,942 คน (กรมการปกครอง, 2567) และเป็นพื้นที่ที่สะท้อนบริบทสังคมสูงวัยของประเทศได้อย่างชัดเจน เนื่องจากในปี พ.ศ. 2567 ประเทศไทยเข้าสู่สังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ด้วยสัดส่วนผู้มีอายุ 60 ปีขึ้นไปเกินกว่าร้อยละ 20 ของประชากรทั้งประเทศ (PolicyWatch Thai PBS, 2567) และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุดรธานีมีตำแหน่งครูว่างจากการเกษียณและโอนย้ายอย่างต่อเนื่อง โดยในปี พ.ศ. 2567 เพียงปีเดียว มีการเปิดสอบบรรจุครูผู้ช่วยถึง 32 ตำแหน่ง (สพม.อุดรธานี, 2567) สะท้อนให้เห็นถึงความเร่งด่วนของปัญหาการขาดแคลนครูในพื้นที่

4. **ขอบเขตด้านระยะเวลา** ผู้วิจัยกำหนดระยะเวลาในการดำเนินงานวิจัยนับตั้งแต่การรวบรวมข้อมูล การลงพื้นที่ภาคสนาม จนถึงการวิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย ภายใต้บริบทของนโยบายการขยายอายุเกษียณราชการในพุทธศักราช 2568

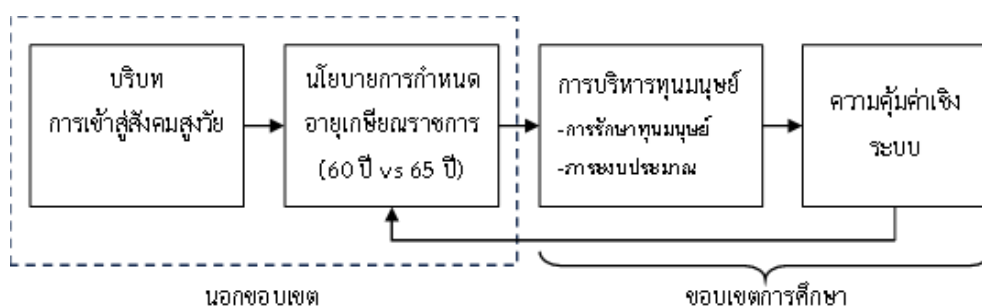
กรอบแนวคิดการวิจัย

กรอบแนวคิดการวิจัยนี้พัฒนาขึ้นจากการสังเคราะห์วรรณกรรมเกี่ยวกับการบริหารทรัพยากรมนุษย์ภาครัฐ การกำหนดอายุเกษียณราชการ และการบริหารกำลังคนในภาครัฐ ซึ่งพบว่า การกำหนดอายุเกษียณส่งผลกระทบต่อประสิทธิภาพขององค์กรผ่านกลไกการบริหารทรัพยากรมนุษย์หลายด้าน ได้แก่ การคงไว้ซึ่งทุนมนุษย์

(Human Capital Retention) การถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge Transfer) การบริหารอัตรากำลัง (Workforce Planning) ตลอดจนภาระงบประมาณของภาครัฐ (Fiscal Sustainability) ภายใต้กรอบแนวคิดนี้ ผู้วิจัยประยุกต์ใช้ ทฤษฎีทุนมนุษย์ (Human Capital Theory) ของ Becker (1964) เป็นฐานในการอธิบายว่า ข้าราชการครูมิได้เป็นเพียงทรัพยากรบุคคล แต่เป็นทุนมนุษย์ที่สะสมองค์ความรู้ ทักษะ และประสบการณ์ ตลอดช่วงระยะเวลาการปฏิบัติงาน ดังนั้น ความคุ้มค่าเชิงระบบจึงมิได้พิจารณาเฉพาะต้นทุนด้านงบประมาณในการคงไว้ซึ่งบุคลากรเท่านั้น แต่ต้องเปรียบเทียบกับผลตอบแทนที่เกิดจากการรักษาทุนมนุษย์ การถ่ายทอดองค์ความรู้ การพัฒนาคุณภาพการศึกษา และการลดต้นทุนจากการสูญเสียบุคลากรที่มีประสบการณ์

จากการสังเคราะห์วรรณกรรม ผู้วิจัยกำหนดให้นโยบายการกำหนดอายุเกษียณราชการเป็นตัวแปรต้น ซึ่งส่งผลกระทบต่อกระบวนการบริหารทุนมนุษย์ ได้แก่ การวางแผนอัตรากำลัง การรักษาทุนมนุษย์ การถ่ายทอดองค์ความรู้ และการบริหารงบประมาณ ก่อนจะสะท้อนออกมาเป็นผลลัพธ์ด้านความคุ้มค่าเชิงระบบ ซึ่งประกอบด้วยประสิทธิภาพของการบริหารกำลังคน ความสมดุลระหว่างต้นทุนและประโยชน์ของรัฐ คุณภาพการจัดการศึกษา และความยั่งยืนของระบบการบริหารทรัพยากรบุคคล

อย่างไรก็ตาม ขอบเขตการวิจัยยังครอบคลุมถึงการสร้างส่วนสะท้อนกลับเชิงนโยบาย (Feedback Loop) โดยผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินนโยบายจะถูกนำกลับมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการประเมินและปรับปรุงนโยบายการกำหนดอายุเกษียณในอนาคต เพื่อนำเสนอข้อเสนอแนะในการปรับปรุงเกณฑ์อายุเกษียณให้มีความเหมาะสมและมีประสิทธิภาพสูงสุดต่อระบบราชการครูในอนาคต รายละเอียดกรอบแนวคิดปรากฏตาม ภาพที่ 1

ภาพที่ 1 กรอบแนวความคิดการวิจัย

ผลการวิจัย

1. คุณค่าของความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ของครูอาวุโส

ผลการศึกษาพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกกลุ่มเห็นพ้องกันว่า ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) ของครูอาวุโสเป็นทุนมนุษย์ที่มีคุณค่าต่อระบบการศึกษา เนื่องจากเป็นองค์ความรู้ที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์และไม่สามารถถ่ายทอดผ่านการเรียนการสอน หรือการอบรมในระยะเวลาอันสั้นได้ เมื่อวิเคราะห์ตามแนวคิดของ Nonaka และ Takeuchi สามารถจำแนกความรู้ฝังลึกออกเป็น 3 ประเภท

ได้แก่ (1) ความรู้เชิงเทคนิค (Technical Tacit Knowledge) เช่น การจัดการชั้นเรียน เทคนิคการสอน และการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า (2) ความรู้เชิงการรับรู้และการตัดสินใจ (Cognitive Tacit Knowledge) เช่น การวิเคราะห์พฤติกรรมผู้เรียน การเลือกวิธีการสอนที่เหมาะสม และการตัดสินใจภายใต้สถานการณ์ที่ซับซ้อน (3) ความรู้เชิงคุณค่า (Professional Value) ซึ่งประกอบด้วยจริยธรรม ความเป็นครู ความอดทน และความรับผิดชอบต่อผู้เรียน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียส่วนใหญ่เห็นว่า ความรู้ทั้งสามประเภทเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้ครูอาวุโส สามารถจัดการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีบทบาทในการเป็นพี่เลี้ยง ถ่ายทอดประสบการณ์ และพัฒนาครูรุ่นใหม่ โดยเฉพาะในด้านการจัดการชั้นเรียนและการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นจริง ส่งผลให้การรักษาครูอาวุโสไว้ในระบบมิได้หมายถึงการคงไว้ซึ่งกำลังคนเท่านั้น แต่ยังเป็นการรักษาทุนมนุษย์และความต่อเนื่องของคุณภาพการศึกษาในระยะยาว

2. ความคุ้มค่าทางการเงินและความคุ้มค่าเชิงผลิตภาพ

ผลการศึกษาพบว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีมุมมองต่อความคุ้มค่าทางการเงินแตกต่างกัน ออกเป็น 2 แนวคิดหลัก แนวคิดแรก เห็นว่า การรักษาครูอาวุโสไว้ในระบบมีความคุ้มค่าเชิงผลิตภาพ (Productivity Value) เนื่องจากครูที่มีประสบการณ์สามารถสร้างผลลัพธ์ทางการศึกษาได้ทันที ทั้งในด้านคุณภาพการเรียนการสอน การพัฒนาผู้เรียน และการถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ครูรุ่นใหม่ จึงทำให้ต้นทุนด้านเงินเดือนและสวัสดิการที่สูงกว่ายังคงให้ผลตอบแทนที่คุ้มค่าต่อระบบการศึกษา ผู้บริหารหลายรายยังมองว่า การให้ครูที่มีศักยภาพทำงานต่อสามารถลดการสูญเสียทุนมนุษย์ และเปลี่ยนภาระบำเหน็จบำนาญให้กลายเป็นการสร้างผลผลิตแก่รัฐได้อย่างต่อเนื่อง ในทางตรงกันข้าม ผู้บริหารบางส่วนและครูรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพเชิงงบประมาณ (Cost Efficiency) โดยเห็นว่าการใช้งบประมาณเดียวกันในการบรรจุครูรุ่นใหม่สามารถเพิ่มจำนวนกำลังคน ลดต้นทุนด้านเงินเดือน และเปิดโอกาสให้เกิดการหมุนเวียนบุคลากรในระบบมากขึ้น อีกทั้งยังช่วยส่งเสริมการนำเทคโนโลยี และนวัตกรรมทางการศึกษามาประยุกต์ใช้ได้อย่างรวดเร็ว

ดังนั้น เมื่อเปรียบเทียบทั้งสองแนวคิด พบว่า ความแตกต่างมิได้อยู่ที่การยอมรับหรือปฏิเสธ การขยายอายุเกษียณ แต่เป็นความแตกต่างของเกณฑ์ในการประเมิน “ความคุ้มค่า” กล่าวคือ กลุ่มแรกใช้ผลลัพธ์ทางการศึกษาและคุณภาพของทุนมนุษย์เป็นเกณฑ์หลัก ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งเน้นประสิทธิภาพ การใช้ทรัพยากรและความคุ้มค่าเชิงงบประมาณของภาครัฐ

3. ดุลยภาพระหว่างการรักษาทุนมนุษย์กับการงบประมาณ

ผลการศึกษาพบว่า ความคิดเห็นของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสะท้อนความขัดแย้งเชิงนโยบาย (Policy Trade-off) ระหว่างการรักษาทุนมนุษย์กับการบริหารงบประมาณภาครัฐอย่างชัดเจน โดยสามารถแบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ (1) กลุ่มที่ให้ความสำคัญกับการรักษาความรู้ฝังลึกของครูอาวุโส (2) กลุ่มที่ให้ความสำคัญกับประสิทธิภาพเชิงงบประมาณและการเปิดโอกาสให้ครูรุ่นใหม่เข้าสู่ระบบ (3) กลุ่มที่เสนอแนวทางประนีประนอม โดยสนับสนุนให้มีการขยายอายุเกษียณเฉพาะบุคลากร

ที่ยังมีสมรรถนะสูง หรือปรับบทบาทเป็นพี่เลี้ยง ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือที่ปรึกษาทางวิชาการแทนการปฏิบัติงานเต็มเวลา ข้อค้นพบดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งระหว่างคุณภาพและต้นทุนมิใช่ประเด็นที่สามารถเลือกฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งได้ หากแต่เป็นการสร้างดุลยภาพระหว่างการรักษาทุนมนุษย์ และการใช้ทรัพยากรของรัฐให้เกิดประโยชน์สูงสุด ภายใต้บริบทที่แตกต่างกันของสถานศึกษา ดังนั้น การกำหนดนโยบายขยายอายุเกษียณจึงไม่ควรใช้แนวทางเดียวกันทั้งหมด แต่ควรมีความยืดหยุ่น ความขาดแคลนบุคลากร และสมรรถนะของครูแต่ละราย เช่น โรงเรียนขนาดเล็กอาจให้ครูอาวุโสทำหน้าที่พี่เลี้ยงและถ่ายทอดองค์ความรู้ ขณะที่โรงเรียนขนาดใหญ่สามารถต่ออายุราชการเฉพาะสาขาวิชาที่ขาดแคลนหรือบุคลากรที่มีผลการปฏิบัติงานโดดเด่น ซึ่งจะช่วยให้เกิดทั้งความคุ้มค่าเชิงผลิตภาพและความยั่งยืนทางการคลังในระยะยาว

อภิปรายผล

ผลการศึกษาครั้งนี้สะท้อนให้เห็นถึงความซับซ้อนของการกำหนดอายุเกษียณราชการของข้าราชการครูในบริบทของสังคมสูงวัย โดยเฉพาะในมิติของความคุ้มค่าเชิงระบบ ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเปรียบเทียบต้นทุนทางการคลัง แต่ครอบคลุมถึงประสิทธิภาพของการใช้ทุนมนุษย์ (Human Capital) และความสามารถของระบบในการรักษาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ผลการศึกษพบว่าผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีมุมมองที่หลากหลาย และสามารถอธิบายได้ผ่านกรอบแนวคิดทฤษฎีทุนมนุษย์และแนวคิดการวิเคราะห์ต้นทุน – ผลประโยชน์เชิงนโยบาย ซึ่งสามารถดำเนินการอภิปรายผลได้ดังนี้

ประเด็นแรกเกี่ยวกับคุณค่าของการรักษาความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) สอดคล้องอย่างชัดเจนกับทฤษฎีทุนมนุษย์ของ Mincer (1974) ที่มองว่าความรู้และประสบการณ์เป็นผลจากการลงทุนระยะยาวที่ก่อให้เกิดผลิตภาพ (productivity) ที่สูงขึ้นในอนาคต ผลการศึกษพบว่าครูอาวุโสไม่ได้มีเพียงความรู้เชิงเนื้อหา แต่ยังมีทักษะเชิงปฏิบัติ เช่น การจัดการชั้นเรียน การเข้าใจผู้เรียน และการแก้ปัญหาเชิงสถานการณ์ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Polanyi (1966) ที่อธิบายว่า Tacit Knowledge เป็นความรู้ที่ไม่สามารถถ่ายทอดได้โดยตรงผ่านภาษา แต่ต้องอาศัยประสบการณ์และการปฏิบัติจริง นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสอดคล้องกับงานของ Kini และ Podolsky (2019) ที่พบว่าประสบการณ์การสอนมีความสัมพันธ์เชิงบวกกับประสิทธิผลของครูในระยะยาว โดยเฉพาะในช่วงหลังของอาชีพ ซึ่งสนับสนุนข้อค้นพบที่ว่า การสูญเสียครูอาวุโสอาจทำให้ระบบสูญเสียทุนมนุษย์ที่มีมูลค่าสูง

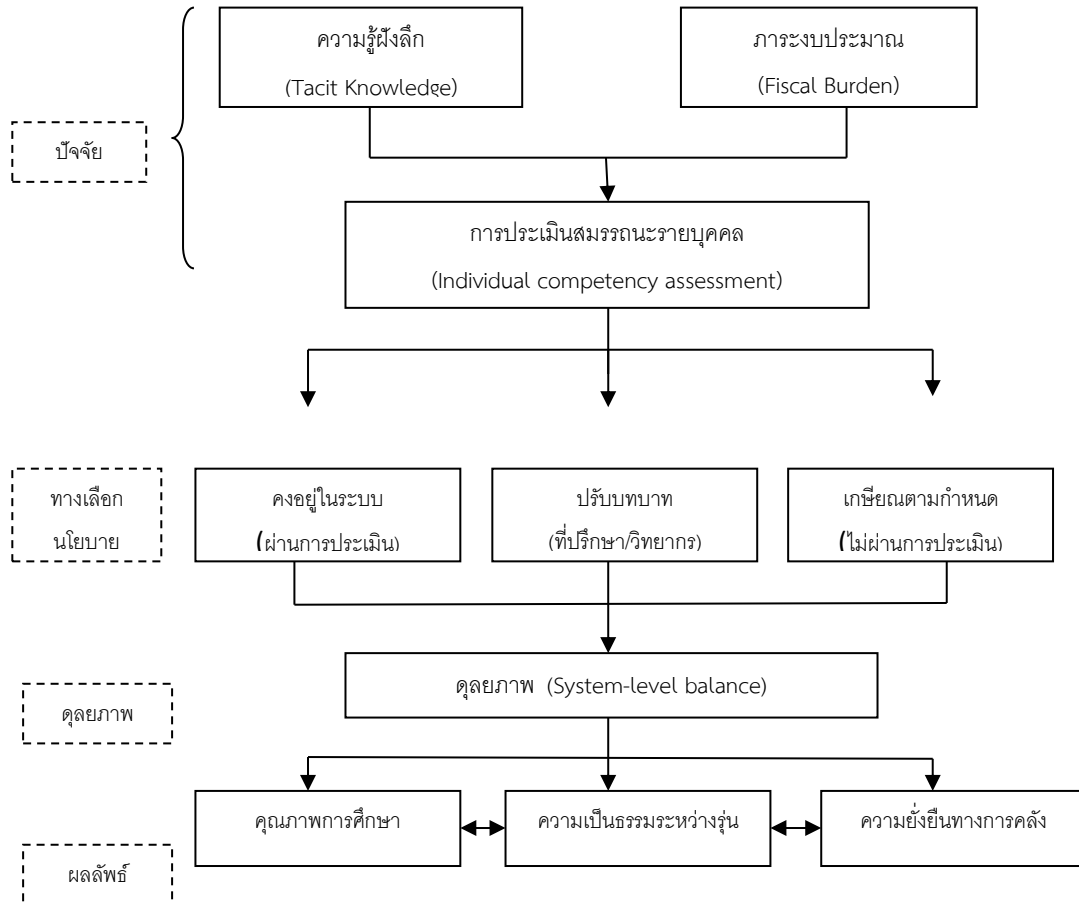
ประเด็นที่สองเกี่ยวกับ “ภาระงบประมาณและความคุ้มค่าทางการเงิน” ชี้ให้เห็นมุมมองที่แตกต่างโดยผู้ให้ข้อมูลบางส่วนมองว่าการรักษาครูอาวุโสไว้ในระบบเป็นการเพิ่มต้นทุน โดยเฉพาะในรูปแบบเงินเดือนและสวัสดิการ ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการวิเคราะห์ต้นทุน – ผลประโยชน์ (Cost-Benefit Analysis) ของ Mishan และ Quah (2020) ที่เน้นการเปรียบเทียบระหว่างต้นทุนและผลตอบแทนของนโยบายในเชิงปริมาณ นอกจากนี้ มุมมองดังกล่าวยังสอดคล้องกับรายงานของ World Bank (2016) ที่ชี้ให้เห็นว่าระบบบำนาญบำนาญในภาครัฐของประเทศกำลังพัฒนาเผชิญแรงกดดันทางการคลังจากการเพิ่มขึ้นของประชากรสูงวัย ขณะเดียวกัน Bloom et al. (2015) อธิบายปรากฏการณ์นี้เป็น double burden ที่รัฐต้องเผชิญทั้งด้าน

รายได้ที่ลดลงและรายจ่ายที่เพิ่มขึ้น อีกทั้งสิ่งที่น่าสนใจจากผลการศึกษา คือการที่ผู้ให้ข้อมูลบางส่วนมองว่าการจ่ายบำนาญโดยไม่มีผลผลิตตอบแทนอาจไม่คุ้มค่า ซึ่งสะท้อนแนวคิดทางเศรษฐศาสตร์แรงงานที่มองว่าการขยายอายุการทำงานสามารถเปลี่ยนผู้รับสวัสดิการให้กลับมาเป็นผู้สร้างผลิตภาพได้ (OECD, 2019) แนวคิดนี้สอดคล้องกับการศึกษาของ Coile (2022) ที่พบว่าการยืดอายุการทำงานสามารถเพิ่มการมีส่วนร่วมในตลาดแรงงานและลดภาระทางการคลังของรัฐได้

ประเด็นที่สามเกี่ยวกับดุลยภาพระหว่างการรักษาความรู้ฝังลึกกับภาระงบประมาณ ผลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าเป็นลักษณะของ trade-off เจริญนโยบายอย่างชัดเจน ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Barr (2012) ที่อธิบายว่าระบบสวัสดิการที่ดีต้องสร้างสมดุลระหว่างประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจ (efficiency) และความเป็นธรรมทางสังคม (equity) โดยกลุ่มผู้บริหารและครูอาวุโสให้ความสำคัญกับคุณภาพและความต่อเนื่องของระบบ ขณะที่ครูรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับโอกาสในการเข้าสู่ระบบและความยืดหยุ่นของโครงสร้างกำลังคน นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนแนวคิดเรื่อง ความเป็นธรรมระหว่างรุ่น (intergenerational fairness) ซึ่งเป็นประเด็นสำคัญในงานวิจัยด้านนโยบายสาธารณะ (OECD, 2019) โดยการขยายอายุเกษียณอาจสร้างผลกระทบต่อโอกาสของคนรุ่นใหม่ในการเข้าสู่ตลาดแรงงาน ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบของ Adams (2004) ที่ชี้ให้เห็นว่าการออกแบบนโยบายแรงงานต้องคำนึงถึงสมดุลระหว่างการรักษาแรงงานเดิมและการเปิดโอกาสให้แรงงานใหม่

ดังนั้น พิจารณาในภาพรวม ผลการศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่าความคุ้มค่า ในบริบทของนโยบายอายุเกษียณไม่สามารถวัดได้จากตัวชี้วัดทางการเงินเพียงอย่างเดียว แต่ต้องพิจารณาในลักษณะของ system-level efficiency ซึ่งรวมถึงคุณภาพของผลลัพธ์ทางการศึกษา ความต่อเนื่องของการจัดการเรียนรู้ และความสามารถของระบบในการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร ดังนั้น การกำหนดนโยบายอายุเกษียณที่เหมาะสมควรใช้แนวทางแบบยืดหยุ่น (flexible approach) โดยพิจารณาจากสมรรถนะของบุคคล ความต้องการของระบบ และข้อจำกัดด้านงบประมาณควบคู่กันไป อีกทั้งต้องก้าวข้ามการกำหนดเกณฑ์ระเบียบแบบตายตัว ไปสู่การออกแบบระบบที่สามารถสร้างดุลยภาพระหว่างคุณภาพของทุนมนุษย์ และความยั่งยืนทางการคลังที่สมดุล

องค์ความรู้ใหม่

แผนภาพที่ 2 รูปแบบการกำหนดอายุเกษียณราชการครูอย่างยั่งยืน

จากแผนภาพที่ 2 รูปแบบการกำหนดอายุเกษียณราชการครูอย่างยั่งยืน (Sustainable Teacher Retirement Model) แสดงให้เห็นโครงสร้างการตัดสินใจเชิงนโยบายที่เชื่อมโยงกันเป็นลำดับขั้น โดยเริ่มจาก ปัจจัยนำเข้า (Input) ซึ่งประกอบด้วยสององค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) อันเป็นองค์ความรู้ ประสบการณ์ และทักษะเชิงวิชาชีพที่ครูอาวุโสสั่งสมตลอดช่วงชีวิตการทำงาน และ ภาระงบประมาณ (Fiscal Burden) ซึ่งครอบคลุมค่าใช้จ่ายด้านเงินเดือน สวัสดิการ และผลกระทบต่อความยั่งยืนทางการคลังของภาครัฐ ทั้งสององค์ประกอบสะท้อนประเด็นหลักที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียใช้ประกอบการตัดสินใจเกี่ยวกับการขยายอายุเกษียณราชการ นำปัจจัยดังกล่าวเข้าสู่กระบวนการประเมินสมรรถนะรายบุคคล (Individual Competency Assessment) ซึ่งเป็นกลไกหลักของรูปแบบ โดยยึดหลักการประเมินตามสมรรถนะ (Competency-based Assessment) แทนการใช้เกณฑ์

อายุเพียงอย่างเดียว การประเมินประกอบด้วย 4 มิติ ได้แก่ (1) สมรรถนะด้านการจัดการเรียนการสอน และผลสัมฤทธิ์ของผู้เรียน (2) สมรรถนะด้านการถ่ายทอดองค์ความรู้และการเป็นพี่เลี้ยงครูรุ่นใหม่ (3) สมรรถนะด้านสุขภาพและความสามารถในการปฏิบัติงานอย่างต่อเนื่อง และ (4) สมรรถนะด้านการปรับตัวต่อเทคโนโลยีและนวัตกรรมทางการศึกษา โดยใช้ข้อมูลจากหลายแหล่ง (Multiple Sources Assessment) เช่น ผลการปฏิบัติงานย้อนหลัง ผลการประเมินจากผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน และข้อมูลเชิงประจักษ์เกี่ยวกับผลการจัดการเรียนการสอน เพื่อลดอคติจากการประเมินโดยบุคคลเพียงรายเดียว พร้อมทั้งกำหนดคณะกรรมการประเมินที่ประกอบด้วย ผู้แทนจากหลายฝ่ายและใช้เกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน เพื่อเพิ่มความโปร่งใส ความเป็นธรรม และความน่าเชื่อถือของผลการประเมิน โดยผลการประเมินนำไปสู่ทางเลือกเชิงนโยบาย 3 รูปแบบ ได้แก่ (1) การปฏิบัติราชการต่อสำหรับครูที่ผ่านเกณฑ์สมรรถนะและยังสามารถสร้างผลลัพธ์ทางการศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ (2) การปรับบทบาทเป็นครูที่ปรึกษา (Mentor Teacher) ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือวิทยากรเฉพาะด้าน สำหรับผู้ที่มีความเชี่ยวชาญสูงแต่ไม่เหมาะสมกับการสอนเต็มเวลา โดยกำหนดค่าตอบแทนในลักษณะ สัญญาจ้างแบบยืดหยุ่น (Flexible Contract) หรือค่าตอบแทนตามภารกิจ (Performance- or Task-based Compensation) เช่น ค่าตอบแทนรายชั่วโมง รายภารกิจ หรือรายโครงการ เพื่อลดภาระงบประมาณระยะยาวของรัฐ ขณะเดียวกันยังสามารถรักษาค่าของความรู้และประสบการณ์ไว้ในระบบ และ (3) การเกษียณราชการตามปกติสำหรับผู้ที่ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน พร้อมทั้งกำหนดให้มีกระบวนการถ่ายทอดองค์ความรู้ (Knowledge Transfer) ก่อนออกจากระบบ เพื่อป้องกันการสูญเสียทุนมนุษย์ขององค์กร กลไกดังกล่าวนำไปสู่ ดุลยภาพเชิงระบบ (System-level Balance) ซึ่งหมายถึง การสร้างสมดุลระหว่างการรักษาทุนมนุษย์ที่มีคุณค่ากับการบริหารงบประมาณของภาครัฐอย่างมีประสิทธิภาพ โดยผลลัพธ์ที่คาดหวังประกอบด้วย 3 มิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ (1) การยกระดับคุณภาพการศึกษา ผ่านการคงไว้ซึ่งบุคลากรที่มีสมรรถนะสูง (2) การสร้างความเป็นธรรมระหว่างรุ่น โดยเปิดโอกาสให้บุคลากรรุ่นใหม่เข้าสู่ระบบควบคู่กับการใช้ประโยชน์จากครูอาวุโสอย่างเหมาะสม และ (3) ความยั่งยืนทางการคลัง ผ่านการบริหารกำลังคนที่ยืดหยุ่นและสอดคล้องกับบริบทของสังคมสูงวัย อันเป็นเป้าหมายสำคัญของการบริหารทรัพยากรบุคคลภาครัฐในระยะยาว

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. กระทรวงศึกษาธิการร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการข้าราชการพลเรือน (สำนักงาน ก.พ.) ควรพัฒนาระบบประเมินสมรรถนะครูก่อนการขยายอายุเกษียณ โดยกำหนดเกณฑ์ที่ชัดเจน ครอบคลุมด้านผลการปฏิบัติงาน ความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ สุขภาพ และการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง พร้อมใช้การประเมินจากหลายแหล่งข้อมูลเพื่อเพิ่มความโปร่งใสและลดอคติในการพิจารณา
2. กระทรวงศึกษาธิการควรดำเนินโครงการนำร่องในพื้นที่ที่ประสบปัญหาการขาดแคลนครู เพื่อทดลองใช้รูปแบบการขยายอายุเกษียณตามสมรรถนะ และประเมินผลก่อนขยายผลสู่ระดับประเทศ

3. ควรพัฒนารูปแบบการจ้างงานที่ยืดหยุ่นสำหรับครูอาวุโสหลังเกษียณ เช่น ครูพี่เลี้ยง ผู้ทรงคุณวุฒิ หรือที่ปรึกษาทางวิชาการ พร้อมกำหนดค่าตอบแทนตามภารกิจ เพื่อรักษาความรู้ฝังลึกไว้ในระบบโดยไม่เพิ่มภาระงบประมาณประจำของรัฐ

ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยเชิงปริมาณเพื่อประเมินมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์ของทุนมนุษย์และความรู้ฝังลึกของครูอาวุโส เปรียบเทียบกับต้นทุนงบประมาณของภาครัฐ เพื่อสนับสนุนการกำหนดนโยบายบนฐานข้อมูลเชิงประจักษ์

2. ควรศึกษาวิจัยเชิงเปรียบเทียบระหว่างหน่วยงานภาครัฐที่มีโครงสร้างการเกษียณและลักษณะการปฏิบัติงานแตกต่างกัน เพื่อพัฒนาแนวทางการกำหนดอายุเกษียณที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละหน่วยงาน

3. ควรมีการศึกษาติดตามและประเมินผลภายหลังการนำรูปแบบการกำหนดอายุเกษียณตามสมรรถนะไปทดลองใช้ เพื่อประเมินผลกระทบต่อคุณภาพการศึกษา การบริหารทรัพยากรบุคคล และความยั่งยืนทางการคลัง ก่อนนำไปใช้ในระดับนโยบายต่อไป

4. หากจะนำโมเดลการประเมินคุณภาพดังกล่าวไปใช้ในทางปฏิบัติ จำเป็นต้องมีการศึกษาและแก้ไขข้อกฎหมาย รวมถึงระเบียบที่เกี่ยวข้องเพื่อรองรับการบังคับใช้อย่างเป็นรูปธรรม

เอกสารอ้างอิง

ภาษาไทย

- กรมการปกครอง. (2567). สถิติประชากรแยกรายจังหวัด ปี พ.ศ. 2567. กรุงเทพฯ: กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย. สืบค้นจาก <https://stat.bora.dopa.go.th>
- มูลนิธิสถาบันวิจัยและพัฒนาผู้สูงอายุไทย (มส.ผส.). (2566). รายงานสถานการณ์ผู้สูงอายุไทย พ.ศ. 2565. กรุงเทพฯ: มส.ผส. สืบค้นจาก <https://thaitgri.org/?p=40208>
- สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย (TDRI). (2559). การขยายอายุเกษียณราชการ. กรุงเทพฯ: TDRI. สืบค้นจาก <https://tdri.or.th/2016/05/retirement-age-20160520/>
- สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาอุดรธานี (สพม.อุดรธานี). (2567). ประกาศรับสมัครคัดเลือกบุคคลเพื่อบรรจุและแต่งตั้งเข้ารับราชการเป็นข้าราชการครู ตำแหน่งครูผู้ช่วย ปี พ.ศ. 2567. อุดรธานี: สพม.อุดรธานี. สืบค้นจาก <https://sites.google.com/sesaud.go.th/spmud/home>
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.). (2565). แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570). กรุงเทพฯ: สศช.

ภาษาอังกฤษ

Adams, S. (2004). *The economic effects of living wage laws*. Public Policy Institute of California.

- Barr, N. (2012). *The economics of the welfare state (5th ed.)*. Oxford University Press.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital*. University of Chicago Press.
- Bloom, D. E., Canning, D., & Fink, G. (2015). Implications of population aging for economic growth. *Oxford Review of Economic Policy*, 26(4), 583–612.
- Coile, C. (2022). The labor market for older workers. *Annual Review of Economics*, 14, 1–25.
- DeLong, D. W. (2004). *Lost knowledge: Confronting the threat of an aging workforce*. Oxford University Press.
- Kini, T., & Podolsky, A. (2019). *Does teaching experience increase teacher effectiveness?* Learning Policy Institute.
- Mincer, J. (1974). *Schooling, experience, and earnings*. Columbia University Press.
- Mishan, E. J., & Quah, E. (2020). *Cost-benefit analysis (6th ed.)*. Routledge.
- Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). *The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation*. Oxford University Press.
- OECD. (2019). *Working better with age*. OECD Publishing.
- PolicyWatch Thai PBS. (2024). โฉมหน้าสังคมสูงวัยอย่างสมบูรณ์ไทย: หญิงมากกว่าชาย-พึ่งพาผู้อื่น. <https://policywatch.thaipbs.or.th/article/life-100>
- Polanyi, M. (1966). *The tacit dimension*. University of Chicago Press.
- World Bank. (2016). *Thailand economic monitor – June 2016: Aging society and economy*. World Bank.
- World Bank. (2021). *The macroeconomic and fiscal impact of aging in Thailand*. World Bank.
- World Bank. (2023). *Thailand public revenue and spending assessment: Promoting an inclusive and sustainable future*. World Bank.

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนภาครัฐและภาค
ประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
THE ESTABLISHMENT OF COLLABORATIVE NETWORKS FOR SUSTAINABLE
COMMUNITY ECONOMIC DEVELOPMENT BETWEEN THE PUBLIC SECTOR
AND LOCAL PEOPLE IN PHON THONG SUBDISTRICT,
MUEANG CHAIYAPHUM DISTRICT, CHAIYAPHUM PROVINCE

ธรรมรัตน์ โรมแพน¹, จักรี ศรีจารุมณีญาณ^{2*}

THAMMARAT ROMEPAN¹, CHAKKREE SRICHARUMEDHIYAN^{2*}

^{1,2}มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ

^{1,2}RAJABHAT CHAIYAPHUM UNIVERSITY

*Corresponding Author E-mail: Chakkree.sr@cpru.ac.th

บทความวิจัย (Research Article)

RECEIVED 11 MAY 2026, REVISED 25 JUNE 2026, ACCEPTED 1 JULY 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1. ศึกษากระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชน 2. ศึกษาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชน ในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน 3. วิเคราะห์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ กลุ่มตัวอย่างในครั้งนี้คือ ประชาชน จำนวน 383 คน โดยใช้สูตรของทาโร ยามาเน่ (Taro Yamane) โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูป สถิติที่ใช้คือ ค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผลการวิจัยพบว่า

1. กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพนทอง พบว่า ทั้ง 4 ด้านโดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก 3.72 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน คือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ สวัสดิการสังคม และคุณภาพสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมากทุกด้าน

2. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพนทอง พบว่า ทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน คือ การวางกรอบความร่วมมือ การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ การสนธิความร่วมมือ และการระดมความร่วมมือ อยู่ในระดับมากทุกด้าน

3. วิเคราะห์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพธิ์ทอง พบว่า การขยายตัวเมืองมากขึ้น มีการเจริญเติบโตด้านเศรษฐกิจ มีการใช้พื้นที่ในชุมชนและสภาพแวดล้อมในชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงไป ทำให้วิถีชีวิตในชุมชนดั้งเดิมเปลี่ยนไป เกิดความไม่เท่าเทียมกันในด้านการกระจายรายได้ ควรมุ่งเน้นการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนในการส่งเสริมอาชีพ มีการกำหนดเป้าหมายและยุทธศาสตร์ร่วมกัน ผลักดันประชาชนเห็นความสำคัญของความร่วมมือ เพื่อร่วมกันหาแนวทางแก้ไขในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

คำสำคัญ: การสร้างเครือข่ายความร่วมมือ, การพัฒนา, เศรษฐกิจชุมชน

ABSTRACT

This research aimed to: (1) examine the process of community economic development undertaken by the public sector and the people sector; (2) study the establishment of collaborative networks between the public sector and the people sector in driving the goals of community economic development; and (3) analyze the formation of collaborative networks for sustainable community economic development between the public sector and the people sector in Phon Thong Subdistrict, Mueang Chaiyaphum District, Chaiyaphum Province. The sample group consisted of 383 people, determined using Taro Yamane's formula. Data were analyzed using a statistical software package. The statistics employed included frequency, percentage, mean, and standard deviation. In addition, qualitative research was conducted through in-depth interviews with key informants. The research findings revealed that:

1. The process of community economic development by the public sector and the people sector in Phon Thong Subdistrict, across four aspects, was overall at a high level (mean = 3.72). When considered by aspect, economic growth, income distribution, social welfare, and environmental quality were all at a high level.

2. The establishment of collaborative networks between the public sector and the people sector in driving the goals of community economic development in Phon Thong Subdistrict was, overall, at a high level across all four aspects. When considered individually, cooperation framework setting, promotion of cooperation, integration of cooperation, and mobilization of cooperation were all at a high level.

3. The analysis of collaborative network formation for sustainable community economic development between the public sector and the people sector in Phon Thong Subdistrict indicated that economic growth, urban expansion, increasing numbers of villages and factories, and greater land use have led to environmental changes within the community. These changes have altered traditional ways of life and resulted in inequality in income distribution. Therefore, emphasis should be placed on strengthening collaboration between the public sector and the people sector in promoting occupations, establishing shared goals and strategies, and encouraging public awareness of the importance of cooperation. This will enable joint efforts to identify approaches for improvement and problem-solving in order to achieve sustainable community economic development.

Keywords: Collaborative Networking, Development, Community Economy

บทนำ

ทุกประเทศทั่วโลกให้ความสำคัญกับการสร้างความเจริญก้าวหน้าให้มีความทันสมัยโดยเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจเป็นหลักมีผลให้เศรษฐกิจของประเทศเจริญเติบโตอย่างรวดเร็วทุกด้าน ส่งผลให้สังคมโลกมีการใช้ทรัพยากรเกินความพอดีขาดความรอบคอบ ทำให้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัด เหลือน้อยลงจนใกล้จะหมดไปหรืออยู่ในสภาพที่เสื่อมโทรมลงจนไม่สามารถสนองความต้องการที่เพิ่มขึ้นอย่างไร้ขีดจำกัด แม้ว่าปรากฏการณ์การพัฒนาดังกล่าว จะนำมาซึ่งความเจริญก้าวหน้า แต่ใน ขณะเดียวกันได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตของมนุษย์ เกิดความเสื่อมโทรมด้านคุณธรรม จริยธรรม คุณภาพชีวิตของมนุษย์ถูกบั่นทอนลงเรื่อย ๆ เกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการผลิตและการ บริโภคที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้สังคมโลกต้องตกอยู่ในภาวะสังคมมีปัญหาสำหรับการเปลี่ยนแปลงของ สังคม (สรเสรีญ วงศ์ขุ่ม, 2554: 31)

การสร้างเสริมสังคมเข้มแข็งเป็นหน้าที่ของสังคมทุกภาคส่วนที่มาทำงานร่วมกันแบบประชาสังคม ซึ่งประกอบด้วยองค์กรภาครัฐ ภาคประชาชน และภาคเอกชนทำงานร่วมกันเพื่อให้ สังคมยืนหยัดได้ด้วยตนเองช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สมานสามัคคี ยึดเหนี่ยวกันนำพาประเทศชาติสู่ ความอยู่ดีมีสุข ซึ่งการจัดการเครือข่ายทางสังคมเป็นแนวทางหนึ่งสร้างเสริมสังคมเข้มแข็งและ นำสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน การจัดการเป็นส่วนสำคัญของหน่วยงานหรือองค์กร การที่หน่วยงานจะประสบความสำเร็จตามเป้าหมายได้นั้น จำเป็นต้องมีกระบวนการจัดการที่ดี เช่น มีการวางแผน ตัดสินใจโดยผ่านการกลั่นกรองจากฝ่ายจัดการที่ได้พิจารณาข้อมูลต่าง ๆ อย่างใช้ดุลยพินิจมีวิธีการที่ ทำให้สมาชิกในองค์กรเกิดจิตสำนึกร่วมกันในการปฏิบัติงาน มีความตั้งใจเต็มใจช่วยเหลือให้หน่วยงาน ประสบความสำเร็จ เพราะมีกระบวนการสร้างขวัญกำลังใจในการทำงาน มีการกำหนด ขอบเขตในการทำงานของสมาชิกในหน่วยงานไม่ให้ซ้ำซ้อนกัน ทำให้งานราบรื่น รวดเร็วและมีประสิทธิภาพ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของชุมชนในการพัฒนาเศรษฐกิจที่ยั่งยืน ถือเป็นความสำคัญในด้านเศรษฐกิจ ส่งผลถึงด้านสังคม ซึ่งชุมชนจะเกิดความร่วมมือได้จะต้องเกิดจากความรู้สึกที่เกิดขึ้นจากภายในหรือจากจิตสำนึกของบุคคลในชุมชนนั้น ๆ รวมถึงการให้องค์ความรู้และการสอดแทรกความรับผิดชอบเข้าไปร่วมด้วย เพื่อให้ชุมชนมีความตั้งใจและมีจิตใจที่ร่วมกันพัฒนา (ประพันธ์ ช่วงภูศรี, 2560: ออนไลน์) โดยเฉพาะชุมชนใหญ่ที่จำเป็นต้องมีการพัฒนาให้เป็นรูปธรรมอย่างต่อเนื่องเกิดความเท่าเทียมกันในพื้นที่จังหวัดชัยภูมิ และเป็นจังหวัดที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง แต่การพัฒนานั้นเป็นการพัฒนาเฉพาะพื้นที่ หรือที่เรียกว่าการพัฒนาแบบกระจุก ทำให้ความเจริญเติบโต และความเท่าเทียมของพื้นที่แต่ละพื้นที่ไม่เท่ากัน

ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนชุมชนของตำบลโพทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ เพราะองค์ประกอบที่สำคัญนำไปสู่แนวทางการพัฒนาที่ต่อเนื่อง เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่ 17 ของเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยองค์กรสหประชาชาติได้กำหนดขึ้นเพื่อจะนำมาสู่การสร้างพหุภาคีเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนและสังคมในการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ยั่งยืนมาสู่การปฏิบัติ วางแผนและแนวทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือด้วยกัน โดยมีเป้าหมายเพื่อสร้างเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรมในการแก้ปัญหาในด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง รวมทั้งกระตุ้นให้ชุมชนมีความสนใจและมีแนวทางการ

ดำเนินการให้เกิดความร่วมมือเป็นเครือข่ายความร่วมมือ คือการวางแผนและร่วมมือบทบาทในการค้นหาแนวทางกลวิธีในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างเป็นรูปธรรม อันจะเอื้อประโยชน์ต่อการเสริมสร้างพลังของชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
2. เพื่อศึกษาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชน ในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
3. เพื่อวิเคราะห์การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มุ่งพัฒนา “การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังนี้

ในการวิจัยครั้งนี้คณะผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ และกำหนดขอบเขตของการวิจัยดังนี้ คือ

1. ขอบเขตด้านประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

1.1 ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนทั่วไป หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและภาคเอกชนในพื้นที่ชุมชนตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ มีประชากรทั้งหมด จำนวน 8,939 คน

1.2 กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชากรในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 383 คน มีผู้ให้ข้อมูลหลักด้วยวิธีการสัมภาษณ์ จำนวน 7 ท่าน อ่างใน (จักรี ศรีจารุเมธีญาณ, พระครูสุธีจริยวัฒน์, อภิชาติ เหมื่อยไธสง, 2567: 54) ใช้วิธีการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) โดยการใช้ตารางเลขสุ่ม

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

คณะผู้วิจัยมุ่งศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยศึกษาเกี่ยวกับ

การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ 1) การขยายตัวทางเศรษฐกิจ 2) การกระจายรายได้ 3) สวัสดิการทางสังคม 4) คุณภาพสิ่งแวดล้อม (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556: 13) และผู้วิจัยยังมุ่งที่จะศึกษาตามแนวคิดของ Michael McGuire (McGuire. M., 2006: 33-43) ซึ่งประกอบด้วยเครือข่ายความร่วมมือ 4 ด้าน ได้แก่ 1) การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ 2) การวางกรอบความร่วมมือ 3) กระระดมความร่วมมือ 4) การสนธิความร่วมมือ

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ ได้แก่ พื้นที่ตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ

วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากร

ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ ประชาชนทั่วไป หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและ ภาคเอกชนในพื้นที่ชุมชนตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนใน ตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ จำนวน 8,985 คน และทำการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 7 คน ได้แก่

1. นายกองค์การบริหารส่วนตำบลโพหนอง หรือตัวแทน
2. ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลโพหนอง หรือตัวแทน
3. นักพัฒนาชุมชน หรือตัวแทน
4. กำนันตำบลโพหนอง หรือตัวแทน
5. ผู้ใหญ่บ้าน หรือตัวแทน
6. ประธานสภา อบต. หรือตัวแทน
7. อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.)

กลุ่มตัวอย่าง

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ผู้วิจัยได้สุ่มตัวอย่างมาจากประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 383 คน โดยใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างอย่างง่าย จนกระทั่งได้จำนวนกลุ่มตัวอย่างประชากรครบตามที่ กำหนดโดยการใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่ (Taro Yamane)

เครื่องมือในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจาก แนวคิดของกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน และแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งการศึกษาครั้งนี้ได้อาศัยรูปแบบของการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ที่อยู่ภายใต้กรอบของแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตามแนวคิดการพัฒนาที่ยั่งยืน ทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ 1) การ

ขยายตัวทางเศรษฐกิจ 2) การกระจายรายได้ 3) สวัสดิการทางสังคม 4) คุณภาพสิ่งแวดล้อม (กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม, 2556: 13) และผู้วิจัยยังมุ่งที่จะศึกษาตามแนวคิดของ Michael McGuire (2006: 33 - 43) ซึ่งประกอบด้วยเครือข่ายความร่วมมือ 4 ด้าน ได้แก่ 1) การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ 2) การวาง กรอบความร่วมมือ 3) กระระดมความร่วมมือ 4) การสนธิความร่วมมือ โดยมีขั้นตอนการสร้างและการตรวจสอบเครื่องมือ ดังนี้

ขั้นตอนการสร้างเครื่องมือ

1. ศึกษาการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐ และภาคประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ จากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
2. กำหนดกรอบแนวคิด ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย
3. กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือการวิจัย
4. สร้างเครื่องมือ
5. นำเสนอโครงร่างเครื่องมือการวิจัยต่อที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญเพื่อตรวจสอบและปรับปรุงแก้ไข
6. นำเครื่องมือการวิจัยไปทดลองใช้กับประชากรที่มีลักษณะคล้ายกับกลุ่มตัวอย่างเพื่อหาค่าสัมประสิทธิ์ความเที่ยงตรงของเครื่องมือ
7. นำเครื่องมือที่ได้ไป Try out กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างจริง จำนวน 30 ชุด แล้วนำมาวิเคราะห์หาค่าความเชื่อมั่น
8. จัดพิมพ์แบบสอบถามฉบับสมบูรณ์ และนำไปใช้จริงเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลกับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 383 ชุด และนำไปแจกกับกลุ่มตัวอย่างจริงในเขตตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ
9. รวบรวมแบบสอบถาม แล้วนำมาวิเคราะห์

ลักษณะของเครื่องมือ

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้กำหนดลักษณะของเครื่องมือเกี่ยวกับ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ มี 2 แบบ คือ

1. แบบสอบถาม (Questionnaire)

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้สร้างแบบสอบถามเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยแบ่งออกเป็น 4 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ สถานภาพ ระดับ การศึกษา อาชีพ รายได้ และจำแนกตามปัจจัยเชิงสังคม ได้แก่ การเป็นสมาชิกกลุ่ม /เครือข่าย

ตอนที่ 2 สอบถามเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ ใน 4 ด้าน ได้แก่ 1) การขยายตัว ทางเศรษฐกิจ 2) การ

กระจายรายได้ 3) สวัสดิการทางสังคม 4) คุณภาพสิ่งแวดล้อม มีลักษณะเป็น แบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับคือ (จักรี ศรีจารุเมธีญาณ, 2568: 60)

5 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ มากที่สุด

4 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ มาก

3 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ ปานกลาง

2 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ น้อย

1 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ น้อยที่สุด

ตอนที่ 3 การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ 4 ด้าน ได้แก่ 1) การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ 2) การวางกรอบความร่วมมือ 3) กระบวนการความร่วมมือ 4) การสนธิความร่วมมือ มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับคือ (จักรี ศรีจารุเมธีญาณ, 2568: 60)

5 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ มากที่สุด

4 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ มาก

3 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ ปานกลาง

2 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ น้อย

1 หมายถึง การสร้างเครือข่ายความร่วมมืออยู่ในระดับ น้อยที่สุด

ตอนที่ 4 แบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหา อุปสรรค และแนวทางในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

2. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews)

ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้สร้างแบบสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ใช้ในการรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) โดยแบ่งแบบสัมภาษณ์เชิงลึกออกเป็น 2 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวของผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 แบบสัมภาษณ์เกี่ยวกับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชน ในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

การตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

แบบสอบถามที่สร้างขึ้นในการศึกษานี้ สามารถวัดและมีความแม่นยำในการวัด โดยคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการ ดังนี้

1. ร่างเครื่องมือให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และแนวทางที่ได้ศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2. นำแบบสอบถามไปตรวจสอบความถูกต้องตามเนื้อหา (Content Validity)

3. นำแบบสอบถามกลับมาปรับปรุงแก้ไขให้ถูกต้อง

4. นำแบบสอบถามฉบับร่างเสนอผู้ทรงคุณวุฒิตรวจสอบความเที่ยงตรงตามเนื้อหา (Validity) จำนวน 5 ท่าน คือ

5. นำแบบสอบถามกลับไปปรับปรุงแก้ไข และนำไป Try out กับกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อหาความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม

6. นำแบบสอบถามไปหาความเชื่อมั่น (Reliability) ด้วยวิธีการหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (R -Coefficient) ของครอนบาค (Cronbach) ได้ความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.984

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล มีขั้นตอนดังนี้

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม

1. ขอหนังสือจากหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อเรียนนายกองค้การบริหารส่วนตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ขออนุญาตเข้าทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในเขตตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

2. นำแบบสอบถาม จำนวน 383 ฉบับ ไปแจกประชาชนทั่วไป หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน ในพื้นที่ตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง และเก็บแบบสอบถามด้วยตนเอง

3. นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์และประมวลผลโดยโปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์

1. ขอหนังสือจากหน่วยงานต้นสังกัด เพื่อเรียนผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 7 ท่าน

2. นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกไปทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants)

3. นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์

การวิเคราะห์ข้อมูล และสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลจากแบบสอบถามโดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสอบถาม หลังจากที่ได้ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจาก แบบสอบถามเรียบร้อยแล้ว นำข้อมูลที่ได้ไปวิเคราะห์ข้อมูลด้วยเครื่องคอมพิวเตอร์โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ดังนี้

สถิติพรรณนา (Descriptive Statistics) สำหรับอธิบายลักษณะทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง และพรรณนา ระดับการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนใน ตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ สถิติที่ใช้ คือค่าความถี่ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน

เกณฑ์การพิจารณาวิเคราะห์หาค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$) และการหาส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) โดยกำหนด เกณฑ์ค่าเฉลี่ยของคะแนนเป็น 5 ระดับ ดังนี้ (จกศรี ศรีจารุเมธีฐาน, 2568: 60)

ช่วงค่าเฉลี่ย	การแปลความหมาย	
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 4.51-5.00	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 3.51-4.50	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	มาก
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 2.51-3.50	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	ปานกลาง
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.51-2.50	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	น้อย
ค่าเฉลี่ยตั้งแต่ 1.00-1.50	กำหนดให้อยู่ในเกณฑ์	น้อยที่สุด

คณะผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นคำถามปลายเปิด วิเคราะห์โดยการเขียนเป็นความถี่ และ ร้อยละ โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technique)

การวิเคราะห์ข้อมูลแบบสัมภาษณ์ (In-depth Interview) ทำการวิเคราะห์ข้อมูล จากการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหาประกอบบริบท (Content Analysis Techniques) มีวิธีการตรวจสอบคุณภาพ ดังนี้

วิธีการวิจัยคุณภาพ

1. นำแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ไปให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเครื่องมือ
2. นำแบบสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) มาทำการปรับแก้ไขเพื่อนำไปสัมภาษณ์ เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่อไป
3. ขอหนังสือจากหน่วยงานต้นสังกัดเพื่อเรียนผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน 7 คน เพื่อขอความ อนุเคราะห์ในการสัมภาษณ์
4. นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกไปทำการสัมภาษณ์กับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) จำนวน 7 คน
5. นำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกมาวิเคราะห์ โดยใช้เทคนิคในการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis Technic)

สรุปผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูลกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ คณะผู้วิจัยสามารถสรุปผลการวิจัยได้ดังนี้

1. สรุปข้อมูลปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตาม เพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้/เดือน ระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในชุมชน ได้ดังนี้

เพศ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง จำนวน 236 คิดเป็นร้อยละ 52.3 เพศชาย จำนวน 147 คิดเป็นร้อยละ 47.7

อายุ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อายุระหว่าง 31-40 ปี จำนวน 89 คน คิดเป็นร้อยละ 23.1 รองลงมาเป็นผู้ที่มีอายุ 51-60 ปี จำนวน 85 คน คิดเป็นร้อยละ 22.1 และน้อยที่สุดคือ 20-30 ปี จำนวน 49 คน คิดเป็นร้อยละ 12.9

สถานภาพ พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อายุมีสถานภาพสมรส จำนวน 198 คน คิด เป็นร้อยละ 50.8 รองลงมาคือ โสด จำนวน 132 คน คิดเป็นร้อยละ 34.0 และน้อยที่สุดคือ แยกกันอยู่ จำนวน 11 คน คิดเป็นร้อยละ 3.8

ระดับการศึกษา พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีการศึกษาระดับประถมศึกษา จำนวน 136 คน คิดเป็นร้อยละ 35.0 รองลงมาคือ ระดับมัธยมศึกษา จำนวน 119 คน คิดเป็นร้อยละ 30.7 และน้อยที่สุดคือ อื่นๆ จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 0.5

รายได้/เดือน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มีรายได้ 10,000 – 15,000 บาทต่อเดือน จำนวน 154 คน คิดเป็นร้อยละ 39.6 รองลงมาคือ ผู้ที่มีรายได้ ต่ำกว่า 10,000 บาทต่อเดือน จำนวน 150 คน คิดเป็นร้อยละ 38.8 น้อยที่สุดคือ 15,001 – 20,000 บาท ต่อเดือน จำนวน 27 คน คิดเป็นร้อยละ 7.6

ระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในชุมชน พบว่า ผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในชุมชน 15-20 ปี จำนวน 108 คน คิดเป็นร้อยละ 27.9 รองลงมาคือ 21 ปีขึ้นไป จำนวน 86 คน คิดเป็นร้อยละ 22.6 น้อยที่สุดคือ น้อยกว่า 5 ปี จำนวน 34 คน คิดเป็นร้อยละ 9.1

2. สรุปกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพหนองอำเภอมือชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ย $\bar{X}$ = 3.72

เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน โดยเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมากไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ รองลงมา คือ การกระจายรายได้ สวัสดิการทางสังคม และด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ คุณภาพสิ่งแวดล้อม โดยสรุปได้ดังนี้

ด้านการขยายตัวทางเศรษฐกิจ กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก $\bar{X}$ = 3.76 เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ปัจจุบันในชุมชนมีการขยายตัวในด้านผลผลิต เช่นการเกษตร อุตสาหกรรม สินค้าประจำตำบลเพิ่มมากขึ้น จึงมีแรงงานเข้ามาทำงานมากขึ้น และผู้คนเข้ามาลงทุน ในชุมชนเพิ่มมากขึ้น จึงเกิดกระบวนการเสริมสร้างจากหน่วยงานในชุมชน เพื่อให้เกิด กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจที่ดียิ่งขึ้นยิ่งขึ้น

ด้านการกระจายรายได้ กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาค ประชาชนในตำบล โพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก $\bar{X} = 3.73$ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ในชุมชนได้เกิดกระบวนการส่งเสริมการประกอบอาชีพเพื่อสร้าง รายได้ให้กับคนในชุมชน มีการจัด กิจกรรมทำโครงการธุรกิจให้แก่ชุมชน เช่น ด้านเกษตร สินค้า OTOP มีการส่งเสริมที่ก่อให้เกิดผลผลิตที่สามารถ สร้างรายได้แก่ชุมชน และองค์กร/หน่วยงาน เข้ามาให้ความรู้ อธิบาย การจัดการ จัดสรรรายได้

ด้านสวัสดิการสังคม กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาค ประชาชนในตำบล โพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก $\bar{X} = 3.70$ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ในชุมชนมีการบริการทางการแพทย์และการบริการสาธารณสุขใน ชุมชน การจัดสวัสดิการแก่ประชาชน ได้อย่างทั่วถึง และเท่าเทียม มีการจัดกลุ่มกองทุนพัฒนาอาชีพ และการเสริมสร้างการเรียนรู้ด้านการประกอบ อาชีพ

ด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาค ประชาชนในตำบล โพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก $\bar{X} = 3.69$ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ในชุมชนได้มีกระบวนการส่งเสริมการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าในชุมชนให้แก่ประชาชนในชุมชน มีการ อนุรักษ์ทรัพยากรของชุมชนอย่างสม่ำเสมอ มีการนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ประโยชน์ เพื่อสร้างรายได้ และมี การจัดสรรทรัพยากรแก่ชุมชนอย่างเหมาะสม

3. สรุปการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมาย ของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการ พัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวม อยู่ในระดับ มาก มีค่าเฉลี่ย $\bar{X} = 3.55$ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน โดยเรียงลำดับจากค่าเฉลี่ยมาก ไปหาน้อย พบว่า ด้านที่มี ค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การวางกรอบความร่วมมือ รองลงมา คือ การสนธิความ ร่วมมือ และการส่งเสริมให้เกิด ความร่วมมือ ด้านที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การระดมความร่วมมือ โดยสรุปได้ดังนี้

การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชน ในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก $\bar{X} = 3.56$ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า หน่วยงานและประชาชนในชุมชนมี การผลักดันบุคคลหรือองค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้เกิดความ ร่วมมือ กลุ่ม/ชุมชนมีการสรรหาทรัพยากรที่ จำเป็นต่อการจัดทำนโยบาย เช่น งบประมาณ ความรู้ ข้อมูล ความชำนาญ มีการสรรหากลุ่มหรือองค์กรที่ สามารถสนับสนุนทรัพยากรในส่วนที่ขาดไปได้ และเครือข่ายมีการสรรหาบุคคลที่เหมาะสมเพื่อให้การ ดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่วางไว้

การวางกรอบความร่วมมือ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการ ขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดย

ภาพรวม อยู่ในระดับมาก $\bar{X}=3.58$ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ในชุมชนมีการดำเนินงานร่วมกันเพื่อกำหนดยุทธศาสตร์ สำหรับการดำเนินงานร่วมกัน มีการดำเนินงานร่วมกันเพื่อกำหนดเป้าหมาย สำหรับการดำเนินการร่วมกันภายใต้ความร่วมมือ มีการดำเนินงานร่วมกันเพื่อกำหนดภารกิจ สำหรับการดำเนินการร่วมกัน และมีการดำเนินงานร่วมกันเพื่อกำหนด วัตถุประสงค์ สำหรับการดำเนินการร่วมกันภายใต้ความร่วมมือ

การระดมความร่วมมือ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก $\bar{X}=3.51$ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ในชุมชนมีการ สนับสนุนการทำงานภายในเครือข่ายความร่วมมือ มีการสนับสนุนการทำงานร่วมกัน มีการสนับสนุน การทำงานจากบุคคลภายนอก และมีการสนับสนุนการทำงานจากบุคคลภายใน

การสนธิความร่วมมือ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก $\bar{X}=3.56$ เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า กลุ่ม/เครือข่าย ในชุมชนมีการสร้างสภาพแวดล้อมที่ทำให้เกิดประโยชน์ร่วมกันระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้อง หน่วยงานภาครัฐ และประชาชนในชุมชนมีการสร้างเงื่อนไขที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ก่อประโยชน์ร่วมกัน มีการส่งเสริมการ แลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน และมีการเอื้ออำนวยเพื่อให้เกิดสัมพันธภาพที่สร้างความไว้วางใจ เชื่อใจระหว่างกัน

4. สรุปปัญหา อุปสรรค กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพนทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

การขยายตัวทางเศรษฐกิจ พบว่า เนื่องจากการเจริญเติบโตในด้านเศรษฐกิจ ทำให้มีการส่งเสริมให้คนเข้าสู่ระบบธุรกิจ คือ การค้าขาย จึงทำให้วิถีชีวิตของคนในชนบทส่วนใหญ่ที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ถูกเปลี่ยนไปเป็นวิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้น นั่นคือ แต่เดิมผลิตเพื่อกินเพื่อใช้ การอยู่ร่วมกันอย่างแบ่งปัน มาเป็นผลิตเพื่อขายแล้วนำเงินมาจับจ่ายใช้สอย เป็นเหตุให้เกิดการ ผลิตจำนวนมาก

การกระจายรายได้ พบว่า คนในชุมชนส่วนใหญ่หันมาประกอบอาชีพรับจ้างจากโรงงานอุตสาหกรรม ทำให้การกระจายรายได้ภายในชุมชนน้อยลง ก่อให้เกิดปัญหาความไม่เท่าเทียมระหว่างเกษตรและอุตสาหกรรม

สวัสดิการสังคม พบว่า การช่วยเหลือในด้านสวัสดิการทางเศรษฐกิจ ประชาชนส่วนใหญ่ยังรู้สึกว่าเป็นผู้ขอมากกว่าผู้ที่ได้รับ ทำให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้น้อยลง และคอยแต่จะขอรับความช่วยเหลือจากภาครัฐหรือภายนอกชุมชนมากขึ้น

คุณภาพสิ่งแวดล้อม พบว่า การขยายตัวความเป็นเมือง มีการใช้พื้นที่ในชุมชนมากขึ้น ทำให้ทรัพยากรธรรมชาติบางส่วนหายไป สิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมจากทางด้านโรงงาน อุตสาหกรรม เกิดมลพิษ ส่งผลกระทบต่อประชาชนเดิมในพื้นที่ อาชีพทางการเกษตรมีน้อยลง ทรัพยากรถูกนำมาใช้จำนวนมากจนเกิดการผลัดทดแทนไม่ทัน สูญเสียความสมดุลทางธรรมชาติ และนำไปสู่การสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพ

5. สรุปแนวทางการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ พบว่า ความมุ่งเน้นการส่งเสริมความร่วมมือระหว่าง ภาครัฐและภาคประชาชนในด้านความมั่นคง ด้านความร่วมมือทางเศรษฐกิจและการเงิน ด้านพลังงานสิ่งแวดล้อม และส่งเสริมกรอบการดำเนินงานที่จะมีผลต่อเศรษฐกิจและพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนเพื่อให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

การวางกรอบความร่วมมือ พบว่า ควรให้หน่วยงานของรัฐมีการจัดเวทีประชาคมในทุก ๆ เดือนเพื่อกำหนดเป้าหมาย และยุทธศาสตร์ร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน จนเกิดกระบวนการส่งเสริมในการพัฒนาเศรษฐกิจโดยมีกลุ่มหรือเครือข่ายอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อรู้หน้าที่ในการทำงานกลไกต่าง ๆ ในการติดตามผลและแก้ปัญหา อุปสรรคมาเป็นแนวทางในการพัฒนาร่วมกันต่อไป

การระดมความร่วมมือ พบว่า ควรมีผู้นำที่มีส่วนผลักดันด้านความสัมพันธ์ความร่วมมือ เป็นผู้นำโดยธรรมชาติสามารถสานสัมพันธ์ที่ดีต่อผู้อื่นและคอยผลักดัน ช่วยให้บริการภาคีในการทำงานร่วมกันดีขึ้น เพื่อระดมความร่วมมือในการพัฒนาต่าง ๆ เป็นไปได้อย่างราบรื่น

การสนธิความร่วมมือ พบว่า รัฐต้องทำให้ประชาชนเห็นความสำคัญของความร่วมมือแบบเครือข่าย เพราะประชาชนยังไม่มีส่วนร่วมมากนัก ทั้งในการควบคุมหรือตรวจสอบการทำงานของภาครัฐ ควรให้ประชาชนเข้ามา ร่วมริเริ่ม ร่วมคิด ร่วมวางแผนเป้าหมาย สร้างยุทธศาสตร์ นำไปปฏิบัติติดตาม ร่วมตรวจสอบประเมินผล และรับผิดชอบแก้ไขในการพัฒนาต่อไป

6. สรุปผลการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก

การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็น คือ ควรจัดรูปแบบการสร้างเครือข่าย โดยให้ประชาชนได้รับรู้ข่าวสารการรวมกลุ่ม เพื่อเกิดเครือข่ายความร่วมมืออย่างจริงจัง เพื่อจะได้เกิดกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจในชุมชนที่ดียิ่งขึ้น โดยมีการสร้างเวทีการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นก่อน เพื่อวิเคราะห์ศักยภาพในขีดความสามารถของชุมชน มีการวางแผนตามแนวทางร่วมกัน ส่งเสริมการรวมกลุ่มในลักษณะต่าง ๆ พัฒนาในด้านเทคโนโลยีในความรู้เกี่ยวกับวิธีการผลิต พร้อมพัฒนาระบบตลาด พัฒนากิจกรรมเกี่ยวกับการศึกษา สร้างศูนย์การเรียนรู้เศรษฐกิจชุมชน อบรมการพัฒนา เศรษฐกิจชุมชน พัฒนาระบบการให้ข้อมูลข่าวสารและเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน ออกสู่ชุมชน ภายใต้ความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาชนเพื่อความยั่งยืนต่อไป

กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็น คือ ควรมีการวางแผน ปลูกจิตสำนึกให้แก่ประชาชนสร้างกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้คนในท้องถิ่นในชุมชนเดียวกันมีจิตสำนึกร่วมกัน มีความเอื้ออาทร ให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน จัดหาอาชีพเสริมให้กับประชาชนผู้มีรายได้น้อย ให้ชุมชนสามารถเลี้ยงชีพแบบพึ่งพาตนเองตามแนวเศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มจากการพัฒนาการกำหนดพื้นที่ เพื่อเพิ่มขีดความสามารถของคน

ครอบครัวในชุมชน โดยให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาพื้นฐานทาง เศรษฐกิจของชุมชน คือ ให้มีส่วนร่วมคิด ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับประโยชน์ เพื่อให้มีเป้าหมายในการพัฒนาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน ปัจจุบันใน ตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ

การขยายตัวทางเศรษฐกิจและรายได้ พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็น คือ ในเมื่อมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่เป็นไปได้อย่างรวดเร็ว ควรให้มีการจัดระเบียบชุมชนอันเนื่องมาจากปัญหาชุมชนแออัด การย้ายถิ่นฐานเข้ามาทำกินในชุมชน ควรมุ่งเน้นในการปรับสมดุลรายได้ความเท่าเทียมให้แก่ภาคเกษตรและอุตสาหกรรม ให้ผู้ที่มีอาชีพเกษตรกรซึ่งเป็นอาชีพของคนในพื้นที่ดั้งเดิม มีบทบาทในการประกอบอาชีพในชุมชนเพิ่มมากขึ้น ให้เป็นกลุ่มสินค้าเกษตรในชุมชน ภาครัฐและภาคประชาชนมีแนวทางการจัดสวัสดิการสังคม พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็น คือ ควรมีการบริการสังคมที่ครอบคลุมประชาชนอย่างทั่วถึง ซึ่งในบริการต่าง ๆ ที่ประชาชนควรได้รับสิทธิประโยชน์ ซึ่งอาจไม่รู้ถึงข่าวสาร หรือตกข่าวเกี่ยวกับสิทธิประโยชน์ในสิ่งที่ตนเองจะได้รับ และควรมีบริการฝึกอาชีพให้แก่ประชาชนผู้ที่ตกงานไม่มีรายได้ และควรมีการบำบัดแก้ไขฟื้นฟูโครงการพัฒนาการให้บริการสวัสดิการแก่ชุมชน เป็นการจัดสวัสดิการจากฐานงานพัฒนาทั้งการจัดกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มกองทุนพัฒนาอาชีพ และกลุ่มธุรกิจชุมชน ต้องทำจากสิ่งที่มีอยู่จริงในชุมชน ต้องเริ่มจากเรื่องเล็กไปใหญ่ ต้องเข้าใจว่าเงินเป็นเพียงเครื่องมือไม่ใช่เป้าหมาย ต้องช่วยเหลือแบบไม่ก่อให้เกิดการแบ่งแยกในชุมชน ต้องสร้างให้คนในชุมชนเป็นทั้งผู้ให้และผู้รับ ไม่ใช่เป็นเพียงผู้ขอรับ ข้อเสนอแนะเพื่อเป็นแนวทางในกระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพหนอง อำเภอมือซ่งญุมิ จังหวัดชัยภูมิ พบว่า ผู้ให้สัมภาษณ์ส่วนใหญ่มีความคิดเห็น คือ ควรการนำเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพร้อม ๆ กับการพัฒนาคุณภาพชีวิต โดยมีเป้าหมาย เพื่อการมุ่งเน้นการพึ่งพาตนเอง การสร้างงาน สร้างรายได้ ที่มาจากการนำภูมิปัญญาและเอกลักษณ์ของท้องถิ่นมาพัฒนาและประยุกต์ อย่างสร้างสรรค์ไปสู่เป้าหมายการเพิ่มรายได้ ควบคู่กับการพัฒนาศักยภาพของคนในทุกด้าน ต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนร่วมกัน และให้ชุมชนยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นรากฐานในการดำรงชีวิต มีความมั่นใจว่าจะแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้ โดยไม่รอให้คนอื่นเข้ามาช่วยเหลือ ส่งเสริมให้มีความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ในชุมชน เพื่อให้เกิดผลผลิตภายในชุมชน ก่อให้เกิดการบริโภค ภายในชุมชน และในที่สุดทำให้ชุมชนเกิดการแลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ ให้ชุมชนสามารถนำกองทุนต่าง ๆ มาบริหารจัดการอย่างมีประสิทธิภาพ ควบคู่กับการรู้จักระดมทุนจากชุมชนจนเกิดการพึ่งพาตนเองของชุมชนสร้างเครือข่ายเพื่อการพึ่งพาซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนเรียนรู้ แลกเปลี่ยนผลิตภัณฑ์ เพื่อให้เกิดการหมุนเวียนของเงินระหว่างเครือข่าย ควรส่งเสริมการเรียนรู้การจัดการตลาดและประชาสัมพันธ์ เรียนรู้ที่จะทำงานภาคธุรกิจ เอกชนอย่างเท่าเทียมกัน โดยที่รัฐต้องสร้างกลไกต่าง ๆ ให้เกิดการแข่งขันอย่างเสรีและเป็นธรรม จัดให้เป็นสินค้าส่งเสริมการลงทุน โดยมีภาคเอกชนมาสนับสนุน ชุมชนมีส่วนร่วมดูแล บำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติที่จำเป็นต่อการดำรงชีพและผลิตภัณฑ์ประจำตำบล ตามนโยบายของรัฐ ที่กระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพต้องให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สร้างเครือข่ายชุมชนและหน่วยงานภาครัฐ

เพื่อให้แต่ละส่วนได้ทราบบทบาทหน้าที่ และแนวทางส่งเสริมความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในระดับต่าง ๆ ต่อไป

อภิปรายผลการวิจัย

การอภิปรายผลการวิจัยครั้งนี้ โดยคณะผู้วิจัยจะกล่าวถึงประเด็นการอภิปรายผล ดังนี้

1. กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ จากการวิจัยพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และเมื่ออภิปรายผลตามรายด้าน พบว่า ทั้ง 4 ด้าน คือ การขยายตัวทางเศรษฐกิจ การกระจายรายได้ สวัสดิการทางสังคม และคุณภาพสิ่งแวดล้อม อยู่ในระดับมาก เหมือนกันทั้งหมด มีค่าเฉลี่ยรวม 3.55 ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระใบฎีกาสัญญา อภิวัฒน์ (สดประเสริฐ) (2559) ได้วิจัยเรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชนในตำบลไร่ขิง อำเภอสามพราน จังหวัดนครปฐม” ผลวิจัยพบว่า ภาพรวม อยู่ในระดับมาก 3.72 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน คือ ด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจชุมชน ด้านทรัพยากรชุมชน และด้านการบริหารจัดการชุมชน อยู่ในระดับมากทุกด้าน และการมีส่วนร่วมขององค์กร และประชาชนในการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชนไร่ขิง โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก 3.55 เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน คือ ด้านการตัดสินใจ ด้านการปฏิบัติการ ด้านการรับผลประโยชน์ และด้านการประเมินผลอยู่ในระดับมากทุกด้าน และจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล และปัจจัยเชิงสังคม พบว่า ประชาชนที่มีเพศ อายุ สถานภาพ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ระยะเวลาของการอาศัยอยู่ในชุมชน การเข้าร่วมกิจกรรมในชุมชน และการเป็นสมาชิกกลุ่ม/เครือข่าย แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อกระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชนในตำบลไร่ขิง ไม่แตกต่างกัน จึงปฏิเสธสมมุติฐาน ส่วนปัญหา อุปสรรค แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเมืองไร่ขิง พบว่า ประชาชนขาดความพร้อมที่จะอุทิศตนเพื่อชุมชน ในการจัดประชุมหรือการให้ความรู้แก่ประชาชนยังมีน้อย ควรเพิ่มเป็นอาทิตย์ละหนึ่งครั้ง เพื่อพูดคุย ชี้แจงเกี่ยวกับปัญหาในการพัฒนาชุมชน แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วม ควรเปิดโอกาสให้ประชาชนได้ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน สามารถเสนอความคิดเห็นได้ทุกกรณีอย่างอิสระ และควรแจ้งข้อมูลทั้งด้านบวก และด้านลบตามความเป็นจริง เพื่อร่วมกันหาแนวทางปรับปรุงพัฒนาจุดแข็ง จุดอ่อน ของโครงการพัฒนาชุมชน

2. การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ การสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชนในการขับเคลื่อนเป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ โดยภาพรวม จากการวิจัยพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก และเมื่ออภิปรายผลตามรายด้าน พบว่า ทั้ง 4 ด้าน คือ การส่งเสริมให้เกิดความร่วมมือ การวางกรอบความร่วมมือ การระดมความร่วมมือ และการสนธิความร่วมมือ อยู่ในระดับมากเหมือนกันทั้งหมด มีค่าเฉลี่ยรวม 3.55 ซึ่งสอดคล้องกับ

งานวิจัยของ พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร) (2556) ได้วิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านคลองใหม่ อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม” ผลวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคลองใหม่ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า อยู่ในระดับมากทั้ง 4 ด้าน โดย ด้านที่ประชาชนมีส่วนร่วมมากที่สุด คือด้านการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจระดับการมีส่วนร่วมจำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยสภาพแวดล้อม พบว่า โดยภาพรวม ประชาชนที่มี เพศ อายุ ระดับการศึกษา และอาชีพต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง โดย ภาพรวมไม่ต่างกัน จึงปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ ขณะที่ประชาชนที่มีรายได้ต่อเดือน ระยะเวลาการอาศัยอยู่ในชุมชน สถานภาพในชุมชน และการเข้าร่วมกลุ่มในชุมชนต่างกัน มีส่วนร่วมในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง โดยภาพรวมต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 จึงยอมรับ สมมติฐานที่ตั้งไว้ส่วนปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียงของชุมชนบ้านคลองใหม่ พบว่า อุปสรรค หรือปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้ร่วมกับชุมชนในการแก้ปัญหาต่าง ๆ เริ่มตั้งแต่ให้ประชาชนร่วมรับรู้รับทราบ ร่วมวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหา และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหานั้น ๆ ร่วมกัน เป็นอย่างดี อนึ่ง ชุมชนมีรวมกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ เป็นเครือข่ายประชาชน เครือข่ายกลุ่มกิจกรรมใน ชุมชน ทำให้สะดวกต่อการติดต่อสื่อสาร ประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสารที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา ชุมชน ผู้บริหารชุมชน ผู้นำชุมชน พัฒนาการ องค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทเป็นผู้ให้การส่งเสริม สนับสนุน ในกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การสนับสนุนวิทยากรให้ความรู้ การสนับสนุนงบประมาณ การสนับสนุนผลผลิต หรือผลงานที่เกิดขึ้น อีกทั้งมีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ มีการจัดตั้งศูนย์เรียนรู้ ชุมชน โดยการรวมกลุ่มกิจกรรมเป็นเครือข่ายชุมชนและการมีส่วนร่วมที่ดีของประชาชนส่งผลต่อการพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ คือ ด้านการพัฒนาคน ด้านการพัฒนาพื้นที่ ด้านการพัฒนาแหล่งรายได้ และด้านการพัฒนาแผนชุมชน ประโยชน์เกิดขึ้นแก่ชุมชน แก่ประชาชนในชุมชนโดยการมีส่วนร่วมของประชาชนในด้านต่าง ๆ ที่เป็นปัจจัยส่งผลให้เกิดการพัฒนาชุมชนอย่างเป็นรูปธรรมและตรง ประเด็นความต้องการ หรือปัญหาของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด ชุมชนบ้านคลองใหม่นับว่าแบบอย่างการพัฒนาชุมชนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงที่ เหมาะสมแก่สังคมไทยตามบริบทชุมชนที่มีลักษณะคล้ายคลึงกัน

สรุปผลการอภิปราย คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีแบบผสมผสานวิธี ประกอบด้วย การวิจัยเชิงปริมาณ และการวิจัยเชิงคุณภาพ การวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า กระบวนการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวม อยู่ในระดับ มากทุกด้าน และการสร้างเครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชน ในการขับเคลื่อน เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนในตำบลโพทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ ทั้ง 4 ด้าน โดยภาพรวม อยู่ในระดับมากทุกด้าน ซึ่งผลการวิจัยได้สอดคล้องกับการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการ สร้างเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ

เกิดจากกระบวนการพัฒนาที่ภาครัฐได้สนับสนุน ประชาชนที่ให้อำนาจประโยชน์ร่วมกัน เน้นการสร้างเสถียรภาพทางเศรษฐกิจที่คำนึงการเจริญเติบโต ลดความไม่เท่าเทียมกันด้านรายได้ของชุมชน ยึดคนในพื้นที่เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาภายใต้ กระบวนการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจ ตลอดจนการรักษาทรัพยากรร่วมกัน โดยการสร้าง เครือข่ายความร่วมมือของภาครัฐและภาคประชาชน ในการขับเคลื่อนเป้าหมายการพัฒนาเศรษฐกิจ ชุมชน จะเห็นได้ว่าในชุมชนที่มีการพัฒนาแล้ว มีการเจริญเติบโตในด้านเศรษฐกิจ มักจะพบปัญหา การจัดการความเป็นอยู่ที่ไม่สมดุล เกิดความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม หน่วยงานต่าง ๆ จึงจำเป็นต้องสร้างเครือข่ายความร่วมมือ เพื่อให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ในกระบวนการพัฒนา จากการมีส่วนร่วมของพหุภาคี เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนอย่างบูรณาการ ดังนั้นการสร้างเครือข่าย ความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนที่ยั่งยืนของภาครัฐและภาคประชาชนในตำบลโพธิ์ทอง อำเภอเมืองชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ จึงเห็นได้ถึงการบริหารจัดการชุมชนที่อาศัยความร่วมมือจน กลายเป็นภาคีเครือข่ายความร่วมมือ ทำให้เศรษฐกิจในชุมชนมีความสมบูรณ์แบบประชาชนได้เห็น ความสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนและมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ฉะนั้นปัญหาชุมชนในทุก ๆ ด้าน ก็จะสามารถแก้ไขได้ง่าย โดยความร่วมมือของคนในชุมชนที่มีความเกื้อกูลต่อกัน เพื่อนำไปพัฒนา เศรษฐกิจชุมชนได้อย่างยั่งยืนต่อไป

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยมีข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัย เชิงทฤษฎี เชิงนโยบาย เชิงปฏิบัติการ รวมทั้งข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1. ควรส่งเสริม สนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง
2. ควรสร้างความสนใจเรื่องผลประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ และมีการพัฒนาชุมชนอย่างโปร่งใส

ข้อเสนอแนะแนวทางการวิจัยครั้งต่อไป

1. ควรศึกษาวิจัยการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนจากอาชีพเสริมของชาวบ้าน
2. ควรศึกษาวิจัยรูปแบบการส่งเสริมเครือข่ายพหุภาคีในการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนฐานพลังท้องถิ่น

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. (2556). ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน).
- จักรี ศรีจารุเมธีญาณ และพระครูประยุตสารธรรม. (2568). กลไกการพัฒนากิจกรรมส่งเสริมสมรรถนะความเป็นครูมืออาชีพ สำหรับนักศึกษาสาขาวิชาการศึกษา วิชาเอกสังคมศึกษา คณะครุศาสตร์และ

- การพัฒนามนุษย์ มหาวิทยาลัยราชภัฏชัยภูมิ. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย*, 8(1), (มกราคม-มิถุนายน).
- จักรี ศรีจารุเมธีญาณ, พระครูสุธีจริยวัฒน์ และอภิชาติ เหมือยไธสง. (2567). พุทธนวัตกรรมเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพพหุมนุษย์ในองค์กรภาครัฐ. *วารสารสหวิทยาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์*, 7(5), (กันยายน-ตุลาคม).
- ประพันธ์ ช่างภูศรี. (2560). การทำงานกับองค์กรเครือข่าย, [ออนไลน์], แหล่งที่มา:
<http://www.cdd.moi.go.th> [23 ส.ค. 2568].
- พระใบฎีกาสัญญา อภิวัฒน์ (สดประเสริฐ). (2559). “กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างเครือข่ายการพัฒนาความเป็นเมืองของชุมชนในตำบลไร่ซิง อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม”. วิทยานิพนธ์ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาประกาศิต สิริเมโธ (ฐิติปสิทธิกร). (2556). “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาหมู่บ้านเศรษฐกิจพอเพียง ของชุมชนบ้านคลองใหม่ อำเภอสามพราณ จังหวัดนครปฐม”. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม). บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สรเสรี วงศ์ขุ่ม. (2554). การวางแผนพัฒนาประเทศ. นนทบุรี: บริษัท ศูนย์การพิมพ์เพชรรุ่ง จำกัด.
- Agranoff, Robert & Michael McGuire. (2003). *Collaborative Public Management: New Strategies for Local Governments*, (Washington, DC: Georgetown University Press).

รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบ

ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

A COLLABORATIVE NETWORK MODEL FOR PROMOTING
THE BIOECONOMY WITHIN THE FRAMEWORK OF THE NORTHEAST
ECONOMIC CORRIDORเสกสรรค์ จันตรา^{1*}, นิภาพรณ เจนสันติกุล²SEKSAN JANTRA^{1*}, NIPAPAN JENSANTIKUL²^{1,2}คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น^{1,2}FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCE, KHON KAEN UNIVERSITY

*Corresponding Author E-mail: seksan_j@kkumail.com

บทความวิจัย (Research Article)

RECEIVED 2 JULY 2026, REVISED 12 JULY 2026, ACCEPTED 27 JULY 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อวิเคราะห์ความท้าทาย ปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ และ 2) เพื่อศึกษารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ รูปแบบการวิจัยเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้แนวคิดหรือทฤษฎีการบริหารความร่วมมือศึกษากรอบของภาครัฐที่ดึงผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลายภาคส่วนเข้ามามีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจเป็นกรอบการวิจัย ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 15 คน คัดเลือกแบบเจาะจงพิจารณาจากบทบาทการเป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนระดับนโยบาย ระดับปฏิบัติการและนักวิชาการ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แนวทางการสัมภาษณ์ และทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย ผลการวิจัย พบว่า

1. ความท้าทาย ปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ คือ 1.1) การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะ 1.2) ปัญหาการแบ่งปันข้อมูล 1.3) ข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์และทรัพยากร 1.4) ปัญหาการลงทุนเขตเศรษฐกิจพิเศษ

2. รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือ พบว่า เป็นเครือข่ายหลายระดับที่มีการเชื่อมโยงกันของกลุ่มของหน่วยงาน หรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่เป็นทางการ คือ หน่วยงานภาครัฐ จำแนกระดับเป็นระดับชาติ ระดับส่วนภูมิภาคและระดับท้องถิ่น มีบทบาทตามอำนาจหน้าที่และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง และไม่

เป็นทางการ คือ หน่วยงานภาคเอกชน ภาคประชาชนและภาควิชาการที่มีโครงสร้างในเครือข่ายที่สมาชิกมีความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

คำสำคัญ: เครือข่าย, ความร่วมมือ, ระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

ABSTRACT

This article aimed to study 1) analyze the challenges, problems, and obstacles in developing a collaborative network, and 2) study the model of the collaborative network to promote the bioeconomy within the framework of the Northeastern Economic Corridor. The research employed a qualitative approach, utilizing collaborative management concepts and theories to study the government mechanisms that engage stakeholders from various sectors in developing the Special Economic Corridor. Fifteen key informants were selected through purposive sampling, considering their roles as stakeholders in policy-making, operational-level initiatives, and academic roles. The research instrument used was an interview guide, and data was analyzed inductively. The research findings revealed that;

1. Challenges, problems, and obstacles in developing the collaborative network include: 1.1) a shortage of skilled personnel; 1.2) difficulties in information sharing; 1.3) geographical and resource limitations; and 1.4) challenges in investing in the Special Economic Zone.

2. The collaborative network model was found to be a multi-level networks connecting groups of individuals, agencies, or organizations. Formal networks include government agencies, categorized at national, regional, and local levels, with roles governed by authority and relevant laws. Informal networks include private sector organizations, civil society groups, and academic institutions, with network structures where members enjoy independence and equality, fostering interdependent relationships.

Keywords: Network, Collaborative, Northeast Economic Corridor

1. บทนำ

ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมาโลกได้เผชิญกับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุก ๆ ด้าน เช่น ด้านสังคมที่มีการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุในหลายประเทศ ด้านสิ่งแวดล้อมที่ทวีความรุนแรงจากสภาวะโลกร้อน (global-warming) เป็นสภาวะโลกเดือด (global-boiling) ด้านเทคโนโลยีที่มีการพัฒนาเป็นระบบปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence : AI) ที่ล้ำสมัยมากขึ้น ด้านการเมืองการปกครองและความสัมพันธ์ระหว่างต่างประเทศที่เกิดข้อพิพาทกันของประเทศต่าง ๆ ปัญหาความไม่แน่นอนทางภูมิรัฐศาสตร์หรือการผูกพันระสัณยฐานความร่วมมือระหว่างประเทศและที่สำคัญอย่างยิ่ง ด้านเศรษฐกิจในปัจจุบันที่ประสบปัญหาสภาวะการเติบโตของเศรษฐกิจที่ชะลอตัวลงจากหลายปัจจัย เช่น ผลพวงจากการแพร่ระบาดเชื้อไวรัสโคโรนา 19 (Covid-19) ความขัดแย้งระหว่างรัสเซีย-ยูเครน รวมถึงความตึงเครียดระหว่างสหรัฐอเมริกากับจีนที่ส่งผลต่อห่วงโซ่อุปทานโลก (Global Value Chains) รวมถึงการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ระบบเศรษฐกิจแบบดิจิทัล

เศรษฐกิจสีเขียวและการใช้พลังงานสะอาด เป็นต้น ต่างเป็นตัวแปรสำคัญที่มีผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจของหลาย ๆ ประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งประเทศกำลังพัฒนาที่ต้องเผชิญกับปัญหาที่ซับซ้อนและเชื่อมโยงกันจากการเปลี่ยนแปลงของโลก (วัชรินทร์ ชินวรวัฒนา, 2566) ทำให้หลายประเทศจำเป็นต้องมีแผนกลยุทธ์ของระบบเศรษฐกิจใหม่ ที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาเศรษฐกิจภูมิภาคภายในประเทศมากขึ้น ประเทศไทยจึงได้จัดทำแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี (พ.ศ. 2561- 2580) มีสถานะเป็นแผนระดับที่ 1 กำหนดเป้าหมายให้ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศที่พัฒนาแล้ว เป็นกรอบในการพัฒนาประเทศในทุก ๆ มิติ ที่มีความสอดคล้องกัน เพื่อให้ประเทศหลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลาง โดยเฉพาะในมิติเกี่ยวกับด้านเศรษฐกิจนั้นได้กำหนดกรอบการพัฒนา การสร้างความสามารถในการแข่งขัน และได้มีการวางแผน กำหนดนโยบายเพื่อดำเนินการในการยกระดับเศรษฐกิจไทย เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้ทัดเทียมในเวทีโลก ซึ่งมุ่งเน้นการเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตให้เกิดห่วงโซ่คุณค่า (Value Chains) มากที่สุด เน้นการพัฒนาปัจจัยต่าง ๆ และการร่วมมือทุกภาคส่วน ที่ส่งผลต่อระบบเศรษฐกิจ การเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขัน และยั่งยืนพร้อมปรับทุกสถานการณ์อย่างยั่งยืน

ทั้งนี้ในแผนแม่บทฯ ได้ให้ความสำคัญกับ “เขตเศรษฐกิจพิเศษ” ซึ่งมีการกำหนดเป้าหมายไว้ 2 เป้าหมาย กล่าวคือ 1) การเจริญเติบโตของผลิตภัณฑ์มวลรวมของเขตเศรษฐกิจพิเศษทั้งหมดเพิ่มขึ้น และ 2) การลงทุนในพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษทั้งหมดได้รับการยกระดับ ซึ่ง “เขตเศรษฐกิจพิเศษ” ภายใต้แผนแม่บทภายใต้ยุทธศาสตร์ชาติ ได้กำหนดแผนย่อยประกอบด้วย 3 แผนย่อย คือ 1) การพัฒนาเขตพัฒนาพิเศษภาคตะวันออก 2) การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษ และ 3) การพัฒนาเขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษชายแดน โดย “การพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษ” มีการแบ่งเป็น 4 ภาค คือ 1) ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคเหนือ 2) ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 3) ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคกลาง-ตะวันตก และระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคใต้ โดยมีวัตถุประสงค์ต้องการให้เกิดการกระจายความเจริญสู่ภูมิภาค โดยระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (NeEC-Bioeconomy) หนึ่งในแนวทางการพัฒนาเขตเศรษฐกิจของภูมิภาคที่มีต้นแบบมาจากแนวคิดระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออก (EEC) ที่ประสบความสำเร็จและบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาระดับเศรษฐกิจระดับภูมิภาคให้เติบโตและกระจายรายได้แก่ท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2564 รัฐบาลจึงเล็งเห็นประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษให้ครบถ้วนทุกภูมิภาคในประเทศไทย ได้แก่ ระเบียงเศรษฐกิจภาคเหนือ (NEC) ระเบียงเศรษฐกิจภาคกลาง-ตะวันตก (CWEC) ระเบียงเศรษฐกิจภาคใต้ (SEC) และระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (NeEC-Bioeconomy) ซึ่งในลำดับต่อไปนี้จะเรียกโดยย่อว่า NeEC-Bioeconomy แทนคำว่า ระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดย NeEC-Bioeconomy นั้น ประกอบด้วยพื้นที่ 4 จังหวัด ได้แก่ ขอนแก่น นครราชสีมา หนองคาย และอุดรธานี โดยถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่สำหรับการพัฒนาฐานอุตสาหกรรมชีวภาพแห่งใหม่ของประเทศ (NeEC-Bioeconomy) ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยตลอดห่วงโซ่การผลิตและเชื่อมโยงการเกษตรและอุตสาหกรรมชีวภาพ (มนัสนันท์ พลซึกซ้าย, 2566)

ดังนั้นการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือให้สำเร็จไม่อาจทำได้โดยหน่วยงานเดียวต้องอาศัยกลไกจากหลายภาคส่วนและการสร้างความเป็นรูปธรรมที่ชัดเจนของขอบเขตการทำงานแบบบูรณาการร่วมกันในลักษณะเครือข่าย ซึ่งเป็นการบริหารจัดการที่องค์กรภาครัฐต้องปรับเปลี่ยนรูปแบบวิธีการทำงานจากการอาศัยกลไกการควบคุมสั่งการ มาสู่การแสวงหาเทคนิคและเครื่องมือทางการบริหารรูปแบบใหม่ เป็นการเปิดกว้างให้ภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมเข้ามามีบทบาทในการขับเคลื่อนภารกิจ และจัดการแก้ไขปัญหาาร่วมกันโดยผ่านการประสานความร่วมมือระหว่างกันเป็นการทำงานโดยร่วมมือกันระหว่างหลายตัวแสดง หรือร่วมมือกันระหว่างองค์กรทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ มีประเด็น กิจกรรม/โครงการที่สนใจร่วมกัน ต้องการแก้ไขปัญหาาร่วมกัน และมีเป้าหมายที่ต้องการบรรลุร่วมกัน การบริหารจัดการบนฐานความร่วมมือ ปรากฏในหลายรูปแบบหลายตัวแสดง หรือระหว่างภาคส่วน ต่าง ๆ กล่าวคือ กลไกรัฐ กลไกรัฐและกลไกเครือข่ายในการบริหารจัดการ ดังนั้น การจัดการปกครองของสังคมย่อมสามารถอาศัยทางเลือกต่าง ๆ ดังกล่าวได้หรืออาจนำกลไกการประสานการทำงาน (Modes of Coordination) แต่ละรูปแบบดังกล่าวมาผสมผสานเข้าด้วยกันอย่างลงตัวในทางปฏิบัติได้ ขึ้นอยู่กับลักษณะของประเด็นภารกิจสาธารณะ หรือปัญหาเชิงนโยบายที่ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องต้องเผชิญ เนื่องจากกลไกแต่ละรูปแบบต่างมีจุดแข็งและจุดอ่อนของตัวเองในลักษณะแตกต่างกันไป (วลัยพร ชินศรี, 2568) ซึ่งการทำงานแบบเครือข่าย หมายถึง การรวมตัวของกลุ่มที่มีการประสานงานหรือทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง โดยมีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ร่วมกันเป็นไปในทิศทางเดียวกัน มีโครงสร้างของความสัมพันธ์ในลักษณะที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ร่วมกันแลกเปลี่ยนข่าวสารกัน และเป็นการถ่ายทอดที่ทำให้ทุกคนมีส่วนร่วมซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จร่วมกัน (ขจรวรรณ ภูษจร, 2564) สอดคล้องกับนิภาพรรณ เจนสันติกุล (2566) ที่ระบุว่าเครือข่าย หมายถึง รูปแบบการประสานงานของบุคคล กลุ่ม หรือองค์การหลาย ๆ องค์การ ที่ต่างฝ่ายต่างมีทรัพยากร มีเป้าหมาย มีวิธีการทำงานความสัมพันธ์ดังกล่าวจะอยู่ในระดับที่สามารถนำไปสู่การแลกเปลี่ยนทรัพยากรในการดำเนินงานหรือการตัดสินใจร่วมกันระหว่างตัวแสดงต่าง ๆ ภายในเครือข่าย โดยเครือข่ายมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้ตระหนักถึงความหลากหลายของมุมมอง การกระตุ้นและเชื่อมโยงผู้มีส่วนร่วมหลายฝ่ายเพื่อแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนแบบบูรณาการ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีการรวมทรัพยากรจากหลายฝ่าย การจัดการเครือข่ายจัดการกับความซับซ้อนของสถาบันโดยการปรับกฎเกณฑ์และข้อตกลงของสถาบันให้สอดคล้องกันเพื่อสร้างเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการทำงานร่วมกันภายในเครือข่าย ในขณะเดียวกันก็ปกป้องคุณค่าสาธารณะ เช่น ความชอบธรรมทางประชาธิปไตยและความรับผิดชอบ และอำนาจถ่วงดุล (Klijn, Koppenjan, Spekkink & Warsen, 2025)

เมื่อทำการทบทวนวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง พบว่า ยังไม่ปรากฏงานวิจัยที่ศึกษาความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือและยังไม่พบว่ามีงานนำองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎีที่เกี่ยวข้องมาใช้อธิบายปรากฏการณ์หรือยังขาดกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีที่ใช้อธิบายหรือแสดงความสัมพันธ์ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งในการดำเนินงานระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาค

ตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งเป็นช่องว่างทางทฤษฎี (Theoretical Gap) ดังนั้นเพื่อให้เข้าใจปรากฏการณ์ผู้วิจัยจึงได้นำแนวคิด “การบริหารในรูปแบบความร่วมมือ” มาใช้ในการศึกษาทฤษฎีของภาครัฐที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากหลายภาคส่วนเข้ามามีบทบาทร่วมกันในการพัฒนาพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยความร่วมมือจะต้องเกิดขึ้นจากการบูรณาการงาน ข้อมูล และทรัพยากรร่วมกัน (Ansell & Gash, 2007; Emerson, Nabatchi & Balogh, 2012)

จากความเป็นมาข้างต้นเป็นที่มาของบทความวิจัยเรื่อง รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความท้าทายในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือและศึกษารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือต่อไป

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

2.1 เพื่อวิเคราะห์ความท้าทาย ปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

2.2 เพื่อศึกษารูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

3. ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีรายละเอียด ดังนี้

3.1 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยใช้การคัดเลือกแบบเจาะจง จำแนกเป็น 1) บุคลากรจากหน่วยงานภาครัฐสังกัดสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติจำนวน 6 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านนโยบายเศรษฐกิจจำนวน 2 คน 3) ผู้อำนวยการหรือผู้ได้รับมอบหมายจากสำนักงานพาณิชย์จังหวัด ขอนแก่น หนองคาย อุดรธานี นครราชสีมา จำนวน 4 คน 4) ผู้อำนวยการ หรือผู้ได้รับมอบหมายจากศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาค 4 ภาค 5 และ ภาค 6 กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมจำนวน 3 คน รวมทั้งหมด 15 คนโดยกำหนดเกณฑ์การคัดเลือก คือ 1) เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือระดับนโยบาย 2) เป็นผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือระดับปฏิบัติ 3) มีตำแหน่งหรือหน้าที่หรือมีบทบาทรับผิดชอบการขับเคลื่อนการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 4) มีความเชี่ยวชาญหรือมีประสบการณ์ด้านนโยบายเศรษฐกิจ และ 5) มีความยินดีในการให้ข้อมูล เกณฑ์คัดออก คือ 1) ไม่ยินดีเข้าร่วมโครงการวิจัยหรือให้ข้อมูล 2) คุณสมบัติผู้ให้ข้อมูลไม่ครบตรงตามที่ระบุไว้ในโครงการวิจัยตามข้อ 1-5 ข้างต้น

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์โดยมีการกำหนดแนวทางการสัมภาษณ์ไว้เพื่อให้การตอบครอบคลุมครบถ้วนตามประเด็นการวิจัยและวัตถุประสงค์การวิจัยจำนวน 15 ข้อ ผู้วิจัยนำแบบสัมภาษณ์ไปตรวจสอบคุณภาพโดยใช้การคำนวณด้วยตรรกะดัชนีความตรงตามเนื้อหา (Content Validity Index: CVI) ซึ่งจะให้ผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน 6 ท่าน พิจารณาข้อคำถาม ผลการหาค่าตรรกะดัชนีความตรงรายข้อ (Item-Content Validity Index: I-CVI) ของแนวทางการสัมภาษณ์ โดยคิดจากอัตราส่วนของผู้เชี่ยวชาญในเนื้อหาเกี่ยวกับความเห็นว่ายข้อคำถามสอดคล้องกับเนื้อหาที่ต้องการวัด พบว่า แนวทางการสัมภาษณ์มีจำนวนข้อทั้งหมด 15 ข้อ ได้ค่า I-CVI เท่ากับ 1.00 จำนวน 14 ข้อ มีข้อที่ 5 ที่ได้ค่า I-CVI เท่ากับ 0.80 ผู้วิจัยทำการปรับปรุงข้อคำถามให้ชัดเจนขึ้นตามคำแนะนำของผู้ทรงคุณวุฒิ

3.3 ผู้วิจัยใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงอุปนัย ในการสรุปข้อมูลที่ได้จากการรวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม โดยมีขั้นตอน คือ 1) เตรียมข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่พร้อมสำหรับวิเคราะห์ อ่านเพื่อทำความเข้าใจข้อมูลที่ได้จากภาคสนาม ตรวจสอบ ทบทวนความครบถ้วนของข้อมูลที่เก็บรวบรวม 2) จัดหมวดหมู่ข้อมูล จำแนกเป็นกลุ่มข้อมูลที่มีความคล้ายคลึงกัน วิเคราะห์ความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยง ตรวจสอบความเชื่อมโยงของข้อมูลเพื่อให้เข้าใจในมุมมองของผู้ให้ข้อมูลและปรากฏการณ์ที่เกี่ยวข้อง 3) ทำการตีความและสรุป เพื่อสรุปความหมายจากผลการศึกษาที่ค้นพบ และนำเสนอข้อค้นพบที่ได้จากการศึกษาครั้งนี้เพื่อพิจารณาความสอดคล้องหรือความขัดแย้งกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง 4) นำผลการวิจัยมาเปรียบเทียบกับเอกสารที่เกี่ยวข้อง เช่น งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แนวคิด ทฤษฎี เพื่ออภิปรายผลการวิจัยและแสดงข้อมูลที่มีความคล้ายคลึงกันหรือแตกต่างกันของข้อมูลที่ได้จากเอกสารที่ต่างแหล่งข้อมูล และการสัมภาษณ์จากผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลาย ทั้งนี้ผู้วิจัยจะยุติการเก็บรวบรวมข้อมูลเมื่อผลการวิจัยที่ได้มีความอึดตัวของข้อมูล คือ ผลการวิจัยที่ได้มีความครอบคลุมและครบถ้วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย

3.4 การตรวจสอบสามเส้า ผู้วิจัยได้ตรวจสอบความถูกต้อง ความเพียงพอและความเชื่อถือได้ของข้อมูลที่จะสามารถตอบวัตถุประสงค์การวิจัยด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้าข้อมูลชุดเดียวกัน เป็นการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) ผู้วิจัยใช้แหล่งพิจารณาตรวจสอบเป็นแหล่งบุคคล กล่าวคือ ผู้วิจัยจะทำการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลที่หลากหลายด้วยหัวข้อหรือประเด็นเดียวกัน เพื่อตรวจสอบว่าถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไปแล้วข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ (ชาย โพธิ์สิตา, 2559; ตระกูล จิตวัฒนากร, นันทนา ขวศิริกุลชล, นพพงศ์ เกิดเงิน และจำเนียร จวงตระกูล, 2567; Mbatha & Mwova, 2025) โดย การวิจัยในครั้งนี้ได้รับการรับรองจริยธรรมการวิจัยจากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น หมายเลขการรับรองเลขที่ HE693158 วันที่ 30 มีนาคม 2569

4. ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ผลการวิจัย พบว่า ความท้าทาย ปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คือ 1.1) การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะ เนื่องจากสัดส่วนแรงงานสูงอายุและผู้อยู่นอกกำลังแรงงานมีแนวโน้ม

เพิ่มขึ้น ส่งผลให้ผลิตภาพแรงงานต่ำ นอกจากนี้ทักษะแรงงานในปัจจุบันยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยตลาดมีความต้องการแรงงานสายอาชีพสูง ในขณะที่แรงงานที่เข้าสู่ตลาดส่วนใหญ่เป็นระดับอุดมศึกษา แรงงานส่วนหนึ่งจึงต้องทำงานต่ำกว่าระดับ (สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2563) 1.2) ปัญหาการแบ่งปันข้อมูล 1.3) ข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์และทรัพยากร 1.4) ปัญหาการลงทุนเขตเศรษฐกิจพิเศษเนื่องจากภายใต้การพัฒนาตามแนวระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะนี้ภาครัฐอยู่ระหว่างดำเนินการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทางด้านโครงสร้างพื้นฐานทางบก เช่น การขยายถนน หรือสร้างถนนตัดใหม่ สายกาฬสินธุ์-มุกดาหาร หรือถนนสายอุดรธานี-บึงกาฬ (มยุรี อัครบาล, 2566) ดังที่ผู้ให้ข้อมูลระบุว่า

“ความท้าทายสำคัญมิได้อยู่ที่การขาดเป้าหมายเชิงนโยบาย หากแต่อยู่ที่การแปลงนโยบายไปสู่การปฏิบัติให้สอดคล้องกับบริบทของพื้นที่อย่างเป็นระบบ...การพัฒนาเศรษฐกิจชีวภาพจำเป็นต้องอาศัยกลไกความร่วมมือที่เชื่อมโยงหลายมิติ มิใช่การดำเนินงานแบบแยกส่วนรายจังหวัดหรือรายหน่วยงาน”

(การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ 16 มิถุนายน 2569)

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือขับเคลื่อนผ่านผู้แสดงทางนโยบายและมีบทบาทที่เชื่อมโยงกับกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยมีรายละเอียด ดังนี้

1. ผู้แสดงทางนโยบาย ได้แก่ 1.1) ภาครัฐบาล จำแนกระดับเป็น ระดับชาติ ระดับส่วนภูมิภาคและระดับท้องถิ่น มีบทบาทตามอำนาจหน้าที่และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ดำเนินการขับเคลื่อนผ่านระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ พ.ศ. 2564 ประกาศคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนที่ 18/2565 เรื่อง มาตรการส่งเสริมการลงทุนในพื้นที่ระเบียงเศรษฐกิจพิเศษ และกฎหมายที่เกี่ยวข้อง อาทิ พระราชบัญญัติการผังเมือง พ.ศ. 2562 พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2562 ทั้งนี้การบริหารจัดการในการขับเคลื่อนระเบียงเศรษฐกิจพิเศษนั้นได้ถูกกำหนดไว้ในระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรี ว่าด้วยการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ พ.ศ. 2564 ประกอบด้วย 2 คณะกรรมการ คือ คณะกรรมการนโยบายการพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ (กพศ.) และคณะทำงานบริหารจัดการและขับเคลื่อนระเบียงเศรษฐกิจพิเศษระดับพื้นที่ 1.2) ภาคเอกชน มีบทบาทในการเข้าร่วมมาตรการส่งเสริมการลงทุนในอุตสาหกรรมเป้าหมาย มาตรการยกระดับอุตสาหกรรม (Smart and Sustainable Industry) มาตรการส่งเสริม SMEs และมาตรการส่งเสริมการลงทุนเพื่อพัฒนาชุมชนและสังคมเพื่อร่วมขับเคลื่อนระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ 1.3) ภาคประชาชน มีบทบาทในการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนา โดยให้ข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม จากการพัฒนาระเบียง

เศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเพียงหนึ่ง 1.4) ภาควิชาการ คือ นักวิชาการจากสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (สาธารณสุข เกษตรอุตสาหกรรมชีวภาพ) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี (วิศวกรรมศาสตร์ อุตสาหกรรมชีวภาพ) มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี มหาวิทยาลัยมหาสารคาม (อุตสาหกรรมชีวภาพ) มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตขอนแก่น (ระบบราง) มหาวิทยาลัยนครพนม (การบิน) มหาวิทยาลัยราชภัฏ (การพัฒนาชุมชน) มีบทบาทในการขับเคลื่อนทางวิชาการ สนับสนุนข้อมูลสำหรับการพัฒนาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเพียงหนึ่งโดยร่วมกันแลกเปลี่ยนข้อมูลกับภาคเอกชนและภาครัฐเพื่อนำไปสู่การพัฒนาศักยภาพของพื้นที่แสดงดังภาพที่ 1

คำอธิบายอักษรภาษาอังกฤษ

G-Government หมายถึง ภาครัฐบาล หน่วยงานภาครัฐระดับชาติ ได้แก่ กระทรวง สำนักงานกฤษฎามนตรี

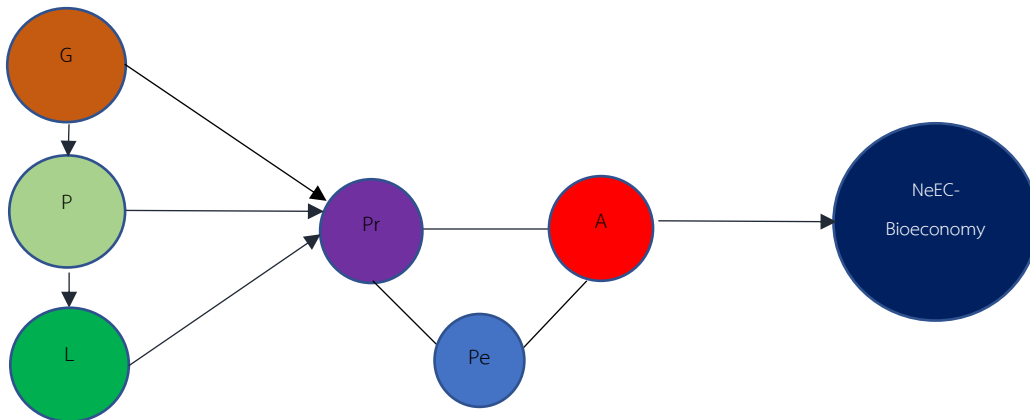
P-Provincial Administration หมายถึง หน่วยงานภาครัฐระดับภูมิภาค ได้แก่ จังหวัด อำเภอ

L-Local Government หมายถึง หน่วยงานภาครัฐระดับท้องถิ่น ได้แก่ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

Pr-Private Sector หมายถึง ภาคเอกชน

Pe-People หมายถึง ภาคประชาชน

A-Academic หมายถึง ภาคนักวิชาการ

ภาพที่ 1 รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเพียงหนึ่ง

ที่มา: สังเคราะห์โดยผู้วิจัย

2. การจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่าย พบว่า มีการเชื่อมโยงกันของกลุ่มของคน หน่วยงาน หรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะทั้งที่เป็นทางการ คือ หน่วยงานภาครัฐ และไม่เป็นทางการ คือ หน่วยงานภาคเอกชน ภาคประชาชนและภาควิชาการที่เป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสนใจมาพบปะกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน แลกเปลี่ยนข่าวสารกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกัน

โดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างในเครือข่ายที่สมาชิกมีความเป็นอิสระ เท่าเทียมกันขณะเดียวกันก็มีความสัมพันธ์ระหว่างกันหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นทางด้านสังคม ทางด้านข่าวสาร การแลกเปลี่ยนทรัพยากร โดยมีการจัดรูปแบบของการจัดการให้เป็นกลไกขับเคลื่อนเชื่อมโยงกิจกรรมร่วมกัน โดยมีขั้นตอนตั้งแต่การริเริ่มความร่วมมือ การมีตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง การจัดโครงสร้างการทำงาน การตัดสินใจร่วม และการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาาระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกซึ่งเป็นเครือข่ายหลายระดับ (Multi-level Network) สอดคล้องดังที่ผู้ให้ข้อมูลระบุว่า

“การขับเคลื่อนให้เกิดผลเป็นรูปธรรมจำเป็นต้องอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา หน่วยงานวิจัย เกษตรกร ผู้ประกอบการ นักลงทุน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยหน่วยงานระดับพื้นที่ควรทำหน้าที่สะท้อนบริบทและความต้องการจริงของพื้นที่ ส่วนหน่วยงานส่วนกลางควรสนับสนุนด้านนโยบาย งบประมาณ สิทธิประโยชน์การลงทุน และเครื่องมือเชิงสถาบันที่เอื้อต่อการทำงานข้ามจังหวัดอย่างต่อเนื่อง”

(การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ 15 มิถุนายน 2569)

นอกจากนี้ผู้ให้ข้อมูลอีกท่านระบุข้อมูลเพิ่มเติมว่า

“เครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบ NeEC มีลักษณะเป็นเครือข่ายหลายระดับที่เชื่อมโยงภาครัฐส่วนกลาง หน่วยงานระดับพื้นที่ ภาคเอกชน ภาควิชาการ และชุมชน”

(การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ 12 มิถุนายน 2569)

โดยสรุปผลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลทั้งสองท่านข้างต้นสอดคล้องกับผู้ให้ข้อมูลอีกสองท่าน ที่กล่าวถึงเครือข่ายความร่วมมือว่า ควรมีการกำหนดตัวชี้วัด และมีการบูรณาการร่วมกันทุกภาคส่วนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเพื่อให้มีศักยภาพสูง หากสามารถจัดวางบทบาทของพื้นที่ให้ชัดเจนและเชื่อมโยงการทำงานข้ามจังหวัดอย่างเป็นระบบ จุดแข็งของแต่ละจังหวัดมิได้แยกจากกัน แต่สามารถนำมาประกอบกันเป็นระบบเศรษฐกิจชีวภาพระดับภูมิภาคได้ โดยระบุว่า

“ควรมีกลไกการประสานงานระหว่างศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมทั้ง 3 แห่งกับหน่วยงานภาคี การพัฒนาฐานข้อมูลกลางของผู้ประกอบการ วัตถุดิบ เทคโนโลยี และตลาด การจัดทำโครงการนำร่องตามคลัสเตอร์อุตสาหกรรมชีวภาพ การพัฒนาคลัสเตอร์เลี้ยงระยะ

ยาว และการกำหนดตัวชี้วัดร่วมเพื่อประเมินผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ซึ่งจะช่วยให้การผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบ NeEC มีความต่อเนื่อง เป็นระบบ และสามารถขยายผลได้อย่างยั่งยืน”

(การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ 17 มิถุนายน 2569)

“การบูรณาการกลไกของรัฐ กลไกเศรษฐกิจ กลไกทางสังคม และกลไกการเมืองโดยอาศัยองค์ความรู้ทางวิชาการ มาตราการสร้างความร่วมมือจากส่วนกลาง ส่วนภูมิภาคและท้องถิ่นอย่างเป็นรูปธรรม”

(การสัมภาษณ์ส่วนบุคคล, วันที่ 22 มิถุนายน 2569)

5. อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า ความท้าทาย ปัญหา และอุปสรรคในการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ คือ 1.1) การขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะ เนื่องจากสัดส่วนแรงงานสูงอายุและผู้อยู่นอกกำลังแรงงานมีแนวโน้มเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ผลิตภาพแรงงานต่ำ นอกจากนี้ทักษะแรงงานในปัจจุบันยังไม่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด โดยตลาดมีความต้องการแรงงานสายอาชีพสูง ในขณะที่แรงงานที่เข้าสู่ตลาดส่วนใหญ่เป็นระดับอุดมศึกษา แรงงานส่วนหนึ่งจึงต้องทำงานต่ำกว่าระดับ 1.2) ปัญหาการแบ่งปันข้อมูล สอดคล้องกับ Wang & Ran (2023) ที่ระบุว่าปัจจุบันปัญหาสาธารณะมีความซับซ้อนเกินกว่าที่องค์กรเพียงองค์กรเดียวจะดำเนินการได้ จึงจำเป็นต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนและพึ่งพาทรัพยากรระหว่างกันของเครือข่ายเพื่อบรรลุเป้าหมายร่วมกัน ดังนั้นเครือข่ายความร่วมมือจึงควรมีการแบ่งปันข้อมูลหากข้อมูลไม่เป็นระบบจะส่งผลกระทบต่อตัดสินใจ 1.3) ข้อจำกัดด้านภูมิศาสตร์และทรัพยากร และ 1.4) ปัญหาการลงทุนเขตเศรษฐกิจพิเศษ เนื่องจากภายใต้การพัฒนาตามแนวระเบียงเศรษฐกิจภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ขณะนี้ภาครัฐอยู่ระหว่างดำเนินการก่อสร้างสิ่งอำนวยความสะดวกทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน ดังที่ อีสานอินไซด์ (ม.ป.ป.) ระบุว่าระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือยังคงเผชิญภาวะชะลอตัวจากข้อจำกัดเชิงโครงสร้างพื้นฐาน โดยเฉพาะความล่าช้าของโครงการรถไฟทางคู่ และปัญหาความมั่นคงทางทรัพยากรน้ำ ทั้งจากอุทกภัยและภัยแล้งที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่ออุตสาหกรรมเป้าหมายเดิมอย่างเกษตรและชีวภาพ สถานการณ์เหล่านี้ยังส่งผลให้เกิดภาวะสมองไหลของคนรุ่นใหม่ที่ต้องเคลื่อนย้ายแรงงานออกนอกพื้นที่ สะท้อนให้เห็นว่าทิศทางการพัฒนาในปัจจุบันอาจยังไม่สอดคล้องกับโครงสร้างปัญหาและศักยภาพที่แท้จริงของภูมิภาค

ผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือในการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียงเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่ายโดยมีการเชื่อมโยงกันของกลุ่มของคน หน่วยงาน หรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่เป็นทางการ คือ หน่วยงานภาครัฐ และไม่เป็นทางการ คือ หน่วยงานภาคเอกชน ภาคประชาชนและภาควิชาการที่เป็น

ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสมัครใจมาพบปะกันเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ระหว่างกัน แลกเปลี่ยนข่าวสารกัน หรือทำกิจกรรมร่วมกันโดยมีการจัดระเบียบโครงสร้างในเครือข่ายที่สมาชิกมีความเป็นอิสระสอดคล้องกับแนวคิดของ Junki (2006) และ Carlsson & Sandström (2008) ที่ระบุว่า การดำเนินงานในลักษณะความร่วมมือระหว่างผู้มีส่วนได้เสียจำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ ความไว้วางใจและการพึ่งพาซึ่งกันและกัน เพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายร่วมที่กำหนดไว้ เช่นเดียวกับ Emerson, Nabatchi & Balogh (2012) ได้เสนอว่า การดำเนินงานในรูปแบบเครือข่ายความร่วมมือประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญสามประการ ได้แก่ 1) ภาวะผู้นำและความไว้วางใจระหว่างผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 2) การเจรจาและการตัดสินใจร่วมกันเพื่อสร้างความเข้าใจและความยอมรับร่วม และ 3) อำนาจและทรัพยากรที่มีผลต่อการดำเนินงานของเครือข่ายความร่วมมือซึ่งตามแนวคิดว่าการบริหารจัดการแบบร่วมมือกัน สอดคล้องกับงานวิจัยของปัทมา หมุดหะ (2562) ศึกษาเรื่อง ความร่วมมือแบบเครือข่ายภาคี: กรณีศึกษาโครงการอินโนสเปซไทยแลนด์ โดยผลการวิจัยชี้ให้เห็นว่า การสร้างความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคส่วนอื่น ๆ มีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานนวัตกรรมของประเทศและสอดคล้องกับงานวิจัยของ ศศิธร ทองจันทร์ (2559), Agranoff (2017) และ Sørensen & Torfing (2018) ที่ต่างสะท้อนผลการวิจัยว่า การกำกับดูแลเครือข่ายได้เปลี่ยนแปลงอำนาจการเป็นผู้นำจากการควบคุมแบบลำดับชั้นแบบดั้งเดิมไปสู่บทบาทเชิงสัมพันธ์การทำงานร่วมกัน และการปรับตัว ผู้นำที่จะดำเนินงานในสภาพแวดล้อมที่ซับซ้อนจำเป็นต้องมีการเจรจาและการสร้างความไว้วางใจมากกว่าการใช้อำนาจ โดยผู้นำที่ประสบความสำเร็จจะสามารถสร้างความไว้วางใจในความสัมพันธ์ และสามารถปรับตัวต่อความผันผวนของเครือข่ายได้

6. บทสรุป

จากการวิจัยครั้งนี้ทำให้ค้นพบข้อมูลสำคัญที่ว่าการทำงานของหน่วยงานภาครัฐ ไม่ได้เป็นไปในลักษณะที่ทำงานด้วยตัวแสดงเดียวเพียงลำพัง แต่ต่างมีวิธีการทำงานที่ร่วมกับหน่วยงานทั้งในภาครัฐด้วยกัน และระหว่างภาคส่วนอื่น ๆ อาทิ ภาคเอกชน ภาคประชาชน ภาควิชาการที่เข้ามาร่วมกันในระดับนโยบายที่กลายเป็นวาระการดำเนินนโยบายร่วมกันเพื่อผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยตัวแสดงที่เข้ามาร่วมกันพัฒนามีทั้งรูปแบบที่เข้ามาร่วมดำเนินงานตามภารกิจหน้าที่ (ระดับภูมิภาค ระดับท้องถิ่น) และตามพื้นที่ที่ถูกพัฒนาทั้งตัวแสดงในภาครัฐและภาคเอกชน ภาคประชาชน ภาควิชาการที่มีอำนาจหน้าที่และความเชี่ยวชาญที่แตกต่างกันในแต่ละด้านเป็นเครือข่ายนโยบายที่มาดำเนินงานด้วยความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันโดยมีเป้าหมายที่เชื่อมโยงกันด้วยประเด็นการผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยองค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัยนี้จะนำไปสู่การกำหนดแนวทางการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือ ที่คำนึงถึงองค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ มีการกำหนดเป้าหมายร่วมกันจากหลากหลายหน่วยงาน มีการกำหนดบุคลากร/ภาคี/ผู้นำ ที่ชัดเจน และมีการแลกเปลี่ยนข้อมูลเพื่อปรับเปลี่ยนจากความร่วมมือแบบการประสานงาน (Coordination) เป็นความร่วมมือ

แบบการร่วมมือกัน (Collaboration) และเพื่อขับเคลื่อนงานและยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับภูมิภาค

7. ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

7.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

7.1.1 จากผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า มีการขาดแคลนบุคลากรที่มีทักษะและปัญหาด้านการลงทุนและการจ้างงาน ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้ 1) สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน กรมสรรพากรและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรสร้างแรงจูงใจหรือสิทธิประโยชน์แก่ผู้ประกอบการเพื่อให้เกิดการจ้างงานในท้องถิ่น เช่น การลดหย่อนภาษีให้ผู้ประกอบการที่มีการจ้างงานเพิ่ม และให้ความสำคัญกับการพัฒนาทักษะแรงงานตามความต้องการของพื้นที่ 2) ภาครัฐบาล สถาบันการศึกษา และผู้ประกอบการควรร่วมกันพัฒนาหลักสูตรและกิจกรรมการเรียนการสอน การพัฒนาทักษะแรงงานให้สอดคล้องกับภาวะปัจจุบันและความต้องการแรงงาน 3) กรมจัดหางาน กระทรวงแรงงานควรประชาสัมพันธ์แพลตฟอร์มการจ้างงาน “ไทยมีงานทำ” ให้ทั่วถึง และข้อมูลเป็นปัจจุบันอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะข้อมูลตำแหน่งงานในแต่ละภูมิภาคของตลาดแรงงาน

7.1.2 จากผลการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า มีการจัดโครงสร้างความสัมพันธ์ของเครือข่าย โดยมีการเชื่อมโยงกันของกลุ่มของคน หน่วยงาน หรือกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะที่เป็นทางการ และไม่เป็นทางการ ดังนั้นหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรดำเนินการ ดังนี้ 1) กระทรวงการคลัง สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุน และสำนักงานปลัดกระทรวงมหาดไทยควรออกแบบระบบนิเวศเชิงพื้นที่ที่เชื่อมโยงบทบาทของแต่ละจังหวัดตามจุดแข็งเฉพาะเพื่อระบุบทบาทและศักยภาพเชิงพื้นที่เพื่อให้การขับเคลื่อน NeEC ไม่เกิดความซ้ำซ้อน แต่เป็นการเสริมพลังซึ่งกันและกันในห่วงโซ่มูลค่าชีวภาพ 2) กระทรวงอุตสาหกรรมควรมีการพัฒนาฐานข้อมูลกลางของผู้ประกอบการ เกี่ยวกับวัตถุดิบ เทคโนโลยี และตลาด พร้อมทั้งมีการจัดทำโครงการนำร่องตามคลัสเตอร์อุตสาหกรรมชีวภาพควบคู่ไปกับการพัฒนากลไกพี่เลี้ยงในระยะยาว 3) สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติควรกำหนดตัวชี้วัดร่วมเพื่อประเมินผลลัพธ์ด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมเพื่อช่วยผลักดันเศรษฐกิจชีวภาพภายใต้กรอบ NeEC ให้มีความต่อเนื่อง เป็นระบบ และสามารถขยายผลได้อย่างยั่งยืน นอกจากนี้ควรมีการพัฒนาแบบติดตามและประเมินผลแบบบูรณาการเพื่อใช้ในการติดตามความก้าวหน้าของโครงการและกิจกรรม ต่าง ๆ ภายใต้กรอบ NeEC และ 4) ภาครัฐบาลควรจัดตั้งหรือพัฒนากลไกประสานงานกลางในระดับประเภทย่อยเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (NeEC) เพื่อทำหน้าที่เชื่อมโยงการดำเนินงานระหว่างหน่วยงานส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ภาคประชาชน และภาควิชาการ ให้สามารถกำหนดทิศทางการพัฒนา แลกเปลี่ยนข้อมูล และติดตามผลการดำเนินงานร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เพื่อลดความซ้ำซ้อนของภารกิจและเพิ่มประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนนโยบายสู่การปฏิบัติ

7.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

7.2.1 ควรศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการเกี่ยวกับระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม

7.2.2 ควรศึกษาวิจัยเปรียบเทียบพื้นที่ระหว่างระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (NeEC) กับระเบียบเศรษฐกิจพิเศษภูมิภาคอื่นของประเทศไทย เช่น EEC, NEC, CWEC หรือ SEC เพื่อศึกษาเงื่อนไขความสำเร็จ ปัจจัยสนับสนุน และรูปแบบความร่วมมือที่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่

8. เอกสารอ้างอิง

- ขจรวรรณ ภู่อจ. (2564). *รูปแบบเครือข่ายความร่วมมือระหว่างองค์กรเพื่อส่งเสริมการจัดการเรียนการสอน ภาษาจีนในโรงเรียนเอกชน*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ชาย โพธิ์สีตา. (2559). *ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ*. พิมพ์ครั้งที่ 7. นครปฐม: สถาบันวิจัย ประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ตระกูล จิตวัฒนากร, นันทนา ชวศิริกุลทล, นพพงศ์ เกิดเงิน และจำเนียร จวงตระกูล. (2567). การตรวจสอบ แบบสามเส้าด้านนักวิจัย: กลยุทธ์เพื่อสร้างความเชื่อถือได้ในงานวิจัยเชิงคุณภาพ. *วารสารชุมชนวิจัย และพัฒนาสังคม*, 18(3), 521-532.
- นิภาพรรณ เจนสันติกุล. (2566). เครือข่ายนโยบายสาธารณะ: ความหมาย การวิเคราะห์เครือข่ายและ กรณศึกษา. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนครศรีอยุธยา*, 11(1), 115-136.
- ปัทมา หมดหละ. (2562). *ความร่วมมือแบบภาคีเครือข่าย: กรณีการศึกษาโครงการอินโนสเปซไทยแลนด์*. การ ค้นคว้าอิสระปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต (บริหารรัฐกิจและกิจการสาธารณะ) สาขาวิชาบริหารรัฐ กิจและกิจการสาธารณะ สำหรับนักบริหารคณะรัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- มนัสนันท์ พลซึกซ้าย. (2566). *แนวทางพัฒนากลยุทธ์ของธุรกิจในพื้นที่เขตพัฒนาเศรษฐกิจพิเศษ กรณีศึกษา จังหวัดหนองคาย*. สารนิพนธ์ปริญญาการจัดการมหาบัณฑิตวิทยาลัยการจัดการ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- มยุรี อัครบาล. (2566). “10 ปี เขต ศก.พิเศษอีสาน” ไปต่อหรือพอแค่นี้?
<https://www.thaipbs.or.th/news/content/330988>
- วลัยพร ชินศรี. (2568). แนวทางการเสริมสร้างความเข้มแข็งบนฐานเครือข่ายความร่วมมือในการบริหาร จัดการปกครองท้องถิ่น. *Local Administration Journal (LAJ)*, 18(1), 45-64.
- วัชรินทร์ ชินวรวัฒนา. (2566). นโยบายการเปลี่ยนผ่านสู่เศรษฐกิจสีเขียวเปรียบเทียบของไทยและ ต่างประเทศ. *Economic Pulse*, 1, 1-15.

- ศศิธร ทองจันทร์ (2559). *การบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกันกับการขับเคลื่อนนโยบายภาครัฐไทย: กรณีศึกษาโครงการความร่วมมือเพื่อแก้ไขปัญหาความยากจน จังหวัดพิษณุโลก*. การศึกษาค้นคว้าอิสระปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาบริหารรัฐกิจ คณะรัฐศาสตรมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- สำนักงานภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ธนาकरแห่งประเทศไทย. (2563). *การสร้างงานและพัฒนาทักษะแรงงานในบริบทภาคอีสาน*. <https://www.pier.or.th/forums/2020/14/>
- อีสานอินไซด์. (ม.ป.ป.). *บทวิเคราะห์เศรษฐกิจอีสานประจำเดือนมกราคม 2569*. <https://isaninsight.kku.ac.th/archives/9956>
- Agranoff, R. (2017). *Collaborative public management: New strategies for local governments*. Washington, DC: Georgetown University Press.
- Ansell, C., & Gash, A. (2007). Collaborative governance in theory and practice. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 18, 543-571.
- Carlsson, L. & Sandström, A. (2008). Network governance of the commons. *International Journal of the Commons*, 2(1), 33-54.
- Emerson, K., Nabatchi, T & Balogh, S. (2012). An Integrative Framework for Collaborative Governance. *Journal of Public Administration Research and Theory*, 22(1), 1-29.
- Junki, K. (2006). Networks, Network Governance, and Networked Networks. *International Review of Public Administration*, 11(1), 19-34.
- Klijn, H.E., Koppenjan, J., Spekkink, W. & Warsen, R. (2025). *Governance Networks in the Public Sector*. New York: Routledge.
- Mbatha, J.N. & Mwova, A.M. (2025). Research Triangulation: Enhancing Reliability in Social Research. *Iconic Research and Engineering Journals*, 8(12), 1556-1561.
- Sørensen, E. & Torfing, J. (2018). Governance on a bumpy road from enchantment to disenchantment: A narrative analysis of interactive governance. *Public Administration*, 96(2), 310-327.
- Wang, H. & Ran, B. (2023). Network governance and collaborative governance: A thematic analysis on their similarities, differences, and entanglements. *Public Management Review*, 25(6), 1187-1211.

การวิเคราะห์สภาพปัญหาและพัฒนากระบวนการจัดสอบประจำภาค
คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
ANALYSIS OF ISSUES AND DEVELOPMENT OF THE
SEMESTER EXAMINATION PROCESS, FACULTY OF SCIENCE,
KHON KAEN UNIVERSITY

ฐิติมา พรหมจักร^{1*}, ธีรนุช หาญโสภา²

THITIMA PHROMMACHAK^{1*}, TEERANOOT HANSOPA²

^{1,2}คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

^{1,2}FACULTY OF SCIENCE, KHON KAEN UNIVERSITY

*Corresponding Author E-mail: thitimap@kku.ac.th

บทความวิจัย (Research Article)

RECEIVED 3 JULY 2026, REVISED 2 AUGUST 2026, ACCEPTED 17 AUGUST 2026

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และความสูญเสียในกระบวนการจัดสอบประจำภาคของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลีนเพื่อพัฒนาแนวทางการปรับปรุงกระบวนการจัดสอบ ประชากร ได้แก่ ผู้เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดสอบ จำนวน 211 คน ประกอบด้วยคณะกรรมการดำเนินการสอบ 56 คน และกรรมการคุมสอบ 155 คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน คัดเลือกแบบเจาะจงจากผู้ที่มีประสบการณ์และมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดสอบโดยตรง เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์กลุ่มเฉพาะ การสังเกต การปฏิบัติงาน การวิเคราะห์กระบวนการทำงาน และการศึกษาเอกสาร ระเบียบ และคำสั่งที่เกี่ยวข้อง วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหาและการวิเคราะห์ความสูญเสียตามแนวคิดการจัดการแบบลีน 8 ประการ

ผลการวิจัยพบว่า ความสูญเสียหลักในกระบวนการจัดสอบ ได้แก่ ข้อผิดพลาดของข้อมูล การรอคอย การแก้ไขงานซ้ำ และการดำเนินงานที่มากเกินไปจนเกิดความจำเป็น ซึ่งมีสาเหตุสำคัญจากข้อมูลที่กระจกระบาย การใช้เอกสารหลายรูปแบบ และการประสานงานระหว่างหลายหน่วยงาน ผู้วิจัยจึงพัฒนาแนวทางปรับปรุงกระบวนการ ได้แก่ การจัดทำฐานข้อมูลกลาง การกำหนดมาตรฐานเอกสาร การใช้ระบบสารบรรณ

อิเล็กทรอนิกส์ร่วมกับลายมือชื่อดิจิทัล การพัฒนาระบบตรวจสอบข้อมูลการสอบรายบุคคล และการกำหนดช่องทางการสื่อสารกลาง ภายหลังการทดลองใช้แนวทางดังกล่าว พบว่า กิจกรรมการจัดสอบทั้ง 14 กิจกรรมมีระยะเวลาดำเนินงานลดลงร้อยละ 2.97–29.41 ผลการวิจัยสามารถใช้เป็นแนวทางในการลดความสูญเปล่า พัฒนามาตรฐานการปฏิบัติงาน และเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการกระบวนการจัดสอบของหน่วยงาน สนับสนุนการศึกษา อย่างไรก็ตาม ผลการศึกษามีข้อจำกัดด้านบริบท เนื่องจากการเฉพาะในคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น การนำผลไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานอื่นจึงควรพิจารณาความเหมาะสมของโครงสร้างและกระบวนการดำเนินงานของแต่ละหน่วยงาน

คำสำคัญ: การจัดการแบบลีน, กระบวนการจัดสอบ, ความสูญเปล่า, การพัฒนากระบวนการ, สถาบันอุดมศึกษา

ABSTRACT

This study employed a qualitative research design combined with action research. The objectives were to investigate the problems, obstacles, and waste occurring in the semester examination process of the Faculty of Science, Khon Kaen University, and to apply Lean Management principles to develop process improvement approaches. The population consisted of 211 individuals involved in the examination process, including 56 examination administration committee members and 155 invigilators. Twenty key informants were purposively selected based on their direct involvement and experience in the examination process. Data were collected through focus group interviews, workplace observation, process analysis, and a review of relevant documents, regulations, and administrative orders. The data were analyzed using content analysis and an assessment of the eight types of waste based on Lean Management principles.

The findings revealed that the major types of waste in the examination process were data defects, waiting, rework, and overprocessing. These problems were primarily caused by fragmented data, the use of multiple document formats, and coordination among several organizational units. The improvement approaches developed in this study included establishing a centralized database, standardizing documents, applying an electronic document management system with digital signatures, developing an individual examination information verification system, and establishing a centralized communication channel. After implementing the proposed approaches, all 14 examination-related activities showed reductions in processing time, ranging from 2.97% to 29.41%. The findings can be used as practical guidelines for reducing operational waste, standardizing work procedures, and improving the efficiency of examination management in educational support units. Nevertheless, this study was conducted only within the Faculty of Science, Khon Kaen University. Therefore, the organizational structure, operational procedures, and specific context of other institutions should be carefully considered before applying the findings elsewhere.

Keywords: Lean Management, Examination Process, Waste, Process Improvement, Higher Education

1. บทนำ

การจัดสอบเป็นกระบวนการสำคัญของการจัดการเรียนการสอนในสถาบันอุดมศึกษา เนื่องจากใช้ประเมินผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของผู้ศึกษาและสะท้อนคุณภาพการจัดการศึกษา กระบวนการดังกล่าวประกอบด้วยหลายขั้นตอน เช่น การจัดตารางสอบ การจัดห้องสอบ การจัดผู้คุมสอบ และการบริหารจัดการผู้เข้าสอบ ซึ่งต้องคำนึงถึงข้อจำกัดหลายด้าน ทั้งการไม่ให้เกิดการสอบซ้อน ความเหมาะสมของห้องสอบ และการจัดสรรภาระงานของกรรมการคุมสอบ จึงเป็นกระบวนการที่มีความซับซ้อนและต้องอาศัยการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ (วาทีณี นุ้ยเพียร และอุกฤษฏ์วัฒน์ พิมพ์พา, 2562)

จากการทบทวนงานวิจัยที่ผ่านมา พบว่าแนวคิดการจัดการแบบลีนสามารถนำมาประยุกต์ใช้เพื่อปรับปรุงกระบวนการดำเนินงานในสถาบันอุดมศึกษาได้อย่างมีประสิทธิภาพ งานวิจัยของนันทมน ศรีดาทน และคณะ (2562) พบว่า การนำแนวคิดลีนมาใช้ในการบริหารจัดการการเข้าห้องสอบของนักศึกษาแพทย์ช่วยลดระยะเวลาดำเนินงาน ลดขั้นตอนที่ซ้ำซ้อน และเพิ่มความคล่องตัวของกระบวนการสอบ ส่วนงานวิจัยของสุวารี เขียวคำ และนันทิดา น้อยสุข (2565) พบว่า การวิเคราะห์กระบวนการงานและสาเหตุของปัญหาตามแนวคิดลีนสามารถลดระยะเวลาและเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการรับบุคคลเข้าศึกษาระดับปริญญาตรีได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาขอบเขตของงานวิจัยเดิม พบว่าส่วนใหญ่มุ่งศึกษาและพัฒนาเฉพาะบางกิจกรรมของการจัดสอบ เช่น การบริหารจัดการนักศึกษาในขั้นตอนการเข้าห้องสอบ การจัดสอบด้วยระบบคอมพิวเตอร์ หรือการจัดทำคู่มือสำหรับผู้ปฏิบัติงาน ขณะที่งานวิจัยด้านการประยุกต์ใช้แนวคิดลีนในสถาบันอุดมศึกษาบางส่วนศึกษาในกระบวนการบริการหรือกระบวนการรับบุคคลเข้าศึกษา ซึ่งมีลักษณะและผู้เกี่ยวข้องแตกต่างจากกระบวนการจัดสอบประจำภาค งานวิจัยเดิมจึงยังมีข้อจำกัดด้านขอบเขต เนื่องจากยังไม่ได้ศึกษากระบวนการจัดสอบประจำภาคอย่างครอบคลุมตลอดทั้งกระบวนการ ตั้งแต่การวางแผน การจัดทำข้อมูลและเอกสาร การจัดตารางสอบ การบริหารจัดการกรรมการดำเนินการสอบและกรรมการคุมสอบ การจัดเตรียมและรับ-ส่งข้อสอบ ตลอดจนการติดตามและประสานงานระหว่างหน่วยงาน รวมทั้งยังมีการศึกษาไม่มากนักที่นำผลการวิเคราะห์ความสูญเสียไปพัฒนาแนวทาง ทดลองใช้ และเปรียบเทียบระยะเวลาดำเนินงานก่อนและหลังการปรับปรุงในบริบทการปฏิบัติงานจริง

คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มีภารกิจจัดการเรียนการสอนทั้งในระดับปริญญาตรีและบัณฑิตศึกษา รวมถึงการจัดการเรียนการสอนรายวิชาพื้นฐานให้แก่นักศึกษาหลายคณะ ส่งผลให้ในแต่ละภาคการศึกษามีรายวิชา ผู้เข้าสอบ ห้องสอบ และบุคลากรที่เกี่ยวข้องเป็นจำนวนมาก กระบวนการจัดสอบจึงมีความซับซ้อนและต้องอาศัยการประสานงานระหว่างหลายฝ่าย หากข้อมูลไม่เป็นปัจจุบัน การดำเนินงานมีขั้นตอนซ้ำซ้อน หรือขาดระบบการประสานงานที่เหมาะสม อาจก่อให้เกิดการรอคอย ความผิดพลาด และการแก้ไขงานซ้ำได้

ดังนั้น การวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งศึกษาประเด็นที่งานวิจัยเดิมยังไม่ได้ครอบคลุม โดยวิเคราะห์กระบวนการจัดสอบประจำภาคของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่นอย่างเป็นระบบตลอดทั้งกระบวนการ

ประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลีนในการจำแนกความสูญเปล่า วิเคราะห์สาเหตุของปัญหา พัฒนาและทดลองใช้แนวทางปรับปรุง ตลอดจนเปรียบเทียบผลก่อนและหลังการปรับปรุง เพื่อให้ได้แนวทางที่สามารถลดความสูญเปล่า ลดระยะเวลาดำเนินงาน และเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการจัดสอบในบริบทการปฏิบัติงานจริงได้อย่างเป็นรูปธรรม

2. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาปัญหา อุปสรรค และความสูญเปล่าที่เกิดขึ้นในกระบวนการจัดสอบประจำภาค คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
2. เพื่อประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลีนในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา และพัฒนาแนวทางการปรับปรุงกระบวนการจัดสอบประจำภาค คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพร่วมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Qualitative and Action Research) โดยประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลีน (Lean Management) เพื่อศึกษาสภาพปัญหา วิเคราะห์ความสูญเปล่า และพัฒนากระบวนการจัดสอบประจำภาคของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ดำเนินการวิจัยระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567

ประชากร ได้แก่ ผู้ที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดสอบประจำภาคของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จำนวน 211 คน ประกอบด้วยคณะกรรมการดำเนินการสอบ จำนวน 56 คน และกรรมการคุมสอบ จำนวน 155 คน ผู้วิจัยคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จำนวน 20 คน ประกอบด้วยคณะกรรมการดำเนินการสอบ จำนวน 10 คน และกรรมการคุมสอบ จำนวน 10 คน ซึ่งเป็นผู้มีประสบการณ์และมีส่วนเกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดสอบโดยตรง

เกณฑ์การคัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ 1) เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการจัดสอบประจำภาคของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น 2) มีประสบการณ์ตรงและมีความรู้เกี่ยวกับขั้นตอนปัญหา และอุปสรรคในการจัดสอบ 3) สามารถให้ข้อมูลเชิงลึกตามบทบาทหน้าที่ที่รับผิดชอบ และ 4) ยินยอมเข้าร่วมการวิจัย การกำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลพิจารณาตามหลักความเพียงพอและความอึดตัวของข้อมูล โดยเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลควบคู่กันไป จนข้อมูลมีความซ้ำกันและไม่ปรากฏประเด็นใหม่เพิ่มเติม จึงยุติการเก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญจำนวน 20 คน (ประไพพิมพ์ สุวีลสินนท์ และประสพชัย พสุนนท์, 2559)

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยประกอบด้วย 3 ชนิด ได้แก่ 1) แนวคำถามกึ่งโครงสร้างสำหรับการสนทนากลุ่มเฉพาะ ครอบคลุมประเด็นเกี่ยวกับขั้นตอนการจัดสอบ ปัญหาและอุปสรรคในการปฏิบัติงาน กิจกรรมหรือขั้นตอนที่ก่อให้เกิดความล่าช้า ความผิดพลาด การแก้ไขงานซ้ำ และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกระบวนการ 2) แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม ใช้บันทึกความคิดเห็น ประสบการณ์ ปัญหา สาเหตุ ผลกระทบ และ

ข้อเสนอแนะของผู้ให้ข้อมูล และ 3) แบบบันทึกการวิเคราะห์กระบวนการทำงาน ใช้บันทึกลำดับกิจกรรม ผู้รับผิดชอบ เวลาปฏิบัติงาน (Process Time) เวลารอคอย (Waiting Time) ระยะเวลารวมของกระบวนการ (Lead Time) ปัญหาที่พบ และประเภทความสูญเสียตามแนวคิดการจัดการแบบลีน 8 ประการ (Womack & Jones, 2003 อ้างถึงใน สุชิน ดิงหมาย, 2561)

การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการ 2 วิธี ได้แก่ 1) การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Interview) โดยใช้แนวคำถามกึ่งโครงสร้าง เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค สาเหตุ ผลกระทบ และข้อเสนอแนะในการปรับปรุงกระบวนการจัดสอบ และ 2) การวิเคราะห์กระบวนการทำงาน (Process Analysis) จากการสังเกตการปฏิบัติงานจริงร่วมกับการศึกษาเอกสาร ระเบียบ คำสั่ง และข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อจัดทำแผนภาพกระบวนการทำงานในสภาพปัจจุบัน และวิเคราะห์กิจกรรมที่ก่อให้เกิดคุณค่า กิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดคุณค่า และความสูญเสียที่เกิดขึ้นในกระบวนการ

การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยนำข้อมูลจากการสนทนากลุ่มมา จัดหมวดหมู่ วิเคราะห์ และสังเคราะห์ประเด็นเกี่ยวกับขั้นตอนการดำเนินงาน ปัญหา อุปสรรค สาเหตุ และ ข้อเสนอแนะ ร่วมกับการวิเคราะห์กระบวนการทำงานและการจำแนกความสูญเสียตามแนวคิดการจัดการ แบบลีน 8 ประการ ได้แก่ การผลิตมากเกินไป ความจำเป็น การรอคอย การขนส่งที่ไม่จำเป็น การดำเนินงาน ที่มากเกินไป ความจำเป็น การจัดเก็บมากเกินไป การเคลื่อนไหวที่ไม่จำเป็น ข้อผิดพลาด และการไม่ใช้ ศักยภาพของบุคลากรอย่างเต็มที่ จากนั้นนำผลการวิเคราะห์ไปกำหนดแนวทางปรับปรุงกระบวนการ ทดลอง ใช้แนวทางที่พัฒนาขึ้น และประเมินผลโดยเปรียบเทียบระยะเวลาการดำเนินงานก่อนและหลังการปรับปรุง (Womack & Jones, 2003 อ้างถึงใน สุชิน ดิงหมาย, 2561)

ผู้วิจัยตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูลโดยการตรวจสอบข้อมูลจากหลายแหล่ง (Triangulation) ได้แก่ เอกสาร การสนทนากลุ่ม การสังเกตการปฏิบัติงาน และการวิเคราะห์กระบวนการทำงาน รวมทั้งนำผล การวิเคราะห์เบื้องต้นกลับไปให้ผู้ให้ข้อมูลตรวจสอบความถูกต้องและความสอดคล้องของข้อมูล (Member Checking)

4. สรุปผลการวิจัย

4.1 ผลการศึกษาปัญหา อุปสรรค และความสูญเสียที่เกิดขึ้นในกระบวนการจัดสอบประจำภาค คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

จากการศึกษาสภาพปัญหาและพัฒนากระบวนการจัดสอบประจำภาคของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น โดยประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลีน (Lean Management) ร่วมกับการวิเคราะห์ กระบวนการทำงาน การสัมภาษณ์กลุ่มเฉพาะ และการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหา ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ ดังนี้

ผลการวิเคราะห์กระบวนการจัดสอบพบว่า กระบวนการจัดสอบประจำภาคประกอบด้วย 18 กระบวนการหลัก ครอบคลุมตั้งแต่การวางแผนการจัดสอบ การจัดทำข้อมูลและเอกสาร การบริหารจัดการ

กรรมการดำเนินการสอบ การจัดเตรียมข้อสอบ การดำเนินการสอบ ตลอดจนการพัฒนากระบวนการสารสนเทศเพื่อสนับสนุนการจัดสอบ โดยแต่ละกระบวนการมีความเชื่อมโยงกันและต้องอาศัยการประสานงานระหว่างหลายหน่วยงาน ส่งผลให้เกิดความสูญเปล่าในหลายขั้นตอนของการดำเนินงาน ดังแสดงในตารางที่ 1

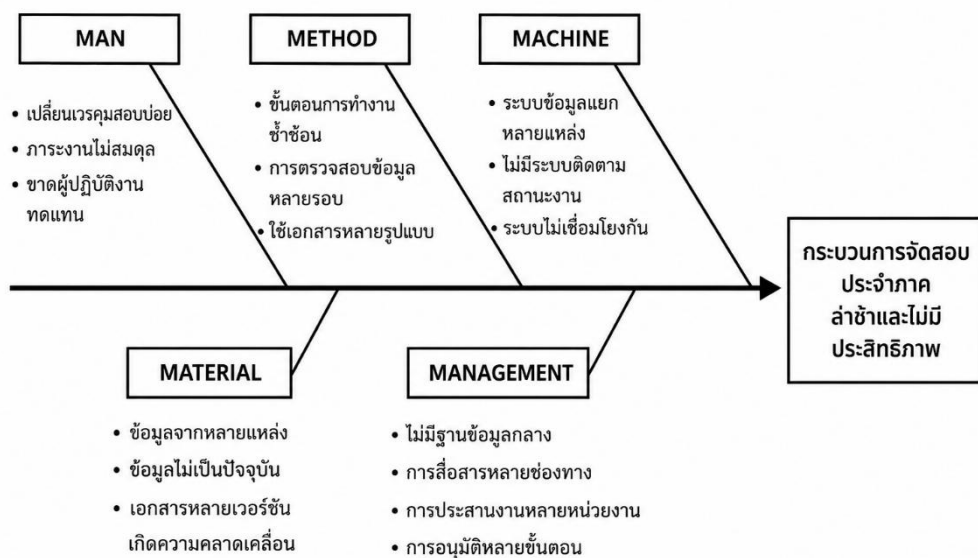
ตารางที่ 1 ผลการวิเคราะห์ลักษณะและประเภทความสูญเปล่าที่พบในกระบวนการจัดสอบประจำภาค

ประเภทความสูญเปล่า (Waste)	ลักษณะที่พบในกระบวนการ	จำนวน กระบวนการที่พบ
Waiting (การรอคอย)	รอข้อมูล รอการอนุมัติ รอการตอบกลับ รอการประสานงาน	18
Defect (ข้อผิดพลาด)	ข้อมูลไม่ถูกต้อง รายชื่อไม่เป็นปัจจุบัน ข้อมูลคลาดเคลื่อน	16
Overprocessing (การทำงานเกินความจำเป็น)	ตรวจสอบหลายรอบ แจกข้อมูลหลายช่องทาง จัดทำเอกสารซ้ำ	9
Motion (การเคลื่อนไหวที่ไม่จำเป็น)	ค้นหาเอกสาร จัดเรียงข้อสอบ จัดเตรียมเอกสาร	6
Transportation (การเคลื่อนย้าย)	การรับ-ส่งข้อสอบระหว่างคณะหรือหน่วยงานเกิดความล่าช้า เนื่องจากการประสานงานไม่ต่อเนื่อง การเปลี่ยนพนักงานขับรถกะทันหัน หรือยานพาหนะไม่พร้อม ส่งผลให้ต้องปรับเปลี่ยนผู้รับผิดชอบ วิธีการหรือเส้นทางการขนส่ง และอาจมีการขนย้ายข้อสอบหลายรอบ	1
Inventory (การเก็บสำรองเกินความจำเป็น)	วัสดุอุปกรณ์และเอกสารคงเหลือ แก้วเป็น การมีวัสดุอุปกรณ์ หรือเอกสารคงเหลือมากกว่าปริมาณที่จำเป็นต่อการใช้งานจริง	1
Overproduction	จัดพิมพ์ตารางรับ-ส่งข้อสอบล่วงหน้าหรือมากกว่าจำนวนที่ต้องใช้จริง เมื่อข้อมูลมีการเปลี่ยนแปลงจึงต้องยกเลิกเอกสารเดิมและจัดพิมพ์ใหม่	1
Non-Utilized Talent (การไม่ใช้ศักยภาพของบุคลากรอย่างเต็มที่)	บุคลากรที่มีความรู้และทักษะเฉพาะต้องใช้เวลาไปกับ การรวบรวม ตรวจสอบ ติดตาม และประสานข้อมูลซ้ำ ๆ ซึ่งสามารถลดขั้นตอนหรือสนับสนุนด้วยระบบสารสนเทศได้	1

จากตารางที่ 1 พบว่า กระบวนการจัดสอบประจำภาคมีความสูญเสียเปล่าครบทั้ง 8 ประการ โดยการรอคอย (Waiting) พบในทุกกระบวนการ จำนวน 18 กระบวนการ รองลงมา ได้แก่ ข้อผิดพลาด (Defect) จำนวน 16 กระบวนการ การดำเนินงานที่มากเกินไปจนความจำเป็น (Overprocessing) จำนวน 9 กระบวนการ และการเคลื่อนไหวที่ไม่จำเป็น (Motion) จำนวน 6 กระบวนการ สะท้อนให้เห็นว่า ปัญหาหลักของการดำเนินงานเกิดจากการรอข้อมูล การอนุมัติ การตอบกลับและการประสานงาน รวมถึงข้อมูลที่ไม่ถูกต้อง ไม่ครบถ้วนหรือไม่เป็นปัจจุบัน ซึ่งส่งผลให้ต้องตรวจสอบและแก้ไขก่อนดำเนินงานในขั้นตอนถัดไป

ส่วนความสูญเสียเปล่าด้านการขนย้าย (Transportation) การเก็บสำรองเกินความจำเป็น (Inventory) การผลิตมากเกินไปจนความจำเป็น (Overproduction) และการใช้ศักยภาพของบุคลากรไม่เต็มที่ (Non-Utilized Talent) พบประเภทย่อย 1 กระบวนการ แม้พบในจำนวนไม่มาก แต่สะท้อนปัญหาเฉพาะด้าน ได้แก่ ความล่าช้าในการรับ-ส่งข้อสอบจากการประสานงานและความไม่พร้อมของพนักงานขับรถหรือยานพาหนะ การมีวัสดุและเอกสารคงเหลือเกินความจำเป็น การจัดพิมพ์เอกสารล่วงหน้าหรือเกินจำนวนที่ใช้จริง และการที่บุคลากรต้องใช้เวลาไปกับงานรวบรวมและติดตามข้อมูลซ้ำ ๆ

ผลการวิเคราะห์จึงชี้ให้เห็นว่า การปรับปรุงกระบวนการควรให้ความสำคัญกับการลดเวลารอคอยและข้อผิดพลาดเป็นลำดับแรก โดยพัฒนาฐานข้อมูลกลาง กำหนดระยะเวลาส่งข้อมูลและตอบกลับให้ชัดเจน ลดการตรวจสอบหรือจัดทำข้อมูลซ้ำ และนำระบบสารสนเทศมาใช้สนับสนุนการดำเนินงาน เพื่อลดความสูญเสียเปล่าและเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการจัดสอบโดยรวม

ที่มา : ผู้วิจัย

รูปภาพ 1 การวิเคราะห์สาเหตุของความสูญเสียเปล่าด้วยแผนผังก้างปลา

จากภาพที่ 1 ผลการวิเคราะห์สาเหตุรากของปัญหาตามหลัก 5M พบว่า ความสูญเปล่าในกระบวนการจัดสอบเกิดจากปัจจัยหลายด้านที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ ด้านบุคลากร พบภาระงานหลายหน้าที่ในช่วงการสอบ การขาดประสิทธิภาพของผู้ปฏิบัติงานบางส่วน และการถ่ายทอดความรู้ที่ยังไม่เพียงพอ ด้านวิธีการดำเนินงาน พบการจัดทำเอกสารหลายรูปแบบ การตรวจสอบข้อมูลหลายรอบ และการแจ้งข้อมูลผ่านหลายช่องทาง ด้านเครื่องมือและเทคโนโลยี พบว่าข้อมูลถูกจัดเก็บในหลายระบบที่ไม่เชื่อมโยงกัน ต้องบันทึกข้อมูลซ้ำ และยังขาดระบบติดตามสถานะงานและระบบแจ้งเตือน ด้านวัสดุและข้อมูล พบว่าข้อมูลมาจากหลายแหล่งและมีการเปลี่ยนแปลงระหว่างดำเนินงาน ทำให้เกิดความคลาดเคลื่อนและการแก้ไขเอกสารหลายครั้ง ส่วนด้านการบริหารจัดการ พบข้อจำกัดในการกำหนดระยะเวลาส่งข้อมูล การติดตามงาน และการประสานงานระหว่างหน่วยงานทั้งภายในและภายนอกคณะ

ข้อค้นพบดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สาเหตุสำคัญของความสูญเปล่าไม่ได้เกิดจากปัจจัยด้านบุคลากรเพียงด้านเดียว แต่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างวิธีการดำเนินงาน ระบบข้อมูล เทคโนโลยี และการบริหารจัดการ โดยเฉพาะการใช้ข้อมูลจากหลายแหล่งและการประสานงานหลายขั้นตอน ซึ่งนำไปสู่ข้อผิดพลาด การแก้ไขงานซ้ำ การรอคอย และการดำเนินงานเกินความจำเป็นในกระบวนการเดียวกัน

4.2 ผลการประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลีนในการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาและพัฒนาแนวทางการปรับปรุงกระบวนการจัดสอบประจำภาค คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

จากผลการวิเคราะห์สภาพปัญหาและสาเหตุของความสูญเปล่า ผู้วิจัยได้ออกแบบแนวทางการปรับปรุงกระบวนการจัดสอบตามแนวคิดการจัดการแบบลีน โดยมุ่งลดกิจกรรมที่ไม่ก่อให้เกิดคุณค่า ควบคู่กับการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการข้อมูลและการประสานงานระหว่างหน่วยงาน แนวทางการปรับปรุงประกอบด้วยการพัฒนาฐานข้อมูลกลาง การกำหนดมาตรฐานเอกสาร การใช้ระบบสารบรรณอิเล็กทรอนิกส์ร่วมกับลายมือชื่อดิจิทัล การพัฒนาระบบตรวจสอบข้อมูลการสอบรายบุคคล การจัดทำช่องทางสื่อสารกลาง และการกำหนดมาตรฐานการตรวจสอบความพร้อมของห้องสอบ รวมถึงการจัดทำแผนสำรองสำหรับการรับ-ส่งข้อสอบ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แนวทางการปรับปรุงกระบวนการจัดสอบตามแนวคิดการจัดการแบบลีน

ประเภทความสูญเปล่า	ปัญหาที่พบ	แนวทางปรับปรุง
Waiting	รอรายชื่อกรรมการจากสาขาวิชา	จัดทำฐานข้อมูลกรรมการกลางและปรับปรุงให้เป็นปัจจุบัน
Waiting	การส่งข้อสอบล่าช้า	พัฒนาระบบติดตามและแจ้งเตือนการส่งข้อสอบ
Waiting	ตารางสอบต้องแก้ไขหลายรอบ	กำหนดวันยืนยันข้อมูลก่อนจัดทำตารางสอบ

ประเภทความสูญเสียเปล่า	ปัญหาที่พบ	แนวทางปรับปรุง
Defects	ข้อมูลการจัดกระจายและบันทึกซ้ำหลายครั้ง	จัดทำฐานข้อมูลกลางและเชื่อมโยงข้อมูลจากแหล่งเดียว
Overproduction	จัดพิมพ์หรือเตรียมเอกสารล่วงหน้าและเกินจำนวนที่ใช้จริง	ยืนยันข้อมูลก่อนพิมพ์ จัดพิมพ์ตามจำนวนที่ใช้ และใช้เอกสารอิเล็กทรอนิกส์
Overprocessing	จัดทำเอกสารหลายรูปแบบ	จัดทำแม่แบบมาตรฐานสำหรับงานสอบ
Waiting / Motion	การติดตามข้อมูลจากหลายแหล่งทำได้ยาก	พัฒนาระบบตรวจสอบข้อมูลการสอบรายบุคคลที่เชื่อมโยงฐานข้อมูลกลาง
Defects	ห้องสอบและอุปกรณ์ไม่พร้อมใช้งาน	ใช้รายการตรวจสอบความพร้อมและประสานงานผ่านระบบแจ้งซ่อม
Transportation	การรับ-ส่งข้อสอบล่าช้าจากการประสานงาน พนักงานขับรถ หรือยานพาหนะไม่พร้อม	จัดทำแผนรับ-ส่งข้อสอบและเตรียมบุคลากรกับยานพาหนะสำรอง
Motion	ผู้ปฏิบัติงานต้องติดตามข้อมูลจากหลายหน่วยงาน	กำหนดช่องทางสื่อสารกลางสำหรับแจ้งข้อมูลและติดตามสถานะงาน
Waiting	การประสานอาจารย์ผู้สอนและคณะต่าง ๆ ใช้เวลานาน	จัดทำฐานข้อมูลผู้ประสานงานและกำหนดผู้ติดต่อหลักในวันสอบ
Non-Utilized Talent	บุคลากรมีภาระงานเอกสารและงานประสานงานจำนวนมาก	กำหนดบทบาทของแต่ละหน่วยงานและใช้เทคโนโลยีลดงานประจำ

ผลการวิเคราะห์แนวทางปรับปรุงกระบวนการจัดสอบพบว่า ควรให้ความสำคัญกับการลดเวลารอคอย ความผิดพลาด และการดำเนินงานซ้ำ โดยจัดทำฐานข้อมูลกลาง กำหนดแหล่งข้อมูลและผู้รับผิดชอบให้ชัดเจน รวมทั้งนำระบบสารสนเทศมาใช้ในการติดตามสถานะงานและเชื่อมโยงข้อมูลระหว่างหน่วยงาน นอกจากนี้ ควรกำหนดวันยืนยันข้อมูลก่อนจัดพิมพ์เอกสาร จัดเตรียมเอกสารตามจำนวนที่ใช้จริง และวางแผนการรับ-ส่งข้อสอบพร้อมบุคลากรและยานพาหนะสำรอง แนวทางดังกล่าวจะช่วยลดการใช้ทรัพยากรที่ไม่จำเป็น ลดข้อผิดพลาดและความล่าช้า ตลอดจนเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการจัดสอบโดยรวม

ตารางที่ 3 ผลการประเมินประสิทธิผลของการปรับปรุงกระบวนการจัดสอบโดยเปรียบเทียบระยะเวลาดำเนินงานก่อนและหลังการปรับปรุง

ลำดับ	กระบวนการ	ก่อนปรับปรุง	หลังปรับปรุง	ลดลง (นาที)	ลดลง (%)
1	จัดทำปฏิทินการจัดสอบ	170	120	50	29.41
2	จัดทำคำสั่งกรรมการกลางดำเนินการสอบ	450	420	30	6.67
3	จัดทำคำสั่งคณะกรรมการทุจริตการสอบ	150	120	30	20.00
4	จัดทำข้อมูลกรรมการกลาง	240	200	40	16.67
5	จัดประชุมชี้แจงการดำเนินงานสอบ	560	540	20	3.57
6	จัดทำตารางสอบฉบับร่าง	1,800	1,680	120	6.67
7	จัดทำผังที่นั่งสอบนักศึกษา	3,030	2,940	90	2.97
8	จัดทำตารางสอบฉบับคุมสอบ	2,220	1,890	330	14.86
9	จัดทำคำสั่งกรรมการคุมสอบ	1,575	1,260	315	20.00
10	จัดทำตารางปฏิบัติงานกรรมการดำเนินการสอบ	970	840	130	13.40
11	จัดทำตารางส่งข้อสอบและแจ้งเวียนตารางรับ-ส่งข้อสอบ	350	290	60	17.14
12	จัดทำตารางรับ-ส่งข้อสอบ SC.8108 สำหรับกรรมการคุมสอบ	705	600	105	14.89
13	จัดทำตารางลงเวลาปฏิบัติงาน SC.8108 สำหรับกรรมการคุมสอบ	890	630	260	29.21
14	จัดทำตารางจัดข้อสอบ SC.8108 และเอกสารสำหรับกรรมการประสานงาน	555	510	45	8.11

จากตารางที่ 3 ภายหลังจากทดลองใช้แนวทางปรับปรุง พบว่า กิจกรรมทั้ง 14 กิจกรรมมีระยะเวลาดำเนินงานลดลง โดยกิจกรรมที่ลดเวลาได้มากเป็นกิจกรรมที่สามารถปรับปรุงการใช้ข้อมูลและเอกสารได้โดยตรง เช่น การจัดทำปฏิทินการจัดสอบ การจัดทำตารางลงเวลาปฏิบัติงาน และการจัดทำคำสั่งกรรมการคุมสอบ เนื่องจากสามารถลดการรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง ลดการตรวจสอบซ้ำ และใช้ข้อมูลจากฐานข้อมูลหรือแบบฟอร์มมาตรฐานร่วมกัน

ในทางตรงกันข้าม กิจกรรมการจัดทำผังที่นั่งสอบและการประชุมชี้แจงการดำเนินงานมีส่วนลดเวลาค่อนข้างน้อย เนื่องจากยังต้องพิจารณาเงื่อนไขเฉพาะของผู้เข้าสอบ ห้องสอบ และการมีส่วนร่วมของบุคลากรหลายฝ่าย จึงไม่สามารถลดขั้นตอนหรือระยะเวลาได้มากเท่ากับกิจกรรมด้านเอกสารและข้อมูล

ผลการทดลองใช้ในภาพรวมสะท้อนว่า การปรับปรุงไม่ได้ส่งผลเฉพาะต่อการลดระยะเวลา แต่ยังทำให้การดำเนินงานมีมาตรฐานมากขึ้น ลดการใช้เอกสารหลายฉบับ ลดการแก้ไขข้อมูลในหลายไฟล์ และเพิ่มความสามารถในการตรวจสอบข้อมูลและติดตามการปฏิบัติงาน อย่างไรก็ตาม ประสิทธิภาพของการปรับปรุงแตกต่างกันตามลักษณะของแต่ละกิจกรรม โดยกิจกรรมที่ยังต้องอาศัยการตัดสินใจ การยืนยันข้อมูล และการประสานงานจากหลายหน่วยงานยังคงมีข้อจำกัดในการลดระยะเวลา

5. อภิปรายผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดสอบประจำภาคของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น มีความสูญเสียเปล่าหลัก ได้แก่ การรอคอย (Waiting) และข้อผิดพลาดของข้อมูล (Defect) ซึ่งเกิดจากการจัดการข้อมูลที่กระจัดกระจาย การใช้เอกสารหลายรูปแบบ และการประสานงานระหว่างหลายหน่วยงาน ส่งผลให้ระยะเวลาดำเนินการรวมสูงกว่าที่ควร ผลการศึกษาสอดคล้องกับ ณัฐชนา ตันโต (2563) ที่พบว่าความสูญเสียเปล่าในหน่วยงานสนับสนุนเกิดจากการจัดการข้อมูลและการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อน และสอดคล้องกับ นัทธมน ศรีदान และคณะ (2562) ที่รายงานว่า การจัดสอบในสถาบันอุดมศึกษามักเกิดความล่าช้าจากการรอข้อมูล และการประสานงานระหว่างหน่วยงาน

การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลิ้นร่วมกับการพัฒนาระบบสารสนเทศ เช่น ฐานข้อมูลกลาง ระบบสารบรรณอิเล็กทรอนิกส์ ลายมือชื่อดิจิทัล และระบบตรวจสอบข้อมูลการสอบรายบุคคล ช่วยลดการดำเนินงานซ้ำ ลดข้อผิดพลาดของข้อมูล และลดระยะเวลาการดำเนินงานของหลายกระบวนการ ซึ่งสอดคล้องกับ กาญจนา จันทะพัชรวิทย์ และนันท์ สุทธิการณนัย (2568) และ ณัฐชนา ตันโต (2563) ที่พบว่า การประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบลิ้นร่วมกับเทคโนโลยีสารสนเทศช่วยเพิ่มประสิทธิภาพของกระบวนการทำงาน อย่างไรก็ตาม กิจกรรมที่ต้องอาศัยการตัดสินใจและการประสานงานกับอาจารย์ผู้สอนหรือหน่วยงานภายนอกยังคงมีข้อจำกัดในการลดระยะเวลา สะท้อนว่าการพัฒนากระบวนการควรดำเนินควบคู่กับการกำหนดบทบาทหน้าที่และการสร้างความร่วมมือระหว่างหน่วยงาน

การวิจัยครั้งนี้ ได้นำการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับแนวคิดการจัดการแบบลิ้น ทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา พัฒนา และทดลองใช้แนวทางปรับปรุงในสภาพการทำงานจริง ส่งผลให้ได้แนวทางที่เหมาะสมกับบริบทของหน่วยงาน ขณะเดียวกัน การศึกษายังจำกัดอยู่ในบริบทของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น จึงควรพิจารณาความเหมาะสมของบริบทก่อนนำไปประยุกต์ใช้ในหน่วยงานอื่น ทั้งนี้ ผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่าการบูรณาการแนวคิดการจัดการแบบลิ้นกับระบบสารสนเทศสามารถลดความสูญเสียเปล่าได้หลายประเภทพร้อมกัน และเป็นแนวทางที่สามารถประยุกต์ใช้กับงานสนับสนุนในสถาบันอุดมศึกษาได้

การวิจัยครั้งนี้มีข้อจำกัดด้านบริบท เนื่องจากศึกษาเฉพาะกระบวนการจัดสอบของคณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นผู้ปฏิบัติงานภายในหน่วยงาน ผลการวิจัยจึงอาจไม่ครอบคลุมมุมมองของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มอื่น นอกจากนี้ การประเมินผลมุ่งเน้นการเปรียบเทียบระยะเวลา

ดำเนินงานก่อนและหลังการปรับปรุงเป็นหลัก ยังไม่ได้ประเมินด้านต้นทุน ความพึงพอใจ และผลลัพธ์ระยะยาว ดังนั้น การนำผลไปใช้ในหน่วยงานอื่นควรพิจารณาความแตกต่างของบริบทและระบบการดำเนินงาน

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

หน่วยงานที่รับผิดชอบการจัดสอบควรประยุกต์ใช้แนวคิดการจัดการแบบสืบร่วมกับเทคโนโลยีสารสนเทศ โดยพัฒนาฐานข้อมูลกลาง กำหนดรูปแบบเอกสารและมาตรฐานการปฏิบัติงาน ตลอดจนกำหนดผู้รับผิดชอบและระยะเวลาการส่งข้อมูลให้ชัดเจน เพื่อช่วยลดข้อผิดพลาด การแก้ไขงานซ้ำ การรอคอย และเพิ่มประสิทธิภาพการประสานงานระหว่างหน่วยงาน

6.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

ควรขยายการศึกษาไปยังคณะหรือสถาบันอุดมศึกษาที่มีบริบทแตกต่างกัน และประเมินผลการปรับปรุงให้ครอบคลุมทั้งระยะเวลาดำเนินงาน ต้นทุน จำนวนข้อผิดพลาด ภาระงาน และความพึงพอใจของผู้เกี่ยวข้อง รวมทั้งติดตามผลในระยะยาวเพื่อประเมินความต่อเนื่องและความยั่งยืนของกระบวนการจัดสอบที่พัฒนาขึ้น

7. กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนการวิจัยจาก ทุนวิจัยโครงการวิจัยเพื่อพัฒนางานประจำ (Routine to Research: R2R) มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประจำปีงบประมาณ 2567

8. เอกสารอ้างอิง

- กาญจนา จันแพทย์รักษ์, และนันท์ สุทธิการณัย. (2568). การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน และการจัดการปัญหาความล่าช้าในการทำงานของแผนกฯเข้า กรณีศึกษา: บริษัท XYZ จำกัด. *วารสารนวัตกรรมทางธุรกิจและสังคม*, 2(5), 85-98.
- ณัฐนา ตันโต. (2563). *การประยุกต์ใช้ระบบสืบกับศูนย์บริการนักศึกษา กรณีศึกษามหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต*. การศึกษารายบุคคลวิทยาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทางวิศวกรรม, วิทยาลัยนวัตกรรมด้านเทคโนโลยีและวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต.
- นัทธมน ศรีดาทน, ปกนัท ศุภประเสริฐ, พัทธดาพรณ อุดมเพชร, อนัญญา พงษ์ไพบูลย์, และเจื่อนตรา ตันตระนนท์. (2562). การศึกษาผลกระทบจากการบริหารจัดการเข้าห้องสอบสำหรับนักศึกษาแพทย์ ชั้นปีที่ 3 โดยการประยุกต์ใช้แนวคิดลิ้น. *เวชบันทึกศิริราช*, 12(1), 1-7.
- ประไพพิมพ์ สุธีวสินนท์ และประสพชัย พสุนนท์. (2559). Sampling Strategies for Qualitative Research. *วารสารปาริชาติ*, 29(2), 31-48.

- วาทีนี น้อยเพียร, และอุกฤษฏ์วัฒน์ พิมพ์พา. (2562). การเปรียบเทียบการคัดเลือกและการกลายพันธุ์ในขั้นตอนวิธีเชิงพันธุกรรมสำหรับแก้ปัญหาการจัดตารางสอบ. *วารสารวิชาการเทคโนโลยีอุตสาหกรรม*, 15(2), 112-124.
- สุวารี เขียวคำ, และนันธิดา น้อยสุข. (2565). การศึกษาแนวทางการสร้างคุณค่าของกระบวนการในการบริหารจัดการองค์กรให้มีประสิทธิภาพด้วยระบบลีน (LEAN): กรณีศึกษา สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น (รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์). สำนักบริหารและพัฒนาวิชาการมหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- สุชิน ตังหมาย. (2561). การประยุกต์ใช้แนวคิดลีนเพื่อปรับปรุงกระบวนการดูแลผู้ป่วยที่มีภาวะติดเชื้อในกระแสเลือด หน่วยตรวจฉุกเฉิน โรงพยาบาลมหาราชนครเชียงใหม่. เชียงใหม่: บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคม
และอุตสาหกรรมท่องเที่ยว

RELIGIOUS TOURISM IN THAILAND: SOCIAL TRANSFORMATION AND CHANGES
IN THE TOURISM INDUSTRY

ชนิษฐา ใจเป้ง*

CHANISTHA JAIPENG*

สาขาการจัดการท่องเที่ยวและบริการ มหาวิทยาลัยคริสเตียน

TOURISM AND HOSPITALITY PROGRAM CHRISTIAN UNIVERSITY OF THAILAND

*Corresponding Author E-mail: peeup@hotmail.com

บทความวิชาการ (Academic Article)

RECEIVED 6 JUNE 2026, REVISED 31 JULY 2026, ACCEPTED 11 AUGUST 2026

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของประเทศไทย โดยอาศัยทรัพยากรทางศาสนาและวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่น โดยเฉพาะ พระพุทธศาสนาซึ่งเป็นรากฐานสำคัญของสังคมไทย บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย วิเคราะห์ผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและอุตสาหกรรม ท่องเที่ยวที่มีต่อรูปแบบและพฤติกรรมการท่องเที่ยวเชิงศาสนา รวมถึงวิเคราะห์นโยบายและแนวโน้มการ พัฒนาในอนาคต โดยใช้การศึกษาจากเอกสาร แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในประเทศและ ต่างประเทศ

ผลการศึกษาพบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงจากการเดินทางเพื่อแสวง บุญและประกอบศาสนกิจไปสู่การท่องเที่ยวที่เน้นประสบการณ์ การเรียนรู้ และการพัฒนาจิตวิญญาณมากขึ้น ปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ได้แก่ การเข้าสู่สังคมสูงวัย การพัฒนาสังคมดิจิทัล การเติบโต ของสื่อสังคมออนไลน์ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ กระแสการใส่ใจสุขภาพทางจิต และผลกระทบ จากสถานการณ์โควิด-19 ขณะเดียวกัน การพัฒนาเทคโนโลยีและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพของ ภาครัฐได้เปิดโอกาสให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาสามารถสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ ควบคู่กับการอนุรักษ์ คุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม

ข้อค้นพบใหม่ของบทความนี้ คือ การสังเคราะห์ให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมทางศาสนาอีกต่อไป แต่กำลังพัฒนาไปสู่รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ทางจิตวิญญาณอย่างยั่งยืนซึ่งเกิดจากการบูรณาการทุนทางศาสนาและวัฒนธรรมเข้ากับการเปลี่ยนแปลงของสังคม เทคโนโลยีดิจิทัล และแนวคิดการท่องเที่ยวคุณภาพ อันนำไปสู่การสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสุขภาวะของนักท่องเที่ยวควบคู่กัน

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงศาสนา, การเปลี่ยนแปลงทางสังคม, อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว

ABSTRACT

Religious tourism plays a significant role in the economic, social, and cultural development of Thailand. Its growth is supported by the country's rich religious and cultural resources, particularly Buddhism, which has long served as a fundamental pillar of Thai society. This academic article aims to examine the current situation of religious tourism in Thailand, analyze the impacts of social transformation and changes in the tourism industry on religious tourism patterns and tourist behavior, and explore relevant policies and future development trends. The study is based on a review and synthesis of related literature, concepts, theories, and previous studies from both domestic and international sources.

The findings indicate that religious tourism in Thailand has evolved from traditional pilgrimage and religious practices toward a more experience-oriented form of tourism that emphasizes learning, cultural appreciation, and spiritual development. Key factors driving this transformation include population aging, the expansion of digital society, the growth of social media, changing values among younger generations, increasing concern for mental well-being, and the impacts of the COVID-19 pandemic. In addition, technological advancement and government policies promoting quality tourism have created opportunities for religious tourism to generate greater economic value while preserving religious and cultural heritage.

The novel contribution of this article lies in its synthesis demonstrating that religious tourism in Thailand has evolved from a faith-based activity into a form of sustainable spiritual experience tourism. This transformation is driven by the integration of religious and cultural capital with social change, digital technologies, and the concept of quality tourism, thereby creating multidimensional value encompassing economic, social, cultural, and well-being outcomes for both tourists and local communities.

Keywords: Religious Tourism, Social Change, Tourism Industry

บทนำ

อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวมีบทบาทสำคัญต่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจและการพัฒนาสังคม โดยเฉพาะหลังการแพร่ระบาดของโควิด-19 ที่ทำให้พฤติกรรมของนักท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงไป นักท่องเที่ยวยุคใหม่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่มีคุณค่าและการเติมเต็มทางจิตใจ ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและจิตวิญญาณได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (Tejedor et al., 2024; Sutrisno et al., 2025)

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นการเดินทางที่เกี่ยวข้องกับศรัทธา ความเชื่อ การแสวงบุญ และการเรียนรู้มรดกทางศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งนอกจากจะตอบสนองความต้องการทางจิตวิญญาณแล้ว ยังช่วยอนุรักษ์วัฒนธรรม สร้างรายได้แก่ชุมชน และส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจในระดับพื้นที่ จึงถือเป็นการท่องเที่ยวเฉพาะความสนใจที่มีศักยภาพต่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน (UN Tourism, 2024; Tejedor et al., 2024)

ประเทศไทยมีความได้เปรียบด้านทรัพยากรทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนผ่านวัด พระอาราม และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญทั่วประเทศ ประกอบกับกระแสความสนใจด้านการปฏิบัติธรรม การทำสมาธิ และการดูแลสุขภาพทางจิตที่เพิ่มขึ้นหลังวิกฤตโควิด-19 ทำให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนามีแนวโน้มเติบโตอย่างต่อเนื่อง (Aydin et al., 2024; Phanpanya et al., 2025)

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนายังคงเผชิญความท้าทายจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นการเข้าสู่สังคมดิจิทัล การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ การแข่งขันทางการท่องเที่ยว และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ขณะเดียวกัน การเพิ่มขึ้นของจำนวนนักท่องเที่ยวอาจก่อให้เกิดปัญหาความแออัด การพาณิชย์นิยมทางศาสนา และผลกระทบต่อคุณค่าทางวัฒนธรรมดั้งเดิม หากขาดการจัดการที่เหมาะสม (Mileva & Krachanova, 2024; Sutrisno et al., 2025; Phanpanya et al., 2025)

ดังนั้น การศึกษาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยจึงมีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงของพฤติกรรมนักท่องเที่ยว รวมถึงการกำหนดแนวทางพัฒนาที่สามารถรักษาคูณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม ควบคู่กับการสร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจและความยั่งยืนของแหล่งท่องเที่ยว โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการสร้างสมดุลระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมในระยะยาว ทั้งนี้ แม้ว่าจะมีงานศึกษาที่อธิบายการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในมิติของแรงจูงใจ พฤติกรรมนักท่องเที่ยว หรือการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเป็นจำนวนมาก แต่ยังคงขาดการวิเคราะห์เชิงบูรณาการที่อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคม เทคโนโลยี และแนวโน้มของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว ได้ส่งผลกระทบต่อบทบาท รูปแบบ และทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยอย่างไร รวมถึงประเทศไทยควรปรับตัวและกำหนดแนวทางการพัฒนาอย่างไรเพื่อสร้างความสมดุลระหว่างการอนุรักษ์คุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมกับการยกระดับศักยภาพทางเศรษฐกิจและความยั่งยืนในอนาคต บทความนี้จึงมุ่งวิเคราะห์ประเด็นดังกล่าว เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้และเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทยในยุคดิจิทัล

แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

การท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Religious Tourism) เป็นรูปแบบการเดินทางที่มีแรงจูงใจจากความศรัทธา ความเชื่อ และกิจกรรมทางศาสนา ครอบคลุมทั้งการแสวงบุญ การประกอบพิธีกรรม การเยี่ยมชมศาสนสถาน

และการเรียนรู้มรดกทางศาสนาและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้อง โดยในปัจจุบันการท่องเที่ยวเชิงศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการปฏิบัติศาสนกิจเท่านั้น แต่ยังเป็นการแสวงหาประสบการณ์ทางวัฒนธรรม การเรียนรู้ประวัติศาสตร์ และการพัฒนาจิตวิญญาณของผู้เดินทาง (Phanpanya et al., 2025; Tejedor et al., 2024) สำหรับประเทศไทย การท่องเที่ยวเชิงศาสนาถือเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพสูง เนื่องจากมีความโดดเด่นด้านพระพุทธศาสนา วัดวาอาราม พระธาตุ และสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม และความเชื่อ ซึ่งสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้อย่างต่อเนื่อง (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2567) นอกจากนี้ รูปแบบกิจกรรมยังมีความหลากหลายมากขึ้น ทั้งการปฏิบัติธรรม การทำสมาธิ การศึกษาศิลปกรรมทางพุทธศาสนา และการเข้าร่วมประเพณีทางศาสนา ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนากลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการอนุรักษ์วัฒนธรรมและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน (Boonratana, 2023)

แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ (Experience Tourism) ชี้ให้เห็นว่าพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่มีความหมายมากกว่าการบริโภคสินค้าและบริการเพียงอย่างเดียว (Pine & Gilmore, 1999) ในบริบทของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา นักท่องเที่ยวไม่ได้ต้องการเพียงการสักการะหรือเยี่ยมชมสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังต้องการได้รับประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ การเรียนรู้ และการพัฒนาตนเองผ่านกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การเจริญสติ การเรียนรู้ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา และการมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา (Aydin et al., 2024) ประสบการณ์เหล่านี้ช่วยสร้างคุณค่าด้านอารมณ์ ความสงบทางจิตใจ คุณค่าด้านการเรียนรู้ และคุณค่าด้านจิตวิญญาณ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อความพึงพอใจ ความตั้งใจกลับมาเยือนเยือนซ้ำ และการบอกต่อประสบการณ์แก่ผู้อื่น (Yu et al., 2025) โดยเฉพาะหลังสถานการณ์โควิด-19 ที่ผู้คนให้ความสำคัญกับสุขภาวะทางจิตใจมากขึ้น ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและจิตวิญญาณได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (UN Tourism, 2024)

ในขณะเดียวกัน แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (Sustainable Tourism) เป็นกรอบสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาให้เกิดความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม และการรักษาคุณค่าทางสังคมและวัฒนธรรม (UN Tourism, 2024) โดยเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน การกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม และการรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของพื้นที่ (Sharpley, 2020) สำหรับแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และจิตวิญญาณ การพัฒนาที่มุ่งเน้นเพียงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจอาจก่อให้เกิดปัญหาความแออัด การเสื่อมโทรมของโบราณสถาน การเพิ่มขึ้นของขยะและมลภาวะ ตลอดจนการลดทอนความศักดิ์สิทธิ์ของสถานที่ (Mileva & Krachanova, 2024) ดังนั้น การบริหารจัดการจึงต้องคำนึงถึงหลักการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ (Responsible Tourism)

และแนวคิด ESG ที่ให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม สังคม และธรรมาภิบาล ควบคู่กับการสร้างคุณค่าให้แก่ชุมชนและนักท่องเที่ยว (UNEP & UNWTO, 2023)

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change Theory) อธิบายว่าการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ เทคโนโลยี และวัฒนธรรมส่งผลต่อพฤติกรรมและรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คน รวมถึงพฤติกรรมการท่องเที่ยว (Haralambos & Holborn, 2019) ในยุคโลกาภิวัตน์และสังคมดิจิทัล นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร รีวิว และประสบการณ์ของผู้เดินทางคนอื่นผ่านสื่อออนไลน์ได้อย่างรวดเร็ว ทำให้เกิดการเรียนรู้และการตัดสินใจเดินทางที่ซับซ้อนมากขึ้น (Sigala, 2023) นอกจากนี้ เทคโนโลยีดิจิทัลยังถูกนำมาใช้เพื่อพัฒนาประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เช่น การใช้แอปพลิเคชันนำชมศาสนสถาน เทคโนโลยี VR และ AR หรือระบบจองกิจกรรมปฏิบัติธรรมออนไลน์ (Sutrisno et al., 2025) ขณะเดียวกัน คนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะ Millennials และ Generation Z ให้ความสำคัญกับประสบการณ์เฉพาะบุคคล คุณภาพชีวิต และความยั่งยืนมากขึ้น (Deloitte, 2024) ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาต้องปรับตัวจากรูปแบบดั้งเดิมไปสู่การสร้างประสบการณ์ที่ตอบสนองความต้องการทางอารมณ์ การเรียนรู้ และจิตวิญญาณ อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวอาจนำมาซึ่งความเสี่ยงด้านการพาณิชย์นิยมทางศาสนาและการลดทอนคุณค่าดั้งเดิมของศาสนสถาน หากขาดการบริหารจัดการที่เหมาะสม

นอกจากนี้ แนวคิดทุนทางวัฒนธรรม (Cultural Capital) ของ Bourdieu (1986) ยังเป็นกรอบสำคัญในการอธิบายศักยภาพของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา โดยมองว่าวัฒนธรรม ความรู้ ความเชื่อ ประเพณี และมรดกทางศาสนาเป็นทรัพยากรที่สามารถสร้างคุณค่าทางเศรษฐกิจและสังคมได้ ประเทศไทยมีทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งจากพระพุทธศาสนา ทั้งในรูปแบบที่จับต้องได้ เช่น วัด โบราณสถาน พระพุทธรูป และสถาปัตยกรรมทางศาสนา และในรูปแบบที่จับต้องไม่ได้ เช่น พิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาท้องถิ่น และประเพณีทางศาสนา (สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, 2566; UNESCO, 2023) ทุนทางวัฒนธรรมเหล่านี้สามารถนำมาพัฒนาเป็นกิจกรรมและเส้นทางการท่องเที่ยวที่สร้างประสบการณ์การเรียนรู้และประสบการณ์ทางจิตวิญญาณให้นักท่องเที่ยวได้ อย่างไรก็ตาม การใช้ทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวต้องคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์และการอนุรักษ์ เพื่อป้องกันการบิดเบือนคุณค่าทางวัฒนธรรมและการสูญเสียอัตลักษณ์ของชุมชน (Richards, 2021; UNESCO, 2023)

โดยสรุป แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงศาสนา การท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม และแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม ล้วนเป็นกรอบแนวคิดที่เชื่อมโยงกันในการอธิบายพัฒนาการของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในปัจจุบันไม่ควรมุ่งเน้นเพียงการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวหรือรายได้ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ควรให้ความสำคัญกับการสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่า การอนุรักษ์มรดกทางศาสนาและวัฒนธรรม การมีส่วนร่วม

ของชุมชน การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเทคโนโลยี และการพัฒนาอย่างยั่งยืน เพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาสามารถสร้างประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณได้อย่างสมดุล และยั่งยืนในระยะยาว

นอกจากการอธิบายสาระสำคัญของแต่ละแนวคิดและทฤษฎีแล้ว เมื่อพิจารณาในบริบทของสังคมไทย พบว่าแนวคิดเหล่านี้มีผลกระทบต่อการเปลี่ยนแปลงของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของประชาชน กล่าวคือ แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ส่งผลให้การเดินทางไปยังศาสนสถานเปลี่ยนจากการประกอบศาสนกิจเพียงอย่างเดียวไปสู่การแสวงหาประสบการณ์ที่มีความหมาย การเรียนรู้ และการพัฒนาจิตใจ ขณะที่แนวคิดการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนช่วยผลักดันให้การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวให้มีความสำคัญกับการอนุรักษ์ทรัพยากรทางศาสนาและวัฒนธรรม การลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งนำไปสู่การกระจายรายได้และการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากควบคู่กับการรักษาอัตลักษณ์ของพื้นที่

ในขณะเดียวกัน ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมสะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากร การเข้าสู่สังคมสูงวัย การเติบโตของเทคโนโลยีดิจิทัล และการเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ ได้ปรับเปลี่ยนพฤติกรรมและความคาดหวังของนักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยต้องปรับตัวจากรูปแบบดั้งเดิมไปสู่การสร้างประสบการณ์ที่ตอบสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ สุขภาวะ และจิตวิญญาณมากขึ้น ขณะเดียวกัน แนวคิดทุนทางวัฒนธรรมสามารถประยุกต์ใช้กับบริบทของสังคมไทยได้อย่างเหมาะสม เนื่องจากประเทศไทยมีทุนทางศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งวัด พระอาราม พระธาตุ ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์และเส้นทางท่องเที่ยวที่สะท้อนอัตลักษณ์ของแต่ละภูมิภาค โดยยังคงรักษาคุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมไว้ได้

ดังนั้น การประยุกต์ใช้แนวคิดและทฤษฎีดังกล่าวในบริบทของประเทศไทยจึงไม่ควรมุ่งเน้นเพียงการเพิ่มศักยภาพด้านการท่องเที่ยวหรือการสร้างรายได้ทางเศรษฐกิจเท่านั้น แต่ควรบูรณาการการอนุรักษ์มรดกทางศาสนาและวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมของชุมชน การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัล และการพัฒนาประสบการณ์ทางจิตวิญญาณเข้าด้วยกัน เพื่อให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาสามารถตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและก้าวสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนในระยะยาว

สถานการณ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยมีพัฒนาการมาอย่างต่อเนื่องและมีความสัมพันธ์กับบทบาทของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยมาอย่างยาวนาน ในอดีต การเดินทางไปยังศาสนสถานสำคัญมีวัตถุประสงค์หลักเพื่อการแสวงบุญ การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา และการสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะ วัด พระธาตุ

และสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาที่ได้รับการยอมรับในระดับภูมิภาคและระดับประเทศ ซึ่งสะท้อนถึงความศรัทธาและความผูกพันระหว่างศาสนากับวิถีชีวิตของคนไทย (Phanpanya et al., 2025)

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา การเติบโตของอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานด้านคมนาคมได้เอื้อให้การเดินทางไปยังแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนามีความสะดวกมากขึ้น ขณะเดียวกัน ภาครัฐได้ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนาในฐานะกลไกสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสร้างรายได้แก่ชุมชน ส่งผลให้ศาสนสถานหลายแห่งได้รับการพัฒนาให้สามารถรองรับนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพ (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2567)

ประเทศไทยมีศักยภาพสูงในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เนื่องจากมีทรัพยากรทางศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบมรดกทางวัตถุและมรดกทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ วัดและพระอารามที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และสถาปัตยกรรม พระธาตุและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์สำคัญในทุกภูมิภาค ตลอดจนเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนาที่เชื่อมโยงแหล่งศรัทธาและชุมชนท้องถิ่น เช่น เส้นทางไหว้พระ 9 วัด เส้นทางตามรอยพระอรหันต์ และเส้นทางแสวงบุญในเมืองรอง ซึ่งช่วยสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมและกระจายรายได้สู่ชุมชนท้องถิ่น

ปัจจุบัน ความต้องการของนักท่องเที่ยวได้เปลี่ยนแปลงไปตามบริบททางสังคมและวิถีชีวิตสมัยใหม่ นักท่องเที่ยวชาวไทยยังคงให้ความสำคัญกับการทำบุญและสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่มีแนวโน้มแสวงหากิจกรรมที่สร้างการเรียนรู้และประสบการณ์มากขึ้น ขณะที่นักท่องเที่ยวต่างชาติให้ความสนใจพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมไทย และกิจกรรมปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการพัฒนาจิตใจและแสวงหาความสงบภายใน นอกจากนี้ การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุและการตื่นตัวด้านสุขภาพทางจิตยังส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง (UN Tourism, 2024)

โดยสรุป การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยได้พัฒนาจากการเดินทางเพื่อประกอบศาสนกิจเพียงอย่างเดียว ไปสู่การเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่ผสมผสานมิติด้านศาสนา วัฒนธรรม การเรียนรู้ และการพัฒนาคุณภาพชีวิต ซึ่งสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงของสังคมและพฤติกรรมนักท่องเที่ยวยุคใหม่ และเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในอนาคต ทั้งนี้ ตัวอย่างการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยปรากฏอย่างชัดเจนผ่านนโยบายและโครงการของภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง อาทิ การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงศาสนา เช่น โครงการไหว้พระ 9 วัด การส่งเสริมเส้นทางแสวงบุญตามรอยพระอรหันต์ และการพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวเชื่อมโยงเมืองหลักและเมืองรองที่มีแหล่งศาสนสถานสำคัญ นอกจากนี้ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ยังได้ดำเนินกิจกรรมประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาผ่านแคมเปญการตลาดต่าง ๆ รวมถึงการส่งเสริมเทศกาลและประเพณีทางศาสนา เช่น เทศกาล

เข้าพรรษา ประเพณีแห่เทียนพรรษา ประเพณีมัสการพระธาตุ และงานบุญประเพณีท้องถิ่นในภูมิภาคต่าง ๆ เพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ

นอกจากนี้ ภาครัฐยังให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์และพัฒนาศาสนสถานที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ และวัฒนธรรม เช่น การบูรณะวัดและโบราณสถานสำคัญ การพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับนักท่องเที่ยว และการยกระดับการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนาให้สอดคล้องกับหลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น การพัฒนาแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาและสุโขทัย การส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในจังหวัดเชียงใหม่ผ่านเส้นทางสักการะพระธาตุประจำปีนักษัตร และการพัฒนาเครือข่ายการท่องเที่ยวเชื่อมโยงวัดสำคัญในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ ซึ่งมีส่วนช่วยสร้างรายได้ให้แก่ชุมชนและกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจสู่ท้องถิ่น

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมกับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา

การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในศตวรรษที่ 21 ส่งผลต่อวิถีชีวิต ค่านิยม และพฤติกรรมของผู้คนอย่างมีนัยสำคัญ รวมถึงส่งผลต่อรูปแบบและแนวโน้มของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายด้าน ทั้งการเข้าสู่สังคมสูงวัย การพัฒนาเทคโนโลยีดิจิทัล การขยายตัวของสื่อสังคมออนไลน์ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ ตลอดจนผลกระทบจากสถานการณ์การแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ซึ่งล้วนมีบทบาทสำคัญต่อการกำหนดทิศทางของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในยุคปัจจุบัน

ประการแรก การเข้าสู่สังคมสูงวัย เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เนื่องจากผู้สูงอายุจำนวนมากมีเวลาในการเดินทางมากขึ้น และให้ความสำคัญกับกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพทางกายและจิตใจ การเดินทางเพื่อทำบุญ สักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ปฏิบัติธรรม และแสวงหาความสงบทางจิตใจจึงได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น กลุ่มผู้สูงอายุยังเป็นกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจในประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และคุณค่าทางศาสนา ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในระยะยาว (UN Tourism, 2024)

ประการที่สอง การพัฒนาของสังคมดิจิทัลและเทคโนโลยีสารสนเทศได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักท่องเที่ยวอย่างชัดเจน นักท่องเที่ยวสามารถเข้าถึงข้อมูลเกี่ยวกับศาสนสถาน กิจกรรมทางศาสนา และเส้นทางท่องเที่ยวได้อย่างสะดวกรวดเร็วผ่านแพลตฟอร์มดิจิทัล นอกจากนี้ เทคโนโลยีดิจิทัลยังถูกนำมาใช้ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว การนำเสนอข้อมูลผ่านแอปพลิเคชัน และการสร้างประสบการณ์เสมือนจริงผ่านเทคโนโลยี VR และ AR ซึ่งช่วยเพิ่มคุณค่าและความน่าสนใจให้กับการท่องเที่ยวเชิงศาสนา (Sutrisno et al., 2025)

ประการที่สาม การเติบโตของสื่อสังคมออนไลน์ มีอิทธิพลอย่างมากต่อการรับรู้และการตัดสินใจเดินทางของนักท่องเที่ยว ศาสนสถานและแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาหลายแห่งได้รับความนิยมจากการเผยแพร่ภาพถ่าย เรื่องราว และประสบการณ์ผ่านแพลตฟอร์มต่าง ๆ เช่น Facebook, Instagram, TikTok และ

YouTube ส่งผลให้เกิดการรับรู้ในวงกว้างและสามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์ดังกล่าวอาจนำไปสู่การท่องเที่ยวตามกระแส และความแออัดของแหล่งท่องเที่ยว หากขาดการบริหารจัดการที่เหมาะสม

ประการที่สี่ การเปลี่ยนแปลงค่านิยมของคนรุ่นใหม่ โดยเฉพาะกลุ่ม Millennials และ Generation Z ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาไม่ได้ถูกมองเพียงในมิติของการประกอบศาสนกิจ แต่เป็นกิจกรรมที่สามารถตอบสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ การพัฒนาตนเอง และการสร้างประสบการณ์ที่มีความหมาย คนรุ่นใหม่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์เฉพาะบุคคล ความแท้จริงทางวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมในกิจกรรมมากกว่าการเป็นเพียงผู้เยี่ยมชมสถานที่ ส่งผลให้กิจกรรมปฏิบัติธรรม การเรียนรู้วิถีชุมชน และการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณได้รับความสนใจเพิ่มขึ้น (Deloitte, 2024)

ประการที่ห้า กระแสการให้ความสำคัญกับสุขภาวะทางจิต และคุณภาพชีวิตได้กลายเป็นแนวโน้มสำคัญของสังคมร่วมสมัย ภายใต้สภาวะการแข่งขันและความเร่งรีบของชีวิตในเมือง ผู้คนจำนวนมากหันมาแสวงหากิจกรรมที่ช่วยสร้างความสมดุลทางอารมณ์ ลดความเครียด และพัฒนาสุขภาวะทางจิตใจ การท่องเที่ยวเชิงศาสนาจึงได้รับประโยชน์จากแนวโน้มดังกล่าว โดยเฉพาะกิจกรรมด้านการทำสมาธิ การเจริญสติ และการปฏิบัติธรรม ซึ่งสามารถตอบสนองความต้องการด้านจิตใจของนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี (Aydin et al., 2024)

นอกจากนี้ กระแสการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณ ยังได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นในระดับโลก โดยนักท่องเที่ยวจำนวนมากมุ่งแสวงหาความหมายของชีวิต การพัฒนาจิตใจ และประสบการณ์ภายในมากกว่าการท่องเที่ยวเพื่อความบันเทิงเพียงอย่างเดียว ประเทศไทยซึ่งมีความโดดเด่นด้านพระพุทธศาสนา วัฒนธรรม และการปฏิบัติธรรม จึงมีศักยภาพในการเป็นจุดหมายปลายทางสำคัญของการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณในระดับนานาชาติ (Tejedor et al., 2024; UN Tourism, 2024)

สุดท้าย ผลกระทบจากการแพร่ระบาดของโรคโควิด-19 ได้เร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรม การท่องเที่ยวอย่างชัดเจน นักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับความปลอดภัย สุขภาพ และคุณค่าทางจิตใจมากขึ้น ขณะเดียวกันยังมองหาประสบการณ์ที่สร้างความหมายและช่วยฟื้นฟูสภาพจิตใจหลังจากเผชิญกับภาวะวิกฤต ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณได้รับความสนใจเพิ่มขึ้นในฐานะรูปแบบการท่องเที่ยวที่สามารถตอบสนองความต้องการดังกล่าวได้ (UN Tourism, 2024)

กรณีศึกษา

1. กรณีศึกษาวัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร จังหวัดเชียงใหม่: การบูรณาการการท่องเที่ยวเชิงศาสนากับเทคโนโลยีดิจิทัล

วัดพระธาตุตอดยสุเทพราชวรวิหารเป็นตัวอย่างของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่มีการนำเทคโนโลยีดิจิทัลมาใช้ในการสื่อสารข้อมูลและประชาสัมพันธ์ผ่านเว็บไซต์ สื่อสังคมออนไลน์ และแพลตฟอร์มการท่องเที่ยวออนไลน์ ส่งผลให้สามารถเข้าถึงนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศได้อย่างกว้างขวาง ขณะเดียวกัน วัดยังคงรักษาอัตลักษณ์และคุณค่าทางศาสนาไว้ควบคู่กับการบริหารจัดการนักท่องเที่ยว ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการปรับตัวของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนาในยุคดิจิทัล

2. กรณีศึกษาวัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม (วัดโพธิ์) กรุงเทพมหานคร: การผสมผสานมรดกทางศาสนาและการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ

วัดโพธิ์เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นถึงการต่อยอดทุนทางศาสนาและวัฒนธรรมสู่การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ ผ่านการเผยแพร่ศาสตร์การนวดแผนไทย ซึ่งได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของมนุษยชาติ ส่งผลให้แหล่งท่องเที่ยวแห่งนี้สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวที่สนใจทั้งศาสนา ประวัติศาสตร์ และสุขภาพ สอดคล้องกับแนวโน้มของนักท่องเที่ยวยุคใหม่ที่ให้ความสำคัญกับการดูแลสุขภาพและการเรียนรู้เชิงวัฒนธรรม

3. กรณีศึกษาเส้นทางแสวงบุญ 9 วัด จังหวัดพระนครศรีอยุธยา: การท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน การพัฒนาเส้นทางแสวงบุญและไหว้พระ 9 วัดในจังหวัดพระนครศรีอยุธยาเป็นตัวอย่างของการบูรณาการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเข้ากับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม โดยเชื่อมโยงศาสนสถาน แหล่งมรดกโลก และชุมชนท้องถิ่นเข้าด้วยกัน นักท่องเที่ยวไม่เพียงเดินทางเพื่อสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แต่ยังสามารถเรียนรู้ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต และภูมิปัญญาของชุมชน ส่งผลให้เกิดการกระจายรายได้สู่ท้องถิ่นและสนับสนุนการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

กรณีศึกษาทั้งสามสะท้อนให้เห็นว่า การเปลี่ยนแปลงของสังคม เทคโนโลยี และพฤติกรรมนักท่องเที่ยว ได้ผลักดันให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยพัฒนาจากการเดินทางเพื่อประกอบศาสนกิจไปสู่การสร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ การเรียนรู้ และสุขภาพ ซึ่งสอดคล้องกับแนวโน้มการท่องเที่ยวคุณภาพในระดับสากล และแสดงให้เห็นศักยภาพของประเทศไทยในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาอย่างยั่งยืน

โดยสรุป การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในมิติของโครงสร้างประชากร เทคโนโลยีดิจิทัล สื่อสังคมออนไลน์ ค่านิยมของคนรุ่นใหม่ สุขภาวะทางจิต และผลกระทบหลังสถานการณ์โควิด-19 ได้ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยมีบทบาทที่หลากหลายมากขึ้น จากเดิมที่มุ่งเน้นการประกอบศาสนกิจและการแสวงบุญ ไปสู่การเป็นพื้นที่แห่งการเรียนรู้ การสร้างประสบการณ์ การพัฒนาจิตวิญญาณ และการยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้เดินทาง ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อการกำหนดทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในอนาคต

นโยบายและอนาคตของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย

จากการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของบริบททางสังคมและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว พบว่า ความต้องการด้านการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ สุขภาวะทางจิต และการเรียนรู้ทางวัฒนธรรมมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการเดินทางเพื่อสักการะหรือประกอบศาสนกิจ หากแต่กำลังก้าวสู่การเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างคุณค่าทางจิตวิญญาณและประสบการณ์ที่มีความหมายแก่ผู้เดินทาง แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศไทยที่ให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงคุณภาพ การสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรม และการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ภายใต้แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2566–2570 ประเทศไทยให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวคุณภาพและการท่องเที่ยวมูลค่าสูง โดยมุ่งสร้างมูลค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรม อัตลักษณ์ท้องถิ่น และการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน การท่องเที่ยวเชิงศาสนาจึงได้รับการส่งเสริมให้เป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ผ่านการอนุรักษ์ศาสนสถาน การพัฒนาเส้นทางท่องเที่ยวทางศาสนา และการสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว (กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา, 2567)

ในอนาคต การท่องเที่ยวเชิงศาสนาของประเทศไทยมีแนวโน้มพัฒนาไปสู่รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ทางจิตวิญญาณที่มุ่งตอบสนองความต้องการด้านจิตใจ อารมณ์ และคุณภาพชีวิตของนักท่องเที่ยวมากขึ้น โดยกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติธรรม การเจริญสติ การทำสมาธิ การเรียนรู้วิถีชีวิตชุมชน และการเข้าร่วมประเพณีทางศาสนาจะได้รับความนิยมเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในกลุ่มนักท่องเที่ยวยุคใหม่ให้ความสำคัญกับประสบการณ์เฉพาะบุคคลและสุขภาวะทางจิตใจ (Deloitte, 2024; UN Tourism, 2024)

อีกแนวโน้มสำคัญคือการนำเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงศาสนา ทั้งด้านการประชาสัมพันธ์ การให้ข้อมูล การจัดการนักท่องเที่ยว และการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้ผ่านเทคโนโลยีเสมือนจริง (Virtual Reality: VR) และความจริงเสริม (Augmented Reality: AR) รวมถึงการใช้แพลตฟอร์มออนไลน์ในการเผยแพร่ความรู้ทางศาสนาและกิจกรรมปฏิบัติธรรม ซึ่งจะช่วยเพิ่มการเข้าถึงนักท่องเที่ยวทั้งในและต่างประเทศ และยกระดับความสามารถในการแข่งขันของแหล่งท่องเที่ยวไทย (Sutrisno et al., 2025)

อย่างไรก็ตาม จากผลการวิเคราะห์พบว่า การพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในอนาคตยังต้องเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ได้แก่ การพาณิชย์นิยมทางศาสนา ความแออัดของแหล่งท่องเที่ยว การเสื่อมโทรมของทรัพยากรทางวัฒนธรรม และความเสี่ยงต่อการลดทอนคุณค่าความศักดิ์สิทธิ์ของศาสนสถาน ดังนั้น นโยบายการพัฒนาควรมุ่งสร้างสมดุลระหว่างการใช้ประโยชน์ด้านการท่องเที่ยวกับการอนุรักษ์คุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม โดยให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน การบริหารจัดการนักท่องเที่ยวตาม

หลักการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน และการประยุกต์ใช้นวัตกรรมดิจิทัลเพื่อสนับสนุนการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ (Mileva & Krachanova, 2024)

โดยสรุป ผลการวิเคราะห์ของบทความนี้ชี้ให้เห็นว่า อนาคตของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยควรมุ่งสู่การเป็น "การท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณอย่างยั่งยืน" ที่ผสมผสานทางศาสนาและวัฒนธรรมเข้ากับนวัตกรรมดิจิทัล การมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้เดินทาง ซึ่งสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวของประเทศและมีศักยภาพในการยกระดับประเทศไทยให้เป็นจุดหมายปลายทางด้านการท่องเที่ยวเชิงศาสนาและจิตวิญญาณในระดับนานาชาติ

สรุป

การท่องเที่ยวเชิงศาสนาเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่มีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของประเทศไทยมาอย่างต่อเนื่อง โดยมีรากฐานมาจากความศรัทธาในพระพุทธศาสนาและมรดกทางวัฒนธรรมที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน อย่างไรก็ตาม ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในศตวรรษที่ 21 รูปแบบการท่องเที่ยวเชิงศาสนาได้มีการปรับเปลี่ยนจากการเดินทางเพื่อแสวงบุญและประกอบศาสนกิจเป็นหลัก ไปสู่การเป็นการท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ที่ตอบสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ การพัฒนาจิตใจ และการแสวงหาคูณค่าทางจิตวิญญาณของนักท่องเที่ยวมากขึ้น

จากการวิเคราะห์พบว่า การเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุ การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตหลังสถานการณ์โควิด-19 การเติบโตของสังคมดิจิทัล และความต้องการด้านสุขภาวะทางจิตและจิตวิญญาณ เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย ขณะเดียวกัน การเปลี่ยนแปลงของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่มุ่งเน้นการท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่ม การท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ การตลาดดิจิทัล และการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ได้เปิดโอกาสให้การท่องเที่ยวเชิงศาสนาสามารถเข้าถึงนักท่องเที่ยวกลุ่มใหม่และสร้างคุณค่าเพิ่มจากทุนทางวัฒนธรรมได้มากขึ้น

ประเทศไทยมีศักยภาพสูงในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนา เนื่องจากมีทรัพยากรทางศาสนาและวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งวัด พระอาราม พระธาตุ ศิลปกรรมทางพุทธศาสนา ประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งล้วนเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาต่อยอดเพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืน อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดังกล่าวยังเผชิญกับความท้าทายหลายประการ ได้แก่ ความแออัดของนักท่องเที่ยว การพาณิชย์นิยมทางศาสนา การเสื่อมถอยของคุณค่าทางวัฒนธรรม การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม

ในอนาคต การท่องเที่ยวเชิงศาสนาของประเทศไทยควรพัฒนาไปสู่รูปแบบที่ผสมผสานระหว่างการเรียนรู้ทางศาสนา การสร้างประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ และการส่งเสริมสุขภาวะองค์รวม โดยให้ความสำคัญกับการพัฒนาประสบการณ์ที่มีคุณค่าและมีความหมายมากกว่าการเพิ่มจำนวนนักท่องเที่ยวเพียงอย่างเดียว

นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการบูรณาการการท่องเที่ยวเชิงศาสนากับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ และการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อเพิ่มความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ทางการท่องเที่ยวและสร้างความสามารถในการแข่งขันในตลาดโลก ควบคู่กับการนำเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) มาใช้ในการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว การสื่อสารข้อมูล และการสร้างประสบการณ์การเรียนรู้แก่ผู้เยี่ยมชม

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทยภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงของสังคมและอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว พบว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาได้เปลี่ยนผ่านจากรูปแบบการเดินทางเพื่อประกอบศาสนกิจและแสวงบุญแบบดั้งเดิม ไปสู่การเป็น การท่องเที่ยวเชิงประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ ที่ผสมผสานมิติของศาสนา วัฒนธรรม สุขภาวะ และเทคโนโลยีดิจิทัลเข้าด้วยกัน เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวในยุคใหม่

องค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า ความสำเร็จของการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในอนาคตไม่ได้ขึ้นอยู่กับความโดดเด่นของทรัพยากรทางศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่เกิดจากการบูรณาการ 4 องค์ประกอบสำคัญ ได้แก่ (1) การอนุรักษ์คุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรม (2) การออกแบบประสบการณ์การเรียนรู้และการพัฒนาจิตใจของนักท่องเที่ยว (3) การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการและการสื่อความหมาย และ (4) การพัฒนาบนหลักความยั่งยืนที่สร้างสมดุลระหว่างเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

ดังนั้น การศึกษานี้จึงเสนอกรอบแนวคิดใหม่เพื่ออธิบายว่า การท่องเที่ยวเชิงศาสนาในยุคดิจิทัลควรได้รับการพัฒนาในฐานะระบบนิเวศการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณอย่างยั่งยืน ซึ่งเชื่อมโยงทุนทางศาสนาและวัฒนธรรมเข้ากับนวัตกรรมดิจิทัล การมีส่วนร่วมของชุมชน และการสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าแก่ผู้มาเยือน อันจะนำไปสู่การยกระดับขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศไทยและการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในระยะยาว

ข้อจำกัดของการศึกษาและข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

อย่างไรก็ตาม การศึกษานี้เป็นการศึกษาจากการวิเคราะห์เอกสารและการสังเคราะห์องค์ความรู้จากวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง จึงมีข้อจำกัดในด้านการใช้ข้อมูลเชิงทฤษฎีเป็นหลัก และยังไม่ได้ศึกษาพฤติกรรมหรือประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาจากข้อมูลภาคสนามโดยตรง นอกจากนี้ ผลการศึกษายังสะท้อนภาพรวมของการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในประเทศไทย จึงอาจไม่ครอบคลุมความแตกต่างของบริบทในแต่ละพื้นที่หรือแต่ละแหล่งท่องเที่ยว ซึ่งมีลักษณะทางวัฒนธรรม ศาสนา และรูปแบบการบริหารจัดการที่ต่างกันไป

สำหรับการวิจัยในอนาคต ควรมีการศึกษาวิจัยเชิงประจักษ์เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรม ความพึงพอใจ และความตั้งใจกลับมาเยือนของนักท่องเที่ยวเชิงศาสนาในกลุ่มประชากรที่หลากหลาย รวมถึงการเปรียบเทียบระหว่างนักท่องเที่ยวชาวไทยและชาวต่างชาติ เพื่อให้เข้าใจความต้องการและแรงจูงใจที่แตกต่างกันมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ ควรศึกษาบทบาทของเทคโนโลยีดิจิทัลและปัญญาประดิษฐ์ (Artificial Intelligence: AI) ในการยกระดับประสบการณ์การท่องเที่ยวเชิงศาสนา เช่น การประยุกต์ใช้ AI เพื่อการแนะนำเส้นทาง การสื่อความหมายทางวัฒนธรรมผ่านระบบอัจฉริยะ การสร้างประสบการณ์เสมือนจริง (Virtual Reality: VR) และความเป็นจริงเสริม (Augmented Reality: AR) ตลอดจนการใช้ข้อมูลขนาดใหญ่ เพื่อการวิเคราะห์พฤติกรรมนักท่องเที่ยวและการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยวอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ยังควรศึกษารูปแบบการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่สามารถสร้างสมดุลระหว่างการอนุรักษ์คุณค่าทางศาสนาและวัฒนธรรมกับการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ตลอดจนการประเมินผลกระทบด้านสังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม และคุณภาพชีวิตของชุมชนเจ้าของพื้นที่ เพื่อสนับสนุนการกำหนดนโยบายและแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาที่ยั่งยืนในยุคดิจิทัล และเปิดประเด็นการวิจัยใหม่ที่เชื่อมโยงระหว่างเทคโนโลยี นวัตกรรม และมิติทางจิตวิญญาณ ซึ่งยังเป็นประเด็นที่ได้รับการศึกษาในวงจำกัดและมีศักยภาพในการพัฒนาองค์ความรู้ทางวิชาการต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2567). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2566–2570*. กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม. (2566). *แผนปฏิบัติราชการด้านวัฒนธรรม พ.ศ. 2566–2570*. กระทรวงวัฒนธรรม.
- Aydin, B., Ergul, S., Cetin, G., & Dalgic, A. (2024). Dimensions of spirituality in tourism: Developing the spiritual tourism experience scale (STES). *Journal of Destination Marketing & Management*, 34, 100955.
- Boonratana, R. (2023). Religious tourism and cultural heritage management in Thailand. *Journal of Tourism Studies*, 29(2), 45–61.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood Press.
- Deloitte. (2024). *2024 Gen Z and Millennial survey: Living and working with purpose in a transforming world*. Deloitte Insights.
- Haralambos, M., & Holborn, M. (2019). *Sociology: Themes and perspectives* (9th ed.). Collins.

- Mileva, S., & Krachanova, M. (2024). In search of new dimensions for religious tourism: The case of the ancient city of Nessebar. *Heritage*, 7(10), 5373–5389.
- Phanpanya, K., Chanchaipitiphat, N., Boonmun, S., & Kumar, V. (2025). Religious tourism in the 21st century: Navigating transformation, authenticity, and cultural resilience (2001–2025). *Thai Arts and Culture Review*, 5(1), 56–78.
- Pine, B. J., & Gilmore, J. H. (1999). *The experience economy: Work is theatre and every business a stage*. Harvard Business School Press.
- Richards, G. (2021). *Rethinking cultural tourism*. Edward Elgar Publishing.
- Sharpley, R. (2020). Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(11), 1932–1946.
- Sigala, M. (2023). Social media and tourism: Trends, impacts, and future directions. *Tourism Management Perspectives*, 46, 101091.
- Sutrisno, N. A., Ibrahim, S. S., Kamarulzaman, M. H., Hanafiah, M. H., & Sangchumnong, A. (2025). Digitalisation in religious tourism towards realising Industry Revolution 5.0: A systematic review. *International Journal of Business and Society*, 26(1), 1–21.
- Tejedor, S., Cervi, L., & Romero-Rodríguez, L. M. (2024). Religious tourism: A meta-analysis and state-of-the-art (2019–2023). *PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, 22(4), 821–838.
- UN Tourism. (2024). *Tourism and sustainable development goals: Policy framework and implementation guide*. UN Tourism.
- UNESCO. (2023). *Operational guidelines for the implementation of the convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage*. United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- United Nations Environment Programme [UNEP], & United Nations World Tourism Organization [UNWTO]. (2023). *Making tourism more sustainable: A guide for policy makers*. UNEP & UNWTO.
- Yu, S., Li, X., & Cao, Y. (2025). Perceived value and tourist donation intentions at religious heritage sites: The mediating roles of awe and subjective well-being. *Frontiers in Psychology*, 16, Article 1655120.

Mahamakut Buddhist University Isan Campus

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตอีสาน
9/37 หมู่ที่ 12 ตำบลในเมือง อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น 40000

ดร.สุรศักดิ์ อุดเมืองเพีย บรรณาธิการ
โทรศัพท์ 094-995-6382 Email : su.ra.suk.2532@gmail.com